

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
ADMINISTRACINĖS TEISĖS IR PROCESO KATEDRA

VAIVA ŠPOKEVIČIŪTĖ

Magistrantūros dieninių studijų Administracinės teisės ir proceso programos
II kurso ADTmd7-01 grupės studentė
(programos kodas 62401S109)

TEMA

VIEŠUMO PRINCIPO ĮGYVENDINIMAS TEISMŲ VEIKLOJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas – Lekt. Gytis Kuncevičius

Konsultantas - Prof. dr. Algimantas Urmonas

Vilnius, 2008

TURINYS

ĮVADAS	3
DĖSTOMOJI DALIS	7
1. Viešumo principas: sąvoka, reikšmė, galimi ribojimai	7
1.1. Viešumo principo teisinis įtvirtinimas, sąvoka, esmė bei turinys	7
1.2. Viešumo principas kaip teisės į tinkamą teismo procesą viena iš sąlygų	15
1.3. Viešumo principo ribojimai	18
1.4. Ypatingas administracinių teismų vaidmuo žmogaus teisių apsaugos srityje ir būtinumas juose garantuoti viešumo principo įgyvendinimą	22
2. Viešumo principo įgyvendinimo problemos administraciniams teismams vykdant teisingumo funkciją	27
2.1. Viešumo principo santykis su žodiškumo principu teisiniame procese. Rašytinio proceso ir viešumo principo santykio problema	27
2.2. Viešumas ir proceso trukmė	32
2.3. Bylos medžiagos ir teismų sprendimų paskelbimo viešumas	35
2.4. Teismo skelbiamų sprendimų nuasmeninimo, viešumo principo ir teisės į privataus gyvenimo neliačiamumą santykio problema	41
2.5. Teisė į teismo sprendimo išaiškinimą	45
2.6. Techninių priemonių naudojimas teismo nagrinėjimo metu	46
3. Kai kurie teismo institucinio viešumo principo įgyvendinimo problematikos aspektai	48
3.1. Teismų institucinio viešumo samprata ir reikšmė	48
3.2. Informacijos apie teismus prieinamumo ir suprantamumo problema	49
3.3. „Ikiteisminis“ viešumas: teisė žinoti ar teismo nešališkumo ir nepriklausomumo bei šalių teisių pažeidimas?	54
3.4. Teismų ir žiniasklaidos santykis įgyvendinant viešumą	56
3.5. Bylų paskirstymo teisėjams ir viešumo principo įgyvendinimo santykis	59
IŠVADOS	62
PASIŪLYMAI	64
LITERATŪROS SĄRAŠAS	66
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	71
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA (SUMMARY)	72

IVADAS

Tyrimo probleminė situacija. Problemos formulavimas. Didėjant asmenų suinteresuotumui ginti savo pažeistas teises teismuose, o ypač administraciniuose, taip pat visuomenei tampant vis labiau teisiškai išsilavinusiai bei reikliai teisinių žinių, viešumo principo užtikrinimo svarba tampa vis akivaizdesnė, kaip priemonė tiek užtikrinti byloje dalyvaujančių asmenų, tiek ir visos visuomenės teises bei teisėtus interesus. Tačiau atsižvelgiant į viešumo principo teisinį įtvirtinimą ir jo turinį, taip pat į šio principo traktavimą teisinėje literatūroje, tampa akivaizdu, kad:

Pirma: Viešumo principas yra traktuojamas per siaurai, kadangi jis suprantamas tik kaip teismo proceso, kuomet yra nagrinėjamas teisminis ginčas, principas. Tai akivaizdžiai matyti iš civilinio proceso teisės teorijos, kurioje pažymėta, jog teismo proceso viešumo principas taikomas: 1. teismo posėdžiams; 2. teismo sprendimo paskelbimui; 3. bylos medžiagai¹.

Antra: Nepaisant to, kad šiuo metu galiojanti Teismų įstatymo redakcija² išskiria pagrindinius teismų organizavimo ir veiklos bei bylų nagrinėjimo teismuose principus, jame įtvirtintas viešumo principo turinys iš esmės atskleidžia tik teismo proceso, nekalbant apie teismo kaip institucijos viešumą, kuris yra būtinas teismo, kaip vienos iš trijų valstybės valdžių, atributas, ir kuris kildinamas iš viešųjų struktūrų kontrolės principo, reiškiančio, jog šis principas taikytinas visų institucijų veiklai, taip užtikrinant galimybę visuomenei kontroliuoti organizacijų, taikančių valstybinę, teisinę prievartą, teikiančių viešąsias paslaugas ir atliekančių atitinkamas valstybines funkcijas veiklą.

Trečia: Nors viešumo principas yra įtvirtintas tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu lygiu bei yra pripažįstamas kaip vienas esminių žmogaus teises ir laisves užtikrinančių teisės principų, taip pat nors viešumo principo sąvoka bei turinys yra analizuojamas Lietuvos civilinio ir baudžiamojo proceso teisės literatūroje, tačiau vis dar negalima teigti, jog šio principo turinys ir svarba yra pakankamai atskleista, kadangi į šį jį iki šiol nėra žvelgiama kaip į su daugeliu procesinių principų tiesiogiai susijusį teisės principą.

¹ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 271-272.

² Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851.

Ketvirta: Vis ryškėjant specializuotų administracinių teismų vaidmeniui ginčiuose su viešojo administravimo subjektais, galima pagrįstai teigti, jog yra jaučiamas Lietuvos administracinės justicijos teorijos stygius, tame tarpe ir administracinės justicijos principų (tarp jų ir viešumo principo) išplėtojimas ir išanalizavimas³.

Tyrimo aktualumas. Tyrimo tema aktuali tiek teoriniu, tiek praktiniu aspektais. Teoriniu požiūriu ši tema aktuali tuo, kad Lietuvoje nėra išsamiai išplėtota administracinės justicijos principų teorija. Todėl, išanalizavus esamą civilinio ir baudžiamojo procesų literatūrą, tyrime yra susistemintai atskleista viešumo principo samprata, esmė ir tikslas, į šį principą žvelgiant per administracinės justicijos prizmę, t. y. pabrėžiant viešumo principo ypatingą svarbą administracinių teismų veikloje. Tuo tarpu praktinis šios temos aktualumas pasireiškia tuo, jog iki šiol nebuvo išsamiai tirtas viešumo principo įgyvendinamumas praktikoje, jo ryšys su kitais teisės principais bei įtvirtintomis procesinėmis taisyklėmis (garantijomis), menkai buvo analizuojami tokie klausimai kaip viešumo principo bei kiekvieno asmens teisės į privataus gyvenimo slaptumą santykis, taip pat kol kas nežymiai kalbėta apie teismo institucinį viešumą bei teismo ir žiniasklaidos santykį, bylų paskirstymo teisėjams klausimą. Taigi šiame tyrime į viešumo principą žiūrima kitu kampu, jį aiškinant žymiai plačiau nei daryta iki šiol, bei jį siejant su daugeliu kitų, iš pirmo žvilgsnio, atrodytų, nieko bendra su šiuo principu neturinčių, klausimų.

Lietuvoje viešumo principo turinį ir praktinį įgyvendinimą teismo procese yra nagrinėję: Driukas A., Laužikas E., Nekrošius V., Mačys Vl., Mikelėnas V.⁴ Teismo kaip institucijos viešumą šiek tiek analizavo Valančius V., Paužaitė – Kulvinskienė J., Ambrasaitė G.

Tyrimo tikslas išanalizuoti viešumo principo ypatumus administracinių ir bendrosios kompetencijos teismų veikloje, atskleisti jo sąsajas su kitais procesinės ir materialinės teisės principais, ištirti šio principo praktinio taikomumo problemas, pasiūlyti galimus šių problemų sprendimo būdus. Tikslui pasiekti yra keliami tokie **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti viešumo principo sąvoką ir paskirtį, teisinį reglamentavimą bei įgyvendinimą tiek administracinių, tiek bendrosios kompetencijos teismų praktikoje.
2. Išnagrinėti viešumo principo įgyvendinimo problemas administraciniams ir bendrosios kompetencijos teismams vykdant teisingumo funkciją.

³ Priešingai nei civilinio ar baudžiamojo proceso teisė, kuriai nagrinėti yra išleistas ne vienas vadovėlis, monografijos straipsniai.

⁴ Tačiau šiuose darbuose viešumo principas buvo nagrinėjamas ne kaip atskiras tyrimo objektas, bet kaip kitų civilinio proceso klausimų konteksto sudedamoji dalis.

3. Atskleisti teismo institucinio viešumo sąvoką bei kai kuriuos teismo institucinio viešumo įgyvendinimo problematikos aspektus.
4. Atliktos analizės pagrindu pateikti pasiūlymus tobulinant viešumo principo įgyvendinimą teismuose.

Tyrimo objektas - viešumo principo įgyvendinimas teismų veikloje⁵.

Tyrimo dalykas - viešumo principo turinio aiškinimas teisės doktrinoje, viešumo principo teisinis reglamentavimas nacionalinės bei tarptautinės teisės aktuose, šio principo praktinio įgyvendinimo problemos Lietuvos Respublikos ir Europos žmogaus teisių teismo teisminėje praktikoje, teismo institucinio viešumo sąvokos bei viešumo įgyvendinimo probleminių aspektų analizavimas.

Tyrimo hipotezė – Lietuvoje egzistuojantis viešumo principo teisinis reglamentavimas bei siauras jo praktinės reikšmės supratimas negali būti laikomas pakankamu tiek byloje dalyvaujančių asmenų, tiek ir visos visuomenės teisių bei teisėtų interesų įgyvendinimo garantu.

Tyrimo metodai:

1. **Analitinis kritinis metodas** tyrime taikomas vertinant egzistuojančio teisinio reguliavimo, įtvirtinančio viešumo principo įgyvendinimo bei kitų, su šiuo principu tiesiogiai susijusių klausimų, trūkumus.
2. **Istorinis lyginamasis metodas** naudotas viešumo principo turiniui pagal Lietuvos sovietinės okupacijos metu galiojusių procesinių teisės aktų bei jų komentarų, įtvirtinančių viešumo principo taikymo pagrindinius tikslus, atskleisti bei palyginti jį su šiuo metu nepriklausomoje ir demokratinėje Lietuvoje galiojančiais procesiniais teisės aktais. Šis metodas taip pat taikytas apibrėžiant viešo teisingumo vykdymo teorijos atsiradimą bei pagrindinį tuo metu suvoktą šios kategorijos tikslą.

⁵ Nors tyrimas yra skirtas analizuoti viešumo principo įgyvendinimą specializuotų administracinių teismų veikloje, tačiau negalima griežtai atskirti procesų administraciniuose teismuose nuo procesų bendrosios kompetencijos teismuose, kadangi pagrindinės procesinės taisyklės bei procesiniai teisės principai negali būti diferencijuojami į specializuotuose teismuose taikomus bei bendrosios kompetencijos teismuose taikomus principus. Be to, esant sudėtiniais ginčams, kuomet dalis ginčo keliamų reikalavimų yra susiję su administracinės teisės reguliuojamais santykiais, o kita dalis – su civiliniais teisiniais santykiais, visa byla bus nagrinėjama bendrosios kompetencijos teisme. Paminėtina ir tai, kad bendrosios kompetencijos teismų kontrolinės formos viešojo administravimo srityje pasireiškia ir šiems teismams nagrinėjant bylas dėl atskirų viešojo administravimo institucijų pareigūnų neteisėtų veiksmų, patraukiant juos baudžiamojon, administracinėn ar civilinėn atsakomybėn. Dėl šios priežasties bendrosios kompetencijos bei specializuoti administraciniai teismai šio tyrimo prasme negali būti visiškai atsieti.

3. **Lyginimo metodas** taikytas siekiant atskleisti Lietuvos bei užsienio valstybių patirtį viešumo principo įgyvendinimo plotmėje.
4. **Metaanalizės metodas** taikytas viešumo principą nagrinėjant administracinės, konstitucinės, civilinio ir baudžiamojo proceso teisės bei istoriniu požiūriais, taip pat analizuojant skirtingų autorių nuomones.
5. **Sisteminės analizės metodas** taikytas teisės normų, įtvirtinančių viešumo principą, turinio atskleidimui ir aiškinimui. Šis metodas naudotas analizuojant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalies bei 8 straipsnio, Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Administracinių bylų teisenos, Civilinio proceso, Baudžiamojo proceso ir Administracinių teisės pažeidimų kodekso nuostatų turinį bei tarpusavio santykį.
6. **Dokumentų analizės metodas** tyrime taikytas siekiant gauti informacijos, tiriant Teismų tarybos nutarimus, išvadas ir taisykles, taip pat užsienio šalių teisės aktus bei su nagrinėjama tema susijusių Lietuvos teismų bei Europos žmogaus teisių teismo teisminę praktiką, taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimus.

Pagrindinės tyrime vartojamos sąvokos:

Administracinė justicija – tyrimo kontekste vartojama kaip sąvoka, reiškianti administracinių bylų nagrinėjimą administraciniuose teismuose, t. y. administraciniams teismams įgyvendinant teisingumo vykdymo funkciją⁶.

Problema – teorinis arba praktinis uždavinys, reikalaujantis praktinio sprendimo⁷.

Teismo procesas - teismo veikla, nagrinėjant konkretų teisinį ginčą (bylą)⁸.

Viešumas - atviras, neslaptas, visiems skirtas ir visuomenės naudojamas⁹.

Tyrimo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis, sudaryta iš 3 dalių, kurios suskaidytos į poskyrius pagal atskirai nagrinėjamus klausimus, bei išvados.

⁶ Vadovaujamosi Paužaitės – Kulvinskienės J. monografija „Administracinė justicija: teorija ir praktika“ bei Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto tarybos 2005 m. spalio 14 d. patvirtinta Administracinės justicijos programa.

⁷ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vilnius: Mokslų ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

⁸ <http://lt.wikipedia.org/wiki/Teisena>; prisijungimo laikas: 2008-12-13.

⁹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, IV leidimas. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002.

DĖSTOMOJI DALIS

1. Viešumo principas: sąvoka, reikšmė, galimi ribojimai

1.1. Viešumo principo teisinis įtvirtinimas, sąvoka, esmė bei turinys

Viešumo principo teisinis reglamentavimas yra labai platus. Visų pirma, tai yra tarptautinės teisės principas, įtvirtintas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos¹⁰ (toliau tekste - Konvencija) 6 straipsnyje, Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte¹¹, 1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimtos Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos¹² 10 straipsnyje. Konvencija įtvirtina, jog „nustatant kiekvieno asmens pilietines teises ir pareigas ar jam pareikštą baudžiamąjį kaltinimą, jis turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo. Teismo sprendimas turi būti paskelbtas viešai, tačiau spaudai ir publikai gali būti neleidžiama dalyvauti per visą teisminį nagrinėjimą ar jo dalį tiek, kiek to reikalauja visuomenės moralės, viešosios tvarkos ar valstybės saugumo interesai demokratinėje visuomenėje arba nepilnamečių ar bylos šalių privataus gyvenimo interesai, ar tada, kai, teismo nuomone, būtina dėl ypatingų aplinkybių, dėl kurių viešumas pažeistų teisingumo interesus“¹³.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹⁴ 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta viena esminių žmogaus teisių bei laisvių apsaugos garantijų, t. y. teisė asmeniui, kuris yra kaltinamas padaręs nusikaltimą, kad jo byla viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas. Atkreiptinas dėmesys, jog konstitucinė teisė į viešą teisminį procesą lingvistiniu šios konstitucinės teisės normos aiškinimo požiūriu yra per siaura, kadangi siejama tik su viešu teisminiu nagrinėjimu esant pradėtam

¹⁰ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija// Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

¹¹ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas// Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288. Lietuvos Respublikoje įsigaliojo 1992 m. vasario 20 d.

¹² Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497. Lietuvos Respublika prisijungė 1991 m. kovo 12 d.

¹³ Ypatingą reikšmę Lietuvos teisminėje praktikoje bei žmogaus teisių ir laisvių apsaugai Konvencija turi ne tik dėl galimybės dėl Konvencijoje numatytų teisių pažeidimo kreiptis į Europos Žmogaus Teisių Teismą, bet dėl to, kad šios Konvencijos nuostatos yra tiesiogiai taikomos Lietuvos Respublikos teismų praktikoje. Todėl kiekvienas asmuo, besikreipiantis į teismą teisminės gynybos, gali motyvuoti savo kreipimąsi Konvencijos nuostatų jo atžvilgiu pažeidimu.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

baudžiamajam persekiojimui asmens atžvilgiu, t. y. tuomet, kai asmuo yra kaltinamas padaręs nusikaltimą. Konstitucijos 117 straipsnis, kuriame įtvirtintas imperatyvas, jog visuose teismuose bylos nagrinėjamos viešai, išskyrus atvejus, kuomet uždaras teismo posėdis yra būtinas norint užtikrinti žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumo apsaugą, taip pat valstybinei, komercinei ar profesinei paslapčiai išsaugoti, „ištaiso“ Konstitucijos 31 straipsnį, praplėsdama kiekvieno asmens teisę kiekvienoje byloje į viešą bylos nagrinėjimą, t. y. ne tik baudžiamosiose, bet ir administracinėse, civilinėse, darbo ir kitose bylose. Viešumo principas taip pat įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos teismų įstatymo¹⁵ 7 ir 34 straipsniuose.

Toliau viešumo principo įgyvendinimas yra detalizuojamas procesiniuose įstatymuose kaip vienas esminių procesinių principų, t. y. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso¹⁶ 9 straipsnio 1 dalyje kuriame nurodyta, kad bylos visuose teismuose nagrinėjamos viešai, išskyrus atvejus, kai tai prieštarauja valstybės tarnybos, profesinės ar komercinės paslapties saugojimo interesams, Civilinio proceso kodekso 9 straipsnyje, reglamentuojančiame teismo posėdžio viešumą, ABTĮ 8 straipsnyje, kuris išskiria bylų nagrinėjimo viešumą ne apskritai „visuose teismuose“, bet konkrečiai „administraciniuose teismuose“.

Viešumo principo teoriją pirmasis pasiūlė Džermis Bentamas, kuris primigtynai teigė, jog teisingumas turėtų būti įgyvendinamas viešai tam, kad teisingumas ir jį įgyvendinantys teisėjai būtų reikiamo lygio. Anot Bentamo, viešumas yra teisingumo siela. Tai yra geriausias valdžios panaudojimo būdas ir patikimiausias iš visų sargų kovoje su nesąžiningumu. Viešumas patį teisėją priverčia būti teisiamu tuo metu, kai jis teisia kitus¹⁷.

Teismo proceso viešumo principas yra despotinių teisės sistemų priešingybė, kanceliarinio uždarumo, slaptumo priešybė¹⁸, kuris visose valstybėse yra pripažįstamas vienu pagrindinių proceso principų. „Teismo proceso viešumas yra viena iš tinkamo proceso garantijų. Tik vedant procesą viešai galima įsitikinti, kad jis vyksta sąžiningai ir nepažeidžiamos nė vienos šalies teisės, abiem šalim yra suteikiama galimybė pareikšti savo nuomonę, tad ir nesąžiningam teisėjui yra mažiau galimybių piktnaudžiauti. „Proceso slaptumas, kanceliarinis uždarumas, sudarytų sąlygas teismui veikti kaip biurokratinei įstaigai, sumažėtų pasitikėjimas teismu ir jo vieša kontrole. Viešas bylos nagrinėjimas skatina teisėjus laikytis įstatymų, o byloje dalyvaujančius asmenis – elgtis sąžiningai ir

¹⁵ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851.

¹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas// Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

¹⁷ Andrews N. Principles of civil procedure. London: Sweet & Maxwell, 1994. P. 24.

¹⁸ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 165.

sakyti tiesą¹⁹. „Viešumo dėsnis yra viena svarbiausių teismo darbo teisumo garantijų, visuomenės kontrolė yra tinkamiausia kontrolė; be to, pasitikėjimą teisėjai įgyja tik tada, kai jie dirba po visuomenės akių²⁰.

Demokratinėse valstybėse viešumo principas teismų veikloje yra viena esminių žmogaus teisių užtikrinimo garantijų, tuo tarpu totalitarinėse ir autoritarinėse valstybėse viešumas arba yra deklaratyvaus pobūdžio, arba turi visai kitokią, t. y. su žmogaus teisių apsauga nesusijusią reikšmę. Pavyzdžiui, 1978 metų Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Konstitucijos²¹ 155 straipsnyje taip pat buvo įtvirtinta nuostata, jog „Lietuvos TSR teismuose bylos nagrinėjamos viešai, kiek įstatymo nėra numatytos išimtys, užtikrinant kaltinamajam gynimosi teisę“. Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso²² 16 straipsnis, Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso²³ 10 straipsnis, Lietuvos TSR administracinių teisės pažeidimų kodekso²⁴ 254 straipsnis, taip pat neva garantavo visų teismuose nagrinėjamų bylų viešumą. Tačiau lingvistiniu požiūriu beveik tapačios nuostatos lyginant su šiuo metu galiojančių Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio, Baudžiamojo proceso kodekso 9 straipsnio, Civilinio proceso kodekso 9 straipsnio bei Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso²⁵ nuostatomis, turėjo visai kitokią prasmę, kuri tikrai nebuvo siejama su kaltinamojo teisėmis gintis ar kitaip užtikrinti jo teisę į tinkamą bylos nagrinėjimą, ar su civiliniame teisme besibylinėjančių asmenų procesinių teisių garantavimu.

Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso 10 straipsnio, reglamentuojančio teismo nagrinėjimo viešumą, komentare paaiškinta teismo nagrinėjimo viešumo prasmė. Komentare teigiama, jog „proceso viešumas turi labai didelę auklėjamąją reikšmę. Viešas teisminis bylos nagrinėjimas, griežtai laikantis visų proceso taisyklių, yra puikiausias socialistinės demokratijos pavyzdys. TSRS aukščiausiojo teismo plenumas 1967 m. rugsėjo 26 d. nutarimu Nr. 6 „Dėl teismų vaidmens didinimo, laikantis darbo įstatymų ir stiprinant darbo drausmę įmonėse, organizacijose ir įstaigose“ yra nurodęs teismams, kad siekiant padidinti auklėjamąją teismo proceso reikšmę, bylos dėl darbo įstatymų ir darbo drausmės pažeidimų, reikalui esant, nagrinėtinos išvažiuojamosiose sesijose²⁶.

¹⁹ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 1997. P. 83.

²⁰ Mačys Vl. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas: Teisių fakulteto leidinys, 1924. P. 136.

²¹ Lietuvos TSR galiojančių įstatymų sisteminis rinkinys. 1 dalis. Vilnius: Mintis, 1974. P. 21.

²² Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodeksas. Vilnius: Mintis, 1985.

²³ Lietuvos TSR civilinio proceso kodeksas. Vilnius: Mintis, 1983.

²⁴ Lietuvos TSR administracinių teisės pažeidimų kodeksas, Vilnius: Mintis, 1985.

²⁵ Lietuvos Respublikos administracinių bylų pažeidimo kodeksas// Valstybės žinios 1985, Nr. 1-1.

²⁶ Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1980. P. 12.

Komentare pabrėžta, jog „procesas viešumas yra svarbi teismo auklėjamosios funkcijos bei prevencinio poveikio sąlyga. TSR aukščiausiojo teismo plenumas nurodė, kad „sutinkamai su partijos nurodymais išplėsti viešumą valstybinių organų veikloje teismams būtina imtis priemonių, keliant teismo procesų paruošimo ir vedimo lygį, gerinti gyventojų informuotumą apie teismų priimamus sprendimus. Labiau aktualių teismo procesų rezultatus reikia plačiau nušviesti spaudoje, per radiją, televiziją, pranešti darbo kolektyvams, pasiunčiant jiems nuosprendžių ir sprendimų nuorašus. Teismas turi teisę nuspręsti, kokioje auditorijoje turėtų būti nagrinėjama byla, ir prireikus pakviesti tuos asmenis, kuriems nagrinėjama byla gali padaryti auklėjamąjį poveikį“²⁷.

Išanalizavus tik TSR galiojusių teisės aktų, įtvirtinančių viešumo bei kitų procesinių principų garantavimą, nuostatas (TSR Konstituciją, Civilinio ir Baudžiamojo procesų kodeksų normas) susidarytų nuomonė, jog teisinė reglamentacija skiriasi tik teisinių konstrukcijų (sąvokų, sakinių dėstymo) vartojimu, tuo tarpu garantuojamomis procesinėmis teisėmis yra visiškai tapatūs šiuo metu galiojantiems demokratinių valstybių teisės aktams, kurių pagrindinis tikslas – žmogaus teisių ir laisvių apsauga bei teisėtumo užtikrinimas, garantuojant žmogaus teises ir laisves. Tačiau TSR Baudžiamojo ir civilinio kodeksų komentarai akivaizdžiai įrodė tai, jog TSR įstatymais garantuotos procesinės teisės, demokratinėse valstybėse laikomos žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo garantais, tuo metu, t. y. Sovietinės okupacijos metu, turėjo visiškai kitokią nei dabar reikšmę. Lietuvos TSR įstatymuose garantuoto viešumo principo pagrindinis tikslas buvo sietinas ne su individo teisėmis ir laisvėmis teismo proceso metu ar su visuomenės informavimu apie teismo veiklą, kaip vieną iš visuomenės (individo) teisių įgyvendinti konstitucinę teisę kontroliuoti teismus, bet su valstybės interesų užtikrinimu, o tiksliau - kolektyvinių valstybės interesų užtikrinimu, kuomet valstybė, veikdama per teismą, nusprendžia, kokia byla bus naudinga visuomenei kaip prevencinė ir auklėjamoji priemonė. Be to, žinome, jog teismo posėdžio stebėjimas ne procese dalyvaujantiems asmenims yra tik teisė, bet ne pareiga. Tuo tarpu, kaip matyti iš Lietuvos TSR civilinio proceso bei Baudžiamojo proceso kodeksų komentarų, tuo metu teismas galėjo įgyvendinti priverstinį viešumą, t. y. kviešti tuos asmenis (o gal net ir atvesdinti, ypač, jeigu tie asmenys atlieka bausmę ir pan.), kuriems nagrinėjama byla gali padaryti auklėjamąjį poveikį²⁸. Tokiu atveju, kuomet teismo posėdžio viešumas yra siejamas su auklėjamąja bei prevencine funkcijomis, galima kelti klausimą, ar tik teismas nusprendavo, kas gali dalyvauti teisminiuose nagrinėjimuose (kaip minėta, kviešti atitinkamus asmenis bei bylą nagrinėti išvažiuojamosiose sesijose), ar apskritai visiems, sulaukusiems 16 metų amžiaus, buvo leidžiama stebėti bylos nagrinėjimą. Atsižvelgiant į viešumo

²⁷ Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1980. P. 18.

²⁸ Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1989. P. 18.

principo esmę sovietinės okupacijos metu, manytina, jog šio klausimo sprendimas buvo išimtinai teismo prerogatyva.

Tačiau būtina atkreipti dėmesį į tai, kad šiuo metu galiojantis Administracinių teisės pažeidimų kodeksas (toliau - ATPK), kurio pirminė redakcija buvo priimta dar 1984 metais, turi ryškių Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos gyvavimo laikotarpiu galiojusių teisės aktų bruožų, susijusių su viešo bylos nagrinėjimo sąvoka. ATPK 254 straipsnio 1 dalyje reglamentuojama, jog administracinio teisės pažeidimo byla yra nagrinėjama viešai. Šio straipsnio 2 dalyje įtvirtinama nuostata, jog „Siekiant didinti auklėjamąjį ir prevencinį administracinių teisės pažeidimų bylų proceso vaidmenį, tokios bylos gali būti nagrinėjamos tiesiogiai darbo kolektyvuose, administracinę atsakomybę traukiamo asmens mokymosi arba gyvenamojoje vietoje“.

P. Petkevičius, analizuodamas viešą bylos nagrinėjimą, teigia, jog „Darbo kolektyvuose, mokymo įstaigose arba gyvenamojoje vietoje nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas įstatymas rekomenduoja tais atvejais, kai tų įmonių, įstaigų darbuotojai, mokyklų moksleiviai, studentai, kaimų ir kitų gyvenviečių gyventojai dažnai padaro teisės pažeidimus ir toks viešas bylų nagrinėjimas turi profilaktinį, auklėjamąjį kovos su teisės pažeidimais vaidmenį nurodytų kolektyvų darbuotojų, moksleivių, tam tikrų vietovių gyventojų atžvilgiu. Taigi viešas administracinių teisės pažeidimų bylų nagrinėjimas daro nemažą visuomeninį poveikį asmenims, išpėjant juos vengti teisės pažeidimų“²⁹.

Akivaizdu, jog ši ATPK nuostata, aiškinant ją grynai lingvistiškai, yra beveik analogiška Lietuvos TSR įstatymuose garantuojamo viešumo principo pagrindiniam tikslui, siejamam su valstybės interesais auklėti visuomenę. Be abejo negalima teigti, jog viešumo principas neįgyvendina auklėjamosios funkcijos, ypačingai administracinių teisės pažeidimų bei baudžiamosiose bylose, kuriose yra taikomos su asmeniu susijusios sankcijos, tačiau, kaip matyti iš šiuo metu galiojančių teisės aktų formuluočių, jų komentarų bei teisinės literatūros, viešumo principas yra daugiausiai siejamas su žmogaus teisių ir laisvių apsauga bei visuomenės interesais, o ne vien su prevencine – auklėjamąja valstybės funkcija, kurią ji įgyvendina teisminės valdžios pagalba. Suprantant viešumo principą tik kaip auklėjamąją funkciją įgyvendinantį teisės principą, galima būtų manyti, jog teismai būtų tik valstybės įrankis individualiais sprendimais individualiose bylose įgyvendinti viešojo pobūdžio tikslus, juos išimtinai siejant su valstybės gerove. Taigi, pagrįstai galima teigti, jog ATPK 254 straipsnio 2 dalies nuostata nėra visiškai atitinkanti šiuo metu suprantamam viešumo principo turiniui bei pagrindiniam tikslui, o nurodytoje teisinėje literatūroje

²⁹ Petkevičius P. Administracinių teisės pažeidimų bylų teisena. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 35.

šis principas irgi yra aiškinamas pažodžiui jo įstatyminiam tekstui. Be abejo, viešumo principo prasmę galėtų išaiškinti administraciniai teismai ir taip ATPK 254 straipsnio 2 dalį „įdėti“ į šiuo metu suprantamo bylos nagrinėjimo viešumo rėmus, tačiau kol kas tokios teisminės praktikos administracinių teisės pažeidimų bylose nėra.

„Viešo teismo proceso tikslas – apsaugoti besibylinėjančius asmenis nuo slapto teisingumo vykdymo, kurio negalėtų stebėti visuomenė“³⁰. Viešumo principas turi saugoti asmenis nuo slaptų teismo procesų, kurių rankomis yra susidorojama su politinei valdžiai neįtinkančiais asmenimis³¹. Taigi proceso viešumas yra įrankis užkirsti kelią žmogaus teisių pažeidimams teisme nagrinėjant bylas. Konstitucijos 31 straipsnio komentare yra teigiama, jog baudžiamąsias bylas viešai nagrinėjant teisme yra geriau užtikrinami ne tik baudžiamojo proceso dalyvių, bet ir visuomenės interesai, nes sudaromos sąlygos tokia forma kontroliuoti teismo veiklą, didinti pasitikėjimą visų instancijų teismais, teisingumu³².

Kitame Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies komentare³³ yra išaiškinta, jog minimame Konstitucijos straipsnyje teismui yra įtvirtinta pareiga, visų pirma, užtikrinti bylos nagrinėjimo viešumą, antra, būti nepriklausomam, trečia, bešališkam. Taip sudaromos procesinės garantijos teisingam bylos išsprendimui. Konstitucijoje yra įtvirtinta ne tik teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos, bet nustatyti ir reikalavimai užtikrinti objektyvų, teisingą teismo nagrinėjimo rezultatą. Tai pasiekti padeda ir proceso viešumas³⁴. Europos žmogaus teisių teismas byloje *Liudi prieš Šveicariją* konstatavo, jog pagal Konvencijos 6 straipsnį turi būti tvirtai laikomasi nuomonės, kad įrodymai iš esmės turi būti kaltinamajam pateikti per viešą teismo posėdį, su tikslu įgyvendinti bylos rungtyniškumą. Teismas pabrėžė, jog viešumas skatina bei užtikrina rungtynišką procesą, todėl visos bylos turi būti nagrinėjamos viešai, išskyrus tada, kai tai prieštarauja valstybės paslapties saugojimo interesams³⁵.

Kaip matyti, Lietuvos Respublikos Konstitucija 31 straipsnį, tame tarpe ir teisę į viešą bylos nagrinėjimą, išimtinai sieja su baudžiamosios bylomis, analogiškai pasisakoma ir Konstitucijos komentaruose. Be abejo, pagrįstai galima teigti, jog baudžiamosios bylos iškėlimas asmeniui turi didžiausią emocinį bei psichologinį poveikį, iškėlus baudžiamąją bylą asmeniui išlieka ilgalaikiai

³⁰ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 270.

³¹ Baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 30.

³² Konstitucijos komentaras//Teisės problemos, 1999, Nr. 1-2. P. 139.

³³ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. I dalis. Vilnius: Teisės institutas, 2000. P. 240.

³⁴ Ten pat. P. 241.

³⁵ Ten pat. P. 241-242.

padariniai, sankcijos yra daugiausiai siejamos su pačiu asmeniu. Tačiau toks traktavimas yra per siauras. Vis dėlto, pagrįstai galima teigti, jog ši Konstitucijos straipsnį reikėtų aiškinti kaip asmens teisę į viešą tiek baudžiamųjų, tiek civilinių bei administracinių bylų nagrinėjimą. Pavyzdžiui, administracinės teisės pažeidimai yra labai artimi nusikaltimams pagal baudžiamąją teisę, ypatingai į baudžiamąjį kodeksą įtraukus baudžiamųjų nusižengimų sąvoką. Be to, žinome, jog administracinės piniginių sankcijos, numatytos už tam tikrus pažeidimus, yra žymiai didesnės nei baudžiamajame kodekse įtvirtintos piniginių baudos³⁶. Taigi, ar galima teigti, kad šių bylų viešumo užtikrinimas yra mažiau svarbus? Manytina, kad ne. Analogiškai pasakytina apie administracinių ginčų bylas, kuriose valstybės institucijos, priimdamos individualius aktus, kuriais sukuria, riboja ar panaikina asmenų subjektines teises, laikytinos ne mažiau svarbiomis. Pavyzdžiui, asmeniui nepagrįstai neišduodamas statybos leidimas. Ar galima teigti, jog asmuo nepatiria didelės žalos dėl tokių neteisėtų veiksmų? Taigi, kaip matyti, visų bylų nagrinėjimo viešumas yra konstitucinis kiekvieno asmens konstitucinės teisės į tinkamą teismo procesą garantas, todėl negalima apsiriboti vien lingvistiniu Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies aiškinimu.

Viešas bylos nagrinėjimas yra reikšmingas dėl to, kad:

- „Skatina teisėjus laikytis įstatymų (tai leidžia visuomenei kontroliuoti teismus, galima pastebėti teismų klaidas, pažeidimus, didina visuomenės pasitikėjimą teismais, nes visuomenė gali stebėti, kaip įgyvendinamas teisingumas);
- Skatina dalyvaujančius byloje asmenis elgtis sąžiningai ir sakyti tiesą (drausmina šalis, sulaiko jas nuo nesąžiningų poelgių, aiškiai nepagrįstų ieškinių, nes į visa tai reaguoja visuomenė);
- Drausmina kitus proceso dalyvius;
- Užtikrina visuomenės teisinį švietimą;
- Sudaro sąlygas plėtoti teisės doktriną, nes teisės mokslui yra prieinama civilinių bylų medžiaga³⁷.

Teismo proceso viešumas leidžia visuomenei tikrinti ir stebėti teismo procesą dvejais būdais, t. y.:

1. Kiekvienam asmeniui, sulaukusiam 16 metų amžiaus leidžiama stebėti ir dalyvauti teismo procese teismo salėje;

³⁶ Pavyzdžiui, ATPK 51⁽¹⁸⁾ straipsnyje yra numatyta nuo 25 iki 50 tūkstančių litų dydžio bauda už Elektros ir elektroninės įrangos atliekų tvarkymo reikalavimų nevykdymą.

³⁷ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 270-271.

2. Žiniasklaida gali informuoti visuomenę apie konkretų procesą bei jo rezultatus³⁸.

Teisinėje literatūroje, analizuojančioje viešumo principą³⁹, yra nurodyta, jog teismo proceso viešumo principas yra taikomas:

1. Teismo posėdžiams, t. y. visuose teismuose bylos nagrinėjamos viešai, išskyrus įstatymuose numatytus atvejus, kuomet byla gali būti nagrinėjama uždareme teismo posėdyje. Šis principas nėra taikomas pačiai sprendimo priėmimo procedūrai, kuomet bylą nagrinėjantis teismas (teisėjas ar jų kolegija) išeina į pasitarimų kambarį, kuriame gali būti tik bylą nagrinėjantis teisėjas ar teisėjų kolegija. Toks sprendimo priėmimo slaptumas kildinamas tiesiogiai iš procesinių įstatymų, kaip antai ABTĮ, kurio 85 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta, jog „administracinis teismas sprendimą dėl iš esmės išnagrinėtos bylos priima pasitarimų kambaryje teisėjų balsų dauguma“. Tokia nuostata negali būti laikoma viešumo principo ribojimu, kadangi šis slaptumas siejamas ne su sprendimo slaptumu, bet su sprendimo priėmimo slaptumu, garantuojant teismui, priimančiam sprendimą, neutralią ir nešališką aplinką (joje nėra proceso dalyvių, visuomenės ir spaudos atstovų), kurioje teismas sprendimą gali priimti vadovaudamasis tik savo vidiniu įsitikinimu.

2. Teismo sprendimo paskelbimui, t. y. teismo sprendimas skelbiamas viešai, su juo galima susipažinti kaip su sudėtine administracinės bylos dalimi. Viešas sprendimo skelbimas siejamas ir su siekimu užtikrinti vienodą teismų praktiką. Tuo atveju, jeigu byla buvo nagrinėjama uždareme teismo posėdyje, viešai visada skelbiama tik rezoliucinė sprendimo dalis. Išimtis taikoma tik įvaikinimo bylose, kuomet net ir rezoliucinė teismo sprendimo dalis nėra skelbiama. Tačiau administracinėse bylose tokios išimtys nėra numatytos.

3. Bylos medžiagai. ABTĮ 12 straipsnyje reglamentuojama, jog „Išnagrinėtos administracinės bylos medžiaga, išskyrus medžiagą tų bylų, kurios buvo išnagrinėtos uždareme teismo posėdyje, yra vieša ir su ja gali susipažinti suinteresuoti asmenys, įskaitant ir byloje nedalyvavusius asmenis. Tokią teisę šie asmenys įgyja, kai sprendimas byloje arba nutartis nutraukti bylą ar pareiškimą palikti nenagrinėtą įsiteisėja“. Šio straipsnio 2 dalis įtvirtina nuostatą, jog teismas, viešame teismo posėdyje priimdamas sprendimą byloje arba nutartį nutraukti bylą ar pareiškimą palikti nenagrinėtą arba gavęs prašymą susipažinti su bylos medžiaga, turi teisę proceso dalyvių prašymu ar savo iniciatyva motyvuota nutartimi nustatyti, kad bylos medžiaga ar jos dalis

³⁸ Baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 30.

³⁹ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 271-272.

yra nevieša, kai reikia apsaugoti žmogaus asmens, jo privataus gyvenimo ir nuosavybės slaptumą, informacijos apie asmens sveikatą konfidencialumą, taip pat jeigu yra rimtas pagrindas manyti, kad bus atskleista valstybės, tarnybos, profesinė ar komercinė paslaptis. Dėl tokios teismo nutarties gali būti duodamas atskiras skundas.

Teismo proceso viešumas gali būti suprantamas siauriaja bei plačiąja prasmėmis. Siauriuoju požiūriu teismo proceso viešumas suprantamas kaip šalių ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų teisė asmeniškai ir tiesiogiai dalyvauti procese nagrinėjant bylą bei susipažinti su visa bylos medžiaga. Šiuo aspektu viešumas yra tokių principų kaip: tiesioginio dalyvavimo, rungimosi, žodinio bylos nagrinėjimo, šalių lygiateisiškumo, egzistavimo prielaida bei tiesioginis padarinys⁴⁰.

Suprantant viešumo principą plačiąja prasme, proceso viešumas reiškia visuomenės teisę dalyvauti bylos nagrinėjime, gauti ir skleisti apie tai informaciją⁴¹.

ATPK nėra reglamentuojamas bylos medžiagos viešumo klausimas. Sistemiskai aiškinant Kodekso nuostatas, t. y. tai, kad apskundus nutarimą administracinio teisės pažeidimo byloje procesas vyks kartu vadovaujantis ir ABTĮ, kuriame yra numatytas bylos medžiagos viešumas, galima teigti, kad medžiaga yra vieša. Tačiau, kaip kad yra pažymėjęs S. Šedbaras „Nutarimo administracinės teisės pažeidimo byloje apskundimo ir skundo nagrinėjimo stadija yra vadinama fakultatyvia, t. y. ji nebūtinai turi eiti tarp bylos nagrinėjimo ir nutarimo vykdymo stadijų, kurios yra privalomos. Bus ar ne nutarimo administracinės teisės pažeidimo byloje apskundimo ir skundo nagrinėjimo stadija, priklauso tik nuo subjektų, turinčių teisę paduoti skundą, valios“⁴². Taigi, kaip matyti, apskundimo stadijos gali ir nebūti, jeigu atsakomybėn traukiamas asmuo, kurio atžvilgiu bus priimtas nutarimas, nuspręs jo neskusti. Tokiu atveju teisė susipažinti su išnagrinėtos bylos medžiaga nebus įgyvendinama.

1.2. Viešumo principas kaip teisės į tinkamą teismo procesą viena iš sąlygų

Nors viešumo principo teisinis reglamentavimas yra pakankamai teoriškas ir abstraktus, tačiau būtina pabrėžti, jog šis principas apima daugelį kitų procesinių principų, kurie laikomi esminėmis teismo proceso ir teismo darbo apskritai gairėmis, bei yra labiau išplėtoti.

⁴⁰ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 165.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Šedbaras S. Administracinė atsakomybė. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2005. P. 299.

Teismo proceso viešumas yra viena iš tinkamo (teisingo) teismo proceso sąlygų⁴³. Teisės į tinkamą teismo procesą (due process of law) sąvoką suformavo Jungtinių Amerikos Valstijų precedentinė teisė, t. y. Jungtinių Amerikos Valstijų teismai sprenddami bylas bei jų kontekste aiškindami Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucijos Penktąją pataisą, kurioje įtvirtinta, jog „Niekas negali būti traukiamas atsakomybėn už baudžiamąjį ar kitokį žeminantį nusikaltimą kitaip, nei prisiekusiųjų žiuri iniciatyva ar kaltinimu <...>“⁴⁴. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas bylos *Mathews prieš Eldridge* sprendime⁴⁵ išaiškino, jog teisė į tinkamą teismo procesą priklauso ir turi būti užtikrinta visiems asmenims visose institucijose (tame tarpe kalbant ir apie administracines procedūras).

Teisės į tinkamą teismo procesą turinys yra atskleidžiamas per aukščiau minėtų teisės aktų nuostatas. Šių teisės normų analizė bei teismo demokratinėse valstybėse paskirtis „pateikia“ šio principo reikšmę, t. y. šis principas reiškia, kad „<...> valstybė, garantuodama asmens teisę kreiptis į teismą, turi užtikrinti, kad teismo procesas vyktų sąžiningai, greitai, kvalifikuotai, kad būtų gerbiamos šalių teisės“⁴⁶. Teisės į tinkamą teismo procesą principą įtvirtina minėtas Konvencijos 6 straipsnis, iš kurio turinio matyti, jog jame yra išdėstyti pamatiniai procesiniai principai, t. y. teismo proceso operatyvumo, visų proceso šalių lygybės, viešumo, teismo (teisėjų) nepriklausomumo ir nešališkumo principai, kurių visuma sudaro bendrą teisės į tinkamą teismo procesą principo turinį. Minimo straipsnio turinys akivaizdžiai suponuoja tai, jog viešumas (tiek teismo proceso, tiek bylos medžiagos) yra vienas esminių teisės į tinkamą teismo procesą principų, kurio netinkamas užtikrinimas neleistų vartoti tinkamo teismo proceso (*due process of law*) sąvokos.

Teisės į tinkamą teismo procesą principą taiko bei aiškina ir Lietuvos Respublikos teismai. Nepaisant to, kad šis principas nėra tiesiogiai įtvirtintas Lietuvos Respublikos teisės aktuose, tačiau jis yra bendrasis principas, apjungiantis visus procesinius principus (teisės į nešališką ir nepriklausomą teismą, gimtosios kalbos principą, teisės būti išklausytam, teisės į viešą bylos nagrinėjimą ir kt.). Taigi, šio principo turinys yra labai platus, todėl jis yra nesunkiai pažeidžiamas, kadangi vieno procesinio principo pažeidimas kartu reiškia ir teisės į tinkamą teismo procesą pažeidimą. Tai, kad teisė į tinkamą teismo procesą principas yra tiesiogiai susijęs ir su procesinio viešumo principu, parodo ir Lietuvos teismų praktika. Pavyzdžiui, Lietuvos vyriausiasis

⁴³ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 270.

⁴⁴ Užsienio šalių konstitucijos. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. P. 279.

⁴⁵ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1976 m. vasario 24 d. sprendimas byloje *Mathews prieš Eldridge*/<http://supreme.justia.com/us/424/319/case.html>; prisijungimo laikas: 2008-11-03.

⁴⁶ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 238.

administracinis teismas 2008 m. spalio 30 d. nutartimi išnagrinėjo administracinės teisės pažeidimo bylą Nr. N⁴⁴⁴-5219/2008, kurioje G. T. pateikė skundą dėl Kupiškio rajono apylinkės teismo nutarimo dalies, kuria buvo konfiskuotas jo automobilis, jį pripažinus vairavus esant neblaiviam. G. T. apeliaciniame skunde nurodė, jog teismo nutarimu iš dalies nesutinka, nes teismas nepagrįstai konfiskavo M. T. priklausantį automobilį, taip pažeisdamas ATPK 284 straipsnio reikalavimus. Skunde pažymėjo, jog automobilio savininkė privalėjo būti informuota apie bylos nagrinėjimo laiką ir vietą⁴⁷, tačiau pirmosios instancijos teismas to nepadarė ir bylą išnagrinėjo pastarajai nedalyvaujant bei neišsiaiškinęs, koku pagrindu automobilis atsirado jo žinioje. Išnagrinėjęs šią bylą Teismas konstatavo, kad „Efektyvus teisingumo vykdymas ir teisinio tikrumo principas reikalauja, kad kiekvienas asmuo, kurio teisėms ar pareigoms administracinės bylos išsprendimas gali turėti įtakos, turėtų teisę dalyvauti procese. <...> Nesuteikiant galimybės asmeniui įrodyti, kad jis nėra atsakingas už jo nuosavybės panaudojimą pažeidimo padarymo metu, nebūtų užtikrinamas teisingas teismo procesas ir efektyvi savininko teisių gynyba, todėl asmeniui, kuriam nuosavybės teise priklausanti transporto priemonė gali būti konfiskuota, turėtų būti pranešama apie administracinio teisės pažeidimo bylos procesą“. Analogiškai Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas išaiškino 2008 m. rugsėjo 29 d. nutartyje administracinės teisės pažeidimo byloje Nr. N⁴⁴⁴-4028/2008⁴⁸.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2001 m. vasario 26 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-182/2001⁴⁹ pažymėjo, jog „Teisės į tinkamą procesą turinį nustato Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109, 117 straipsniai, bei atitinkamos Civilinio proceso kodekso normos. <...> Teisės į tinkamą teismo procesą pažeidimai gali pasireikšti labai įvairiai: tinkamai nepranešama šalims apie posėdžio vietą ir laiką, neleidžiama dalyvauti tiriant įrodymus, nepagrįstai neleidžiama išdėstyti savo argumentų bei samprotavimų, sprendimas priimamas prieš neįtrauktą byloje asmenį ir panašiai“⁵⁰.

Kaip matyti, viešumo principo įgyvendinimas, t. y. tinkamas pranešimas apie posėdžio laiką ir datą visiems asmenims, su kurių teisėmis ir/ar laisvėmis gali būti susijęs teismo sprendimas yra

⁴⁷ Tinkamas pranešimas apie bylos nagrinėjimo vietą ir laiką yra viena iš viešumo principo tinkamo įgyvendinimo sąlygų, o kartu ir teisės į tinkamą teismo procesą garantijų.

⁴⁸ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. spalio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N⁴⁴⁴-5219/2008 //http://www.infollex.lt/praktika/tekstas.asp?id=90691; prisijungimo laikas: 2008-11-06.

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-182/2001//http://www.infollex.lt/praktika/tekstas.asp?id=11166; prisijungimo laikas: 2008-11-05.

⁵⁰ Nutartis priimta dar neįsigaliojus naujamam Civilinio proceso kodeksui ir galiojant 1964 metų Civilinio proceso kodeksui.

laikytinas teisės į teisingą teismo procesą⁵¹, kuri tiesiogiai aiškina ir taiko Lietuvos teismai savo teisminėje praktikoje.

1.3. Viešumo principo ribojimai

Žinome, jog viešumo principas nėra absoliutus, nes įstatymuose yra numatytas šio principo ribojimas, kuomet tai yra būtina siekiant apsaugoti asmens asmeninio ir šeimyninio gyvenimo slaptumą, valstybės, profesinę ar komercinę paslaptį. Galima pagrįstai teigti, jog viešumo principo ribojimas civilinėse bylose, kuriose yra sprendžiami privataus pobūdžio teisiniai ginčai, yra siejamas su ginčo šalių kaip individų interesų apsauga, kuomet tam tikrų bylos (ginčo) faktų atskleidimas šiems asmenims gali būti nemalonus, gėdingas (ypač šeimos bylose), galintis turėti neigiamos įtakos ginčo šalių reputacijai. Analogiškai pasakytina ir apie tas civilines bylas, kuriose gali būti atskleista profesinė ar komercinė paslaptis, kadangi atskleidus komercinę ar profesinę paslaptį ginčo šalims (šaliai) būtų galimai padaryta didelė žala. Žalos teismo sprendimu padarymas iš esmės paneigtų teisinės valstybės principą bei teismo, kaip teisingumo vykdymo institucijos, esmę bei paskirtį. Teismo paskirtis – teisingai išnagrinėti tarp asmenų kilusius ginčus, stabilizuoti ginčo šalių teisinius santykius, atkurti socialinę teisybę. Žalos teismo sprendimu padarymas ginčo šalims paneigtų ne tik minėtus teisingumo bei teisinės valstybės principus, bet kartu ir ribotų asmens teisę kreiptis į teismą, kadangi mažai kas rizikuotų galimai patirti dar didesnę žalą, nei patyrė nuo kitos ginčo šalies neteisėtų veiksmų. Taigi, visiškai atsisakant uždaru teismo posėdžių būtų pažeidžiamos žmogaus teisės į teisingą teismo procesą, jų privačių interesų prioritetą⁵². Tai išplaukia ir iš Civilinio proceso kodekso 2 straipsnyje įvardintų civilinio proceso tikslų, kurie yra „ginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus, tinkamai taikyti įstatymus teismui nagrinėjant civilines bylas, priimant sprendimus bei juos vykdam, taip pat kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių, aiškinti bei plėtoti teisę“. Kaip matyti, lingvistinė ir sintaksinė šio straipsnio analizė suponuoja asmens materialinių subjektinių teisių apsaugos prioritetą. Priešingai buvo Lietuvai esant sovietinėje okupacijoje, kuomet valstybės interesai buvo išskelti aukščiau asmens. Kadangi demokratinės valstybės pagrindinis skiriamasis bruožas yra

⁵¹ Teisės į teisingą teismo procesą principas turėtų būti laikomas teisės į tinkamą teismo procesą principo analogija.

⁵² Privačiuose teisiniuose ginčiuose, manytina, prioritetą turi turėti ne visuomenė, bet byloje dalyvaujantys asmenys (ginčo šalys), kadangi būtent jie kreipiasi į teismą dėl savo privačių teisių ir teisėtų interesų gynimo, kurių gynimą privalo garantuoti teismas.

žmogaus teisių ir teisėtų interesų apsauga, teismas prioritetu taip pat turėtų laikyti ne visuomenės ir valstybės, bet žmogaus, besikreipiančio į teismą teisminės gynybos, asmeninių interesų apsaugą.

ABTĮ 8 straipsnio 2 dalyje taip pat numatyta, jog teismo posėdis gali būti uždaras žmogaus asmeninio ar šeiminio gyvenimo slaptumui apsaugoti, taip pat jeigu viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybės, tarnybos, profesinę ar komercinę paslaptį. Problemų gali kilti su valstybinių paslapčių, komercinių ir profesinių paslapčių saugojimu. „Valstybinių paslapčių saugojimas – būtina kiekvienos suverenios valstybės interesų apsaugos priemonė. Todėl iškilus pavojui, kad teismo proceso metu tokia paslaptis galėtų būti atskleista, būtina rengti uždarą teismo posėdį“⁵³. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo⁵⁴ 2 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta valstybės paslapties sąvoka, pagal kurią „Valstybės paslaptis – šio Įstatymo nustatyta tvarka įslaptinta politinė, karinė, žvalgybos, kontržvalgybos, teisėsaugos, mokslo ir technikos informacija, kurios praradimas arba neteisėtas atskleidimas gali sukelti grėsmę Lietuvos Respublikos suverenitetui, teritorijos vientisumui, gynybinei galiai, padaryti žalos valstybės interesams, sukelti pavojų žmogaus gyvybei“, o tarnybos paslaptis – tai „šio Įstatymo nustatyta tvarka įslaptinta politinė, karinė, ekonominė, teisėsaugos, švietimo, mokslo ir technikos informacija, kurios praradimas arba neteisėtas atskleidimas gali pakenkti valstybės ar jos institucijų interesams arba sudaryti prielaidas neteisėtam valstybės paslaptį sudarančios informacijos atskleidimui, sukelti pavojų žmogaus sveikatai“.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. gegužės 15 d. nutarime⁵⁵ paaiškino, jog „<...> individo autonominiai interesai ir viešasis interesas negali būti priešpriešinami, juos būtina derinti. Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, kiekvieną kart, kai teismui nagrinėjant bylą „kyla klausimas, ar tam tikras interesas laikytinas viešuoju, turi būti įmanoma pagrįsti, kad, nepatenkinus tam tikro asmens ar grupės asmenų intereso, būtų pažeistos ir tam tikros Konstitucijoje įtvirtintos, jos saugomos ir ginamos vertybės. O tais atvejais, kai sprendimą, ar tam tikras interesas turi būti laikomas viešuoju ir ginamas bei saugomas kaip viešasis interesas, turi priimti bylą sprendžiantis teismas, būtina tai motyvuoti atitinkamame teismo akte. Priešingu atveju kiltų pagrįsta abejonė, kad tai, kas teismo yra ginama ir saugoma kaip viešasis interesas, iš tikrųjų yra ne viešasis, bet privatus

⁵³ Baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 31.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas//Valstybės žinios, 1999, Nr. 105-3019

⁵⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 57 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo 10 straipsnio 4 dalies (1999 m. lapkričio 25 d. redakcija), 11 straipsnio (1999 m. lapkričio 25 d. redakcija) 1, 2 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios: 2007, Nr.54-2097.

tam tikro asmens interesas“. Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime taip pat konstatuota, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad viešojo intereso negalėtų apginti teismas, į kurį buvo kreiptasi, taip pat kad teismas, sprenddamas bylą, būtų priverstas priimti tokį sprendimą, kuriuo pačiu būtų pažeidžiamas viešasis interesas, o tai reiškia, kad ir kuri nors Konstitucijoje įtvirtinta, jos ginama ir saugoma vertybė (inter alia asmens teisė ar laisvė)“.

Iš šio Konstitucinio Teismo nutarimo matyti, kad tam tikrose bylose (ypatingai administracinėse, kuriose viena iš proceso šalių visuomet yra viešojo administravimo subjektas, t. y. plačiai suprantant, valstybė ar savivaldybė, todėl yra tikėtina, jog tam tikra informacija sudarys valstybės ar tarnybos paslaptį) kyla tam tikra dviejų interesų priešprieša. Viena vertus, kyla būtinybė apsaugoti viešąjį interesą, kita vertus, reikalinga užtikrinti asmens teisę į tinkamą teisminę gynybą bei tinkamą teismo procesą. Kadangi tiek valstybės paslaptis, tiek žmogaus teisių apsauga yra laikytinos „konstitucinėmis vertybėmis“⁵⁶, tai turėtų būti įgyvendinamas toks teisinis reguliavimas, kad nei viena iš šių vertybių nebūtų paneigta. Taigi tokiu atveju, jeigu teismas pripažintų valstybės paslaptį sudarančią informaciją (dokumentą) įrodymu byloje, pagal dabartinį teisinį reguliavimą nebūtų aišku, kaip asmeniui, t. y. vienai iš bylos šalių, neturinčiai leidimo dirbti bei susipažinti su valstybės ar tarnybos paslaptį sudarančia informacija, susipažinti su bylos medžiaga (įrodymais), su kuria gali būti tiesiogiai susijęs teismo sprendimo jo atžvilgiu priėmimas. Tuo atveju, jeigu bylos šaliai nebus leidžiama susipažinti su bylos medžiaga, sudarančia valstybės ar tarnybos paslaptį, ne tik kad bus pažeista teisė į teisminę gynybą, teisę susipažinti su bylos medžiaga, teisė atsikirsti bei pasiruošti bylos nagrinėjimui (rungtyniškumo principas), o baudžiamosiose bylose - susipažinti su kaltinimą grindžiančiais įrodymais bei įgyvendinti teisę į gynybą, bet būtų neaišku, kaip asmuo galėtų susipažinti ir su jo atžvilgiu priimtu sprendimu, kurio turinys (motyvacinė dalis) būtų grindžiama arba kurioje būtų atmetami įrodymai, susiję su valstybės ar tarnybos paslaptimi. Konstitucinis Teismas minimoje nutartyje pabrėžė, jog „<...> joks teismo sprendimas negali būti grindžiamas šalims (vienai iš jų) nežinoma vien valstybės paslaptį sudarančia (ar kita išlaptinta) informacija“. Žodis „vien“ suponuoja tai, jog sprendimas turi būti grindžiamas ir ne valstybės paslaptį sudarančia informacija. Paminėtina, jog gali kilti tokia situacija, jog pagrindiniai teismo argumentai bus susiję su slapta informacija, o nereikšmingi bei nežymūs – su kita, neslapta, informacija. Tokiu atveju iš tiesų labai ribojama asmens teisė į apeliaciją, tačiau kartu suprantamas ir viešojo intereso gynimas.

⁵⁶ Ten pat.

Aišku, teismas gali nepripažinti valstybės ar tarnybos paslaptį sudarančios informacijos įrodymu byloje. Šio klausimo sprendimas yra paliekamas teismo atsakomybėje. Tokią nutartį yra galimybė apskusti. Tikėtina, jog administracinėse bylose valstybę ar savivalybę atstovaujančios institucijos tokios teismo nutarties neskųs, nes jos nebus suinteresuotos tokios informacijos atskleidimu ir galbūt atitinkamo neigiamo sprendimo ja remiantis priėmimu, todėl tokią nutartį, tikėtina, skųs kita bylos šalis. Tačiau kokiais tinkamais motyvais apskusti teismo nutartį, jeigu nesi susipažinęs su byloje galbūt esminę reikšmę turinčia valstybės ar tarnybos paslaptį sudarančia informacija?

Konstitucinis Teismas minėtame nutarime paaiškino, jog „<...> akivaizdu, kad jeigu sprendimui teismo nagrinėjamoje byloje priimti ir tokiam teisingumui, kokį įtvirtina Konstitucija, įvykdyti teismui pakanka tokių įrodymų (medžiagos), kurie nėra valstybės paslaptį sudaranti (ar kita įslaptinta) informacija, ši neatskleistina informacija, saugant viešąjį interesą, neturi būti įrodymas toje byloje ir bylos šalys su ja negali būti supažindinamos“. Tokiu atveju problema nekyla, tačiau vis gi akivaizdu, jog tuomet, jeigu bylos medžiagą sudaro valstybės paslaptį sudaranti informacija, riba tarp viešojo intereso bei žmogaus teisių apsaugos yra labai nedidelė ir turėtų būti labai kruopščiai apgalvota, nustatant tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų išlaikoma pusiausvyra tarp dviejų konstitucinių vertybių: viešojo intereso bei žmogaus teisių ir laisvių apsaugos.

Taip pat šiek tiek sumaištis įneša ir komercinės ar profesinės paslapties sąvoka, kadangi baigtinio sąrašo, ką laikyti komercine ar profesine paslaptimi, nėra. Civilinio kodekso 1.116 straipsnyje yra apibrėžiamos komercinės ir profesinės paslapties sąvokos. Pagal šio straipsnio 1 dalį, „informacija laikoma komercine (gamybine) paslaptimi, jeigu ji turi tikrą ar potencialią komercinę (gamybinę) vertę dėl to, kad jos nežino tretieji asmenys ir ji negali būti laisvai prieinama dėl šios informacijos savininko ar kito asmens, kuriam savininkas yra ją patikėjęs, protingų pastangų išsaugoti jos slaptumą“. Profesine paslaptimi, vadovaujantis to paties straipsnio 2 dalimi, „<...> pripažįstama tokia informacija, jei ją pagal įstatymą ar sutartį privalo saugoti tam tikros profesijos asmenys (advokatai, gydytojai, auditoriai ir kt.). <...>“. Kadangi nėra labai tiksli komercinės ir profesinės paslapties sąvoka, kiekvienu atveju, esant klausimui dėl neviešo proceso surengimo, turi būti nuspręsta įvertinus visus pateiktus dokumentus, atsižvelgiama į faktines aplinkybes. Priešingu atveju daugelis bylų, susijusių su kokiu nors gamybiniu ar profesiniu klausimu, galėtų būti nepagrįstai nagrinėjamos uždariai.

Tad bet koku atveju „uždarumu“ demokratinėje valstybėje piktnaudžiauti negalima. Uždari teismo posėdžiai teisinėje valstybėje priimtini tik išimtiniais atvejais, kadangi viešas bylos nagrinėjimas yra vienas pamatinių procesinių principų. Uždaras teismo posėdis be pateisinamos priežasties yra laikytinas Konvencijos 6 straipsnio pažeidimu. Europos žmogaus teisių teismas 1999 m. liepos 22 d. sprendimu byloje *Scarth prieš Jungtinę Karalystę*⁵⁷ pripažino buvus Konvencijos 6 straipsnio pažeidimą. Šioje byloje Norman Scarth kreipėsi į žmogaus teisių teismą dėl to, kad jo bylos nagrinėjimo metu visuomenės bei spaudos atstovai be jokios priežasties buvo pašalinti iš teismo salės. Didžiosios Britanijos vyriausybė pripažino buvus Konvencijos 6 straipsnio pažeidimą. Teismas pažymėjo, jog pagal Civilinių procedūrų taisykles (*Civil Procedure Rules*), kurios įsigaliojo nuo 1999 m. balandžio 26 d., visi nagrinėjimai, įskaitant ir nedidelius ginčus, turi būti nagrinėjami viešai, išskyrus, kai:

- Viešumas pažeistų nagrinėjimo objektą;
- Tai susiję su nacionalinio saugumo užtikrinimu;
- Tai susiję su konfidencialia informacija, įskaitant informaciją apie individualius finansinius klausimus, o viešumas pažeistų šį asmeninį konfidencialumą;
- Kai būtina užtikrinti vaiko ar neveiksniaus asmens interesus;
- Kai tai yra būtina teisingumui užtikrinti.

Sprendime buvo pažymėta, jog valstybė negali drausti visuomenei žinoti, kas vyksta teismuose, todėl dėl Konvencijos pažeidimo pareiškėjui buvo priteista turėta turtinė bei neturtinė žala.

Taigi, kaip matyti, viešumo principo ribojimai turėtų būti taikomi tik išimtiniais atvejais ir tik esant aiškiems tokių ribojimų pagrindams.

1.4. Ypatingas administracinių teismų vaidmuo žmogaus teisių apsaugos srityje ir būtinumas juose garantuoti viešumo principo įgyvendinimą

Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalis nustato, jog „administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti pagal įstatymą gali būti įsteigti specializuoti administraciniai teismai“. Specializuotais teismais Lietuvoje, vadovaujantis Teismų įstatymo 12 straipsnio 4 dalimi, yra laikomi apygardų administraciniai teismai ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. Bendroji

⁵⁷ Europos žmogaus teisių teismo 1999 m. liepos 22 d. sprendimas byloje *Scarth v. United Kingdom*/<http://www.echr.coe.int>; prisijungimo laikas: 2008-11-03.

administracinių teismų paskirtis pagal Lietuvos Respublikos administracinių teismų įsteigimo įstatymo⁵⁸ 1 straipsnio 1 dalį yra skundams (prašymams) dėl viešojo ir vidinio administravimo subjektų priimtų administracinių aktų bei veiksmų ar neveikimo (t. y. pareigų nevykdymo) spręsti.

Matyti, jog administracinių teismų misija yra ypatinga, t. y. pagrindinė jų funkcija yra ne tik spręsti kilusius konfliktus, kaip kad yra sprendžiant civilinius ginčus bendrosios kompetencijos teismuose, kilusius tarp dviejų privačių asmenų, tačiau kartu užtikrinti viešojo administravimo subjektų veiklos kontrolę, kuri pasireiškia administracinių konfliktų, kilusių dėl teisės viešojo ar vidaus administravimo srityje, išsprendimu bei sprendimo priėmimu. Kaip pažymėta teisės literatūroje, „<...> administraciniai teismai nustato, ar konkrečiu atveju nebuvo pažeistas įstatymas ar kitas teisės aktas, ar administravimo subjektas neviršijo savo kompetencijos, ar valdymo aktas (veika) neprieštaruoja tikslams bei uždaviniams, dėl kurių institucija buvo įsteigta ir gavo atitinkamus įgaliojimus“⁵⁹.

Sisteminė ABTĮ nuostatų, reglamentuojančių administracinių teismų kompetenciją, analizė, pagrįstai leidžia daryti išvadą, jog administracinių teismų vieta yra išskirtinė ir tuo aspektu, jog viena iš proceso šalių visuomet yra viešojo administravimo subjektas (ABTĮ 2 straipsnio 17 dalis, 48 straipsnio 1 dalis) bei tuo, jog administraciniai teismai, sprenddami konkrečias bylas, vykdo viešojo administravimo subjektų veiklos kontrolę (veiklos teisėtumo kontrolę). Bendrai tariant, viena iš administracinio ginčo šalių yra valstybė (valstybė tiesiogiai, arba institucija, tarnautojai, turintys valstybės įgaliojimus) arba savivaldybės (savivaldos institucijos ar jų tarnautojai). Iš to seka pagrįsta išvada, jog dažnai, t. y. tuomet, kuomet ginčas kyla tarp privataus asmens bei viešojo administravimo subjekto⁶⁰, privataus asmens teisinė padėtis nėra lygiavertė, nepaisant to, jog procesiniuose įstatymuose yra įtvirtintas šalių lygybės principas. Asmuo jausis silpnesnįją proceso šalimi, kadangi viešojo administravimo subjektas (valstybė ar savivaldybė) instituciniu, ekonominiu bei galios turėjimo aspektu visuomet bus stipresnė už asmenį. Net privatinuose sutartiniuose teisiniuose santykiuose Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas⁶¹ įtvirtina silpnosios šalies gynimo principą, pagal kurį Kodekse yra įtvirtintos atitinkamos gynybos priemonės (pavyzdžiui, ypatinga vartotojų teisių apsauga, pripažįstant, kad vartotojas, kaip silpnoji šalis, turi būti apsaugotas nuo

⁵⁸ Lietuvos Respublikos administracinių teismų įsteigimo įstatymas//Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-309, 36-1068.

⁵⁹Bakaveckas A., Dziegoraitis A., Dziegoraitienė A. Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 578.

⁶⁰Tyrime nebus detalai analizuojama situacija, kuomet ginčai kyla tarp vienas kitam nepavaldžių viešojo administravimo subjektų, kadangi analizuojant viešumo principo įgyvendinimo svarbą ypatingai teismo proceso metu yra svarbiau užtikrinti privataus asmens teises ir laisves, kadangi jų pažeidimas, nesilaikant šio principo yra labiau tikėtinas, nei ginčiuose tarp vienas kitam nepavaldžių viešojo administravimo subjektų.

⁶¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

tokių sutarčių sąlygų, kurias jiems primeta stiprioji šalis (pavyzdžiui verslininkas)) silpnesniajai šaliai apsaugoti. Nors ginčai dėl viešojo administravimo subjektų veiksmų (neveikimo) bei administracinių aktų teisėtumo nėra tapatūs civilinės teisės reguliuojamiems sutartiniams santykiams, kurių viena šalis gali būti laikoma stipresniaja, t. y. geresnėje padėtyje, tačiau asmuo, bylinėdamasis su valstybės valdžios institucija gali jausti atitinkamą poveikį, baimę, ar bent jau susidarys nuomonę (kad ir nepagrįstą), jog viešojo administravimo subjektas daro ar darys atitinkamą spaudimą bei imsis priemonių bylai laimėti. Atkreiptinas dėmesys, jog administraciniams teismams, nagrinėjantiems bylas, kurių bent viena iš šalių visuomet yra valstybės ar savivaldybės institucija, įstaiga ar tarnautojas, taip pat yra bent teoriškai sunkiau, jie gali jausti spaudimą (nors ir netiesiogiai). Taigi, esant prielaidai, jog asmuo bylinėdamasis su valstybe visada jausis ne taip užtikrintai, būtina užtikrinti visas įmanomas teises – procesines priemones, dėl kurių tinkamo užtikrinimo skaidrumas administraciniuose ginčiuose būtų nekvestionuojamas. Ypatinę reikšmę šiose bylose turi viešumo principo įgyvendinimas, kurio pagalba visuomenė „mato“ ir „stebi“ teisminį procesą, gali prieiti prie bylos medžiagos ir taip kontroliuoti ginčus, kilusius santykiuose valstybė – privatus asmuo, ar savivaldybė – privatus asmuo.

Kalbant apie žmogaus teisių užtikrinimą ir apsaugą teismuose, labai svarbu pabrėžti ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau tekste - Konvencija) taikomumą administraciniuose ginčiuose. Kadangi žmogaus teisės yra esminė vertybė šiuolaikinėje civilizacijoje, jos yra saugomos tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu⁶².

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1995 m. sausio 24 d. išvadoje⁶³ pabrėžė, jog valstybiniai organai turi tiesiogiai taikyti Konstituciją ir įgyvendinti Konvencijos nuostatas, kurios turi tapti vidaus teisės sistemos sudedamąja dalimi ir negali būti jokių ribojimų ir kliūčių šias nuostatas taikyti teismuose bei kituose teisinę gynybą vykdančiuose organuose. Iš to darytina logiška išvada, jog visuose teismuose, taip pat ir administraciniuose, turi būti paisoma tiek Konvencijos nuostatų, tiek ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijos. Šį teiginį pagrindžia ir ABTĮ 153 straipsnio 2 dalies 1 punktas, kuriame numatyta, jog vienas iš pagrindų atnaujinti procesą yra „kai Europos žmogaus teisių teismas pripažįsta, kad Lietuvos Respublikos teismo sprendimas byloje prieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai ir jos papildomiems protokolams“.

⁶²Jarašiūnas E. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir konstitucinė justicija//www.etib.lt/site_files/Lietuvos%20narystei%205/Egidijus%20Jarasiunas.doc; prisijungimo laikas: 2008-11-23.

⁶³Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios: 1995, Nr.9-199.

J. Paužaitė – Kulvinskienė teigia, jog „Kaip rodo EŽTT praktika, Konvencijos galiojimas administracinės justicijos atžvilgiu yra esminis <...>. Remiantis ilgamete Teismo suformuota praktika, EŽTK 6 straipsnio 1 dalis apima ne tik bylas, kylančias iš civilinio pobūdžio teisinių santykių bendrosios kompetencijos teismuose, bet ir ginčus, kylančius / galinčius kilti iš administracinių, socialinių, darbo, drausminių (disciplinariųjų), netgi iš konstitucinių teisinių santykių, kurie nacionalinėse valstybėse nagrinėjami ne tik bendrosios kompetencijos teismuose, bet ir konstituciniuose ir administraciniuose teismuose”⁶⁴. Pagrįstai galima teigti, jog net Europos žmogaus teisių teismo praktika parodo tendenciją kuo platesnei žmogaus teisių apsaugai, kas kartu lemia ir tai, kad yra plečiama šio teismo kompetencija administracinės valdžios veiksmų teisėtumo atžvilgiu. Todėl „natūraliai į Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies reguliavimo sritį patenka vis daugiau administracinio pobūdžio ginčų, kuriuos sprendžia specializuoti administraciniai teismai“⁶⁵. Atsižvelgiant į tai, negalima siaurai aiškinti Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje pavartotos sąvokos „civilinės teisės“, o tai reiškia, jog Konvencijos nuostatos dėl teisės į viešą bylos nagrinėjimą negali pažeisti ir administraciniai teismai, nagrinėdami administracines bylas.

Istoriškai žinomos trys vykdomosios valdžios kontrolės formos: parlamentinė, administracinė ir teisminė⁶⁶ (kiti kontrolės formas vadina teismine, administravimo subjektų vidaus kontrole, ombudsmeno atliekama kontrole⁶⁷). Nepaisant įvairių mechanizmų, kuriais yra bandoma tarp administracijos ir privataus asmens kilusius ginčus spręsti ne teismuose (įvairios kvaziteisminės institucijos, komisijos ir pan.), tačiau žmogaus teisių įgyvendinimo ir užtikrinimo srityje ginčiuose su valstybės valdžios institucijomis svarbiausia institucija yra administraciniai teismai, kadangi „administraciniai veiksmai ar neveikimas, bent jau jų teisėtumo aspektu, yra teisminės kontrolės objektas“⁶⁸. Tai, kad asmeniui yra suteikta galimybė kreiptis į teismą dėl viešosios valdžios institucijų ar pareigūnų veiksmų ar neveikimo, vien psichologiniu aspektu yra labai svarbu. Be to, kadangi administraciniai teismai nors ir yra teismai, sprendžiantys individualias bylas (t. y. teisinius ginčus), tačiau tai, kad viena iš proceso šalių yra valstybės valdžios institucija ar pareigūnas, ši teismą ir jame sprendžiamas bylas daro daugiau visuomenei rūpimas nei, pavyzdžiui, civilines bylas dėl skolinių įsipareigojimų vykdymo. Daugelis individualių ginčų, nagrinėjamų administraciniuose teismuose bent teoriniu požiūriu kelia didesnę susidomėjimą vien todėl, kad

⁶⁴ Paužaitė – Kulvinskienė J. Administracinė justicija: teorija ir praktika. Vilnius: Justitia, 2005. P. 104.

⁶⁵ Ten pat. P. 107.

⁶⁶ Ten pat. P. 155.

⁶⁷ Europos Taryba. Viešasis administravimas ir privatūs asmenys. Vilnius: Justitia, 2004. P. 41.

⁶⁸ Ten pat. P. 41.

asmenys yra suinteresuoti žinoti, kaip bus išspręstas ginčas su valstybe ir kas galimai jų laukia panašiuose teisiniuose santykiuose su ja. Taigi, kaip minėta, nors procesiniai principai yra analogiški ir turi būti tinkamai įgyvendinami visų teisės šakų procesuose, tačiau administraciniuose teismuose jie turi tam tikrą specifiką.

„Administracinė justicija bendriausiu požiūriu yra tai, kaip valstybinio valdymo institucijos, sprendamos žmonių reikalus, laikosi teisingumo principo. Toks yra administracinės justicijos tikslas. Teisminio ginčo dėl pažeistos teisės nagrinėjimas yra tik procedūrinis šio klausimo sprendimas, nors ir labai svarbus. Vadinasi, teismų sistema, procedūros taisyklės, garantuojančios viešumą, šalių informavimą apie tai, kas vyksta, taip pat teisę kiekvienoje bylos nagrinėjimo stadijoje būti išklaustyti ir kitų principų įgyvendinimas turi būti skirtas galutiniam tikslui – garantuoti, kad su žmonėmis bus elgiamasi teisingai“⁶⁹. Tad kalbant apie viešumo principą, pagrįstai galima būtų teigti, jog administraciniuose teismuose šis principas yra itin reikšmingas kaip kiekvieno asmens (visuomenės) teisė kontroliuoti valstybės veiklą bei būti informuotam apie jos veiksmus, todėl turėtų būti ribojamas tik labai išimtiniais atvejais. Teisminių administracinių ginčų viešą pobūdį galima kildinti ne tik iš pačių ginčų viešosios prigimties, bet ir iš viešojo administravimo principų, kurių svarbiausi yra teisėtumas, teisėtų lūkesčių ir teisėtai įgytų teisių apsauga, atvirumas ir skaidrumas (kitais tariant, veiklos viešumas).

„Teismas yra ginčų sprendimo institucija. Teismui nesvarbu, tarp kokių subjektų kilo ginčas: jis yra dviejų fizinių asmenų ar žmogaus ir valstybės, jos institucijos ar pareigūno. Vadinasi, jeigu kyla asmens ir vykdomosios valdžios ginčas, teismas, jį išnagrinėjęs, konstatuota, ar jos veiksmai bei sprendimai buvo teisėti. Tai pats veiksmingiausias vykdomosios valdžios veiklos teisėtumo kontrolės būdas, nes šią kontrolę atlieka nepriklausoma institucija – teismas“⁷⁰. Taigi, kaip matyti, administracinių teismų vykdoma žmogaus teisių ir laisvių apsauga pasireiškia kitaip nei bendrosios kompetencijos teismuose, nagrinėjant baudžiamąsias ir civilines bylas. Čia asmenų subjektinės teisės yra tiesiogiai ginamos (bent jau turėtų būti ginamos) nuo valstybės valdžios veiksmų, jai įgyvendinant valstybinį valdymą. Tai kartu pabrėžia ir viešumo principo svarbos specifiką.

⁶⁹Šedbaras S. Administracinio proceso teisinio reglamentavimo problemos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Justitia, 2006. P. 153-154.

⁷⁰Ten pat. P. 155-156.

2. Viešumo principo įgyvendinimo problemos administraciniam teismams vykdant teisingumą

2.1. Viešumo principo santykis su žodiškumo principu teisiniame procese.

Rašytinio proceso ir viešumo principo santykio problema

Administracinę teiseną reglamentuojantys Lietuvos Respublikos įstatymai, t. y. ABTĮ ir ATPK, tiesiogiai neįtvirtina žodinio bylos nagrinėjimo (žodiškumo principo), kaip tai daro Civilinio proceso kodeksas. Iš ABTĮ 79 straipsnio 1 ir 2 dalies, kuriose pasakyta, jog „Pirmosios instancijos teismas, nagrinėdamas bylą, privalo ištirti byloje įrodymus: išklausti proceso šalių paaiškinimų, liudytojų parodymų, specialistų paaiškinimų ir ekspertų išvadų, susipažinti su rašytiniais įrodymais, apžiūrėti daiktinius įrodymus“ (79 straipsnio 1 dalis) „pirmosios instancijos teisme byla nagrinėjama žodžiu ir esant nepasikeitusiai teisėjų sudėčiai <...>“ (79 straipsnio 2 dalis), galima pagrįstai teigti, jog administracinėje teisenoje žodiškumo principas taip pat egzistuoja ir su tam tikromis išimtimis yra privalomas bylą nagrinėjant pirmojoje instancijoje.

Žodiškumo principo esmė yra ta, jog visi įrodymai tiriami žodžiu, visi dalyvaujantys byloje asmenys, kiti proceso dalyviai žodžiu pateikia savo paaiškinimus, prašymus, duoda parodymus. Dažniausiai ir pasirengimas bylos nagrinėjimui vyksta žodžiu. Taigi teismo sprendimo pagrindas gali būti tik ta bylos medžiaga, kuri buvo ištirta žodžiu⁷¹.

Nagrinėdamas bylą žodžiu, teismas gali geriau suprasti šalių reikalavimus bei ištirti bylos aplinkybes, kadangi raštu nevisada pavyksta viską aiškiai ir tiksliai išdėstyti⁷², ypač tais atvejais, kuomet bylą šalys veda pačios, nepasitelkdamos teisininkų pagalbos. Be to, žodinis procesas yra palankesnis ir šalims sutaisyti, t. y. rasti kompromisą bei sudaryti taikos sutartį, ar iš viso nutraukti teismo procesą, atsiimant ar atsisakant ieškinio, žodiniu procesu taip pat yra įgyvendinamas viešumo principas. Negalima pamiršti ir labai svarbios teismo pareigos, įtvirtintos ABTĮ 10 straipsnyje, t. y. pareigos išaiškinti proceso dalyviams jų procesines teises ir pareigas, įspėti dėl procesinių veiksmų atlikimo arba neatlikimo pasekmių ir padėti šiems asmenims įgyvendinti jų procesines teises. Šis principas (pareiga) yra akivaizdžiai susijęs ir tinkamai

⁷¹ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 291.

⁷² Mikelėnas V. Civilinis procesas. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 1997. P. 88.

įgyvendinamas gali būti tik byloje dalyvaujantiems asmenims teisiškai dalyvaujant teismo posėdyje, t. y. žodinio bylos nagrinėjimo procese. Rašytinio proceso metu, kuomet teismo informaciniuose pranešimuose (pavyzdžiui, dėl atsiliepimo į skundą pateikimo) nurodomos teisės ir pareigos (pavyzdžiui, dėl atsiliepimo nepateikimo teisinių pasekmių), manytina, jog asmenys jų tinkamai nesupranta, ar iš viso neatkreipia dėmesio. Taigi, bet kokių atveju žodinis bylos nagrinėjimas yra sietinas su didesniu žmogaus teisių įgyvendinimu, didesniu teismo rūpestingumu, atskaitingumu, kartu įgyvendinant ir viešumo principą.

„Kadangi į žodinį procesą būtina iškviešti visus dalyvaujančius byloje asmenis ir kitus dalyvius, jų išklausymas užima daug laiko, bylos atidedamos dėl neatvykimo ir t. t., todėl nuo XX a. šeštojo dešimtmečio žodinis principas imtas riboti – rašytinis procesas taikomas nagrinėjant smulkius ginčus, nesudėtingose bylose, kasacijoje, nustatomos supaprastintos procedūros, atliekamos rašytinio proceso tvarka⁷³. Įdomu tai, kad Europos Ministrų komitetas 1984 m. vasario 28 d. rekomendacijos Nr. R(84)5 „Dėl civilinio proceso principų, turinčių pagerinti teisingumo sistemos funkcionavimą“ priede „Civilinio proceso principai, sukurti teisingumo sistemos funkcionavimui gerinti“ 4 principu įtvirtino, jog „Teismas bent jau pirmojoje instancijoje turi turėti galios, atsižvelgdamas į bylos pobūdį, priimti sprendimą, ar teisminis nagrinėjimas turi vykti raštu ar žodžiu, ar naudojant abu būdus, išskyrus atvejus, kuriuos tiksliai apibrėžia įstatymas“⁷⁴.

Rašytinis procesas remiasi pagrindine taisykle, jog sprendimo pagrindas gali būti tik ta medžiaga, kuri yra pateikta teismui raštu. Manoma, jog rašytiniame procese šalys gali detaliau apsvarstyti kitos šalies argumentus, tiksliau suformuluoti savo reikalavimus ar atsikirtimus, nereikia atidėlioti bylos nagrinėjimo laiko⁷⁵. Nagrinėjant bylą pagal rašytinę medžiagą taupomas šalių ir teismo laikas, nereikia įtemptai telkti dėmesio į bylos procesą, nereikia rašyti protokolo⁷⁶.

Be abejo, rašytinis procesas turi daug privalumų, palyginti su žodiniu bylos nagrinėjimu, ypatingai teismo darbo operatyvumo, laiko sutaupymo, dalies procesinių taisyklių atsisakymo prasme. Tačiau negalima pamiršti pagrindinės teismo paskirties vykdyti teisingumą, o ne taupyti laiką ar lėšas. Kadangi šiuolaikinė administracinės teisės samprata yra siejama ne vien su valstybinio valdymo instrumentu, bet ją apibrėžiant pirmiausia kaip asmens konstitucinių ir kitų

⁷³ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 291.

⁷⁴ Europos Ministrų komiteto 1984 m. vasario 28 d. rekomendacijos Nr. R(84)5 „Dėl civilinio proceso principų, turinčių pagerinti teisingumo sistemos funkcionavimą“ priedas „Civilinio proceso principai, sukurti teisingumo sistemos funkcionavimui gerinti“ //www.etib.lt/site_files/Ministru%20Komiteto%20dokumentai/MK(84)5.doc; prisijungimo laikas: 2008-11-29.

⁷⁵ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 291

⁷⁶ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius: Justitia, 2004. P. 88.

teisių įgyvendinimo bei apsaugos priemonę, o platesniuoju požiūriu kaip piliečio, visuomenės ir valstybės viešųjų interesų derinimo teisę⁷⁷, tai ir administraciniai teismai turi būti orientuoti, visų pirma, į žmogaus teisių tinkamą apsaugą. Vadinasi, įgyvendinti viešumą, kuris, visų pirma, pasireiškia per galimybę tiesiogiai pačiam asmeniui dalyvauti savo bylos nagrinėjime bei visuomenės atstovams (tame tarpe ir žiniasklaidos atstovams) stebėti bylos eigą⁷⁸, turėtų būti prioritetas. Taigi, žodinis bylos nagrinėjimas administraciniame procese bet kokiame atveju turėtų būti taisyklė, o ne išimtis⁷⁹.

Reikėtų paminėti ABTĮ 79 straipsnio 5 dalyje numatytą vieną iš problemos, kuomet į teismo posėdį neatvyksta bylos šalys ar jų atstovai, sprendimo būdą. Šiame straipsnyje yra įtvirtinta, jog „Tais atvejais, kai į posėdį neatvyksta nei proceso šalys, nei jų atstovai, nors apie posėdžio laiką ir vietą jiems buvo pranešta įstatymų nustatyta tvarka, pirmosios instancijos teismas gali nuspręsti nagrinėti bylą rašytinio proceso tvarka, t. y. laikydamasis šio įstatymo 137 straipsnio 4 dalyje nustatytos tvarkos“. Civilinio proceso kodekse tokios taisyklės įtvirtinta nėra. Tokiu atveju, jeigu į civilinės bylos nagrinėjimą neatvyksta nei viena iš proceso šalių ar jų atstovų, teismas tiesiog gali palikti ieškinį nenagrinėtą. Manytina, jog ABTĮ minėta 79 straipsnio 5 dalyje numatyta taisyklė yra sveikintinas sprendimo variantas, t. y. suteikiantis teismui įstatymine priemone spręsti dėl bylos nagrinėjimo rašytiniame procese, kai pačios šalys nepasinaudoja joms suteikta teise, pasinaudoti visapusiška teise į viešą ir žodinį bylos nagrinėjimą, kartu ir teise būti išklausytom. Taigi ši nuostata gali būti laikytina tam tikra prevencine priemone nuo nepagrįsto neatvykimo į teismo posėdį, kartu ir tam tikra „drausminė nuobauda“ šalims, kurioms yra atimama teisė tiesiogiai dalyvauti savo bylos nagrinėjime dėl jų pačių nesuinteresuotumo.

Kitas aspektas, kurį būtų galima paminėti, jog ABTĮ galėtų būti įtvirtinamas ir sprendimo už akių priėmimo institutas, kuomet į bylos šalys nepateikia procesinių dokumentų ar neatvyksta į bylos nagrinėjimą, ypač viešojo administravimo subjekto atžvilgiu, kadangi šio subjekto įstatymų (tame tarpe ir pareigos šaukiamam atvykti į teismą) nepaisymas laikytinas itin didele „nuodėme“. Tad laviruojant tarp to, ar nagrinėti bylą žodžiu ar raštu, šis klausimas turėtų būti labai kruopščiai apsvarstytas.

⁷⁷ Andruškevičius A. Administracinės teisės principai: konglomeratas ir katalogas // Teisė, 2004, Nr. 53. P. 1.

⁷⁸ Minėta, jog suinteresuotumas administracinėmis bylomis yra didelis.

⁷⁹ Kartu galima paminėti, kad administraciniai ginčai daugeliu atveju yra grindžiami rašytiniais dokumentais, tai rašytinis procesas gal ir galėtų būti vyraujantis šiame procese (kalbant apie ginčo teiseną), tačiau bet kokiame atveju, ypač atsižvelgiant į bylų viešą pobūdį, o kartu ir didesnę visuomenės suinteresuotumą derinant minėtą pilietis, visuomenė, valstybė santykių, rašytinis procesas turėtų būti taikomas tik išimtiniais atvejais.

Europos žmogaus teisių teismo praktika, susijusi su viešumo principo ribojimu, t. y. rašytinio, o ne žodinio proceso užtikrinimu, yra skirtinga. Teismas savo praktikoje atsižvelgia tiek į bylos įrodymus ir tikslingumą bylą nagrinėti žodiškai, tiek į pačių byloje dalyvaujančių asmenų veiksmus. Pavyzdžiui, 1993 m. birželio 24 d. sprendimu byloje *Schuler-Zgraggen prieš Šveicariją* Teismas konstatavo nebuvus Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimo, kadangi „Procesas Apeliacijos komisijoje nesuteikė pareiškėjai galimybės susidaryti visapusiško ir detalaus komisijai pateiktos informacijos paveikslo. Tačiau Federalinis draudimo teismas šį trūkumą ištaisė, įpareigodamas komisiją pateikti visus esamus dokumentus pareiškėjai susipažinti ir ji galėjo perduoti bylą savo advokatui. Taigi ginčijamas procesas, vertinant visas stadijas, buvo tinkamas. Pareiškėja aiškiai atsisakė savo teisės į žodinį (viešą) teismo posėdį. Kadangi ginčas buvo labai techninio pobūdžio, neatrodo, jog jis būtų susijęs su klausimais, svarbiais visai visuomenei, dėl kurių viešas teismo posėdis būtų tapęs būtinu. <...> Taigi Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis nebuvo pažeista tiek, kiek tai liečia žodinį ir viešą procesą Federaliniame draudimo teisme“⁸⁰.

Tuo tarpu 2002 m. lapkričio 12 d. sprendimuose bylose *Lundeval prieš Švediją* ir *Salomonsson prieš Švediją* Teismas nurodė, jog „vienas pareiškėjų, prašydamas žodinio bylos nagrinėjimo, be kitų motyvų nurodė, jog norėtų pateikti keletą klausimų invalidumą nustatančiai vertinimo komisijai, kitas pageidavo žodiniame teismo posėdyje sužinoti gydytojų nesutarimo priežastis, nes invalidumą tiriančios vertinimo komisijos nuomonė nebuvo vieninga. Teismas konstatavo, jog žodžiu nagrinėjant šias bylas būtų suteikta vertingos informacijos, todėl Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies nuostatos buvo pažeistos“⁸¹.

Taigi, teisė į žodinį administracinės bylos nagrinėjimą (kuomet įstatymai nenumato išimčių) yra laikytina teisės į viešą teismo procesą viena sudėtinių dalių, kadangi viešas teismo procesas suponuoja du sudėtinius elementus, t. y. teisę pačiam dalyvauti bylos nagrinėjime, bei teisę visuomenei stebėti bylos nagrinėjimo procesą. Sutiktina su J. Paužaitės – Kulvinskienės nuomone, jog „rašytinio nagrinėjimo principo deklaravimas administraciniame procese, skirtingai nuo civilinio, yra problemiškas, kadangi administraciniame teisme nagrinėjant žmogaus ir valstybės ginčą, žmogus akis į akį tik žodinio nagrinėjimo metu susiduria su „valstybe“, kuri teismo procese yra lygiavertė proceso dalyvė. Vadinasi, žodinio nagrinėjimo principas administraciniame teisme turi tam tikrą paslėptą psichologinį aspektą, nes jis garantuoja ne tik administracinės veiklos

⁸⁰ Europos Taryba. Viešasis administravimas ir privatūs asmenys. Vilnius: Justitia, 2004. P. 130.

⁸¹ Kolektyvinė monografija. Lietuvos Civilinio proceso kodekso įgyvendinimo problemos. Nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007. P.35.

teisėtumo užtikrinimą, bet lemia ir proceso skaidrumą, kartu didesnę visuomenės pasitikėjimą teisingumo vykdymu ir teismų sistema“.⁸²

Negalima nepaminėti ir administracinės teisės pažeidimų bylų nagrinėjimo proceso. Kadangi šių pažeidimų prigimtis ir pobūdis yra labai artimas nusikalstamoms veikoms, reglamentuojamoms Baudžiamajame kodekse, todėl žodinis bylos nagrinėjimas yra privalomas, t. y. atsakomybėn traukiamas asmuo turi dalyvauti bylos nagrinėjime. „Nesant šio asmens, byla gali būti išnagrinėta tik tais atvejais, kai yra duomenų, jog jam laiku pranešta apie bylos nagrinėjimo vietą ir laiką, ir jeigu iš jo negautas prašymas atidėti bylos nagrinėjimą. Tuo atveju, kai gautas prašymas atidėti bylos nagrinėjimą, ji gali būti išnagrinėta nedalyvaujant asmeniui, jeigu administracinio teisės pažeidimo bylą nagrinėjanti institucija (pareigūnas), pripažinusi neatvykimo į bylos nagrinėjimą priežastis nesvarbiomis, atmeta administracinės atsakomybėn traukiamo asmens prašymą“⁸³. Tačiau ATPK 272 straipsnyje yra įtvirtinta, jog „Nagrinėjant administracinių teisės pažeidimų, numatytų šio kodekso 50, 174 straipsniuose, 178 straipsnio trečiojoje dalyje, 186¹, 186², 186⁴, 187, 188⁷ straipsniuose, bylas, atsakomybėn traukiamo asmens dalyvavimas yra privalomas“. Šiame straipsnyje taip pat įtvirtinta, jog, jeigu pagal policijos arba teisėjo šaukimą asmuo vengs atvykti, jis gali būti priverstinai atvedintas. Tačiau atkreiptinas dėmesys, jog šiame straipsnyje įtvirtintas privalomas administracinės atsakomybėn traukiamo asmens dalyvavimas yra paneigiamas ir administracinė byla gali būti nagrinėjama tuo atveju, jeigu asmuo vengia atvykti, ar vengia būti policijos priverstinai atvedintas. Taigi, „privalomas dalyvavimas“ kertasi „gali būti nagrinėjama ir jam nedalyvaujant“. Aišku, nėra įtvirtintų priemonių, kaip elgtis tuo atveju, kai atsakomybėn traukiamas asmuo vengia atvykti į nagrinėjimą, slapstosi nuo pareigūnų ir kitais būdais vengia ar piktnaudžiauja savo procesinėmis teisėmis taip, kad administracinės teisės pažeidimo byla būtų neišnagrinėta. Todėl suprantamas yra įstatymų leidėjų nuostatos, kad „gali būti nagrinėjama ir jam nedalyvaujant“, įtvirtinimas, tačiau tokiu atveju turėtų būti surastas „saugiklis“, ypač bylą nagrinėjant ne teisme, kad administracinės atsakomybėn traukiamo asmens byla jam nedalyvaujant nagrinėjime būtų išnagrinėta nepriekaištingai⁸⁴.

Būtina paminėti, jog Europos žmogaus teisių teismas 2005 m. kovo 15 d. sprendime byloje *Yakovlev v. Russia* pažymėjo, kad Konvencija siekia garantuoti ne iliuzines ar teorines, bet praktiškai veiksmingas teises, todėl teisė į viešą bylos nagrinėjimą neturėtų jokio pagrindo, jei šaliai

⁸² Paužaitė – Kulvinskienė J. Administracinė justicija: teorija ir praktika. Vilnius: Justitia, 2005. P. 157.

⁸³ Petkevičius P. Administracinių teisės pažeidimų bylų teiseną. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 101.

⁸⁴ Pavyzdžiui, būtų galima nustatyti privalomą advokato dalyvavimą administracinės teisės pažeidimo byloje, taip išvengiant Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimo konstatavimo.

nebūtų pranešta apie posėdį taip, kad ji turėtų galimybę jame dalyvauti, nepriklausomai nuo to, ar šalis ketina, ar neketina pasinaudoti šia teise⁸⁵. Taigi, net bylai esant nagrinėjamai rašytinio proceso tvarka, viešumo principas reikalauja, jog bylos šalims būtų pranešta apie bylos nagrinėjimo datą, laiką bei bylą nagrinėjantį teisėją (teisėjų kolegiją).

Dažnai minima problema, dėl ko yra sunku įgyvendinti žodiškumo principą ar pažeidžiamas viešumo principo įgyvendinimas, yra ta, jog nėra sudarytos sąlygos teismuose, t. y. teisėjai bylas nagrinėja kabinetuose, kur nėra vietų atsisėsti net byloje dalyvaujantiems asmenims⁸⁶. Be abejo, bylos nagrinėjimas turi būti vykdomas tam skirtoje teismo posėdžių salėje, tačiau, kaip pabrėžia Gary Slapper ir David Kelly, komentuodami Didžiosios Britanijos Civilinio proceso įstatymo 39 dalį, „skirtumą tarp viešo ir privataus teismo nagrinėjimo pabrėžia ne tai, kur yra nagrinėjama byla (teismo salėje ar teisėjo kabinete), bet tai, ar visuomenės nariams leidžiama stebėti procesą, nesvarbu, kur jis vykėtų. Tačiau bet kokiame atveju, teismai nėra įpareigoti jokiais specialiais reikalavimais bei pareigomis patalpinti visus bylą susidomėjusius visuomenės narius stebėti teismo nagrinėjimo procesą, pavyzdžiui, tuo atveju, jei teisėjo kabinetas yra per mažas, išskyrus tik tuos asmenis, kurie yra konkrečiai susiję su byla“⁸⁷.

2.2. *Viešumas ir proceso trukmė*

Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, jog asmeniui yra nustatyta teisė ne tik kreiptis į viešą, nepriklausomą ir nešališką teismą, bet ir teisė, kad jo byla būtų išnagrinėta per įmanomai trumpiausią laiką. Civilinio proceso kodekso 2 straipsnis proceso operatyvumą išskiria kaip savarankišką civilinio proceso tikslą, sakydamas, jog vienas iš civilinio proceso tikslų yra kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių. Be to, civilinio proceso kodeksas įtvirtina ir proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principą⁸⁸, kuris reiškia, jog „teismas imasi šiame Kodekse nustatytų priemonių, kad būtų užkirstas kelias procesui vilkinti, ir siekia, kad byla būtų išnagrinėta teismo vieno posėdžio metu, jeigu tai nekenkia tinkamai išnagrinėti bylą <...>“.

„Koncentracijos principas apima tiek proceso operatyvumą, tiek jo ekonomiškumą, juo siekiama proceso racionalizavimo, pagreitinimo, sutrumpinimo, teismo darbo krūvio sumažinimo,

⁸⁵ Europos žmogaus teisių teismo 2005 m. kovo 15 d. sprendimas byloje Yakovlev v. Russia // <http://echr.coe.int>; prisijungimo laikas: 2008-11-30.

⁸⁶ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 273.

⁸⁷ Slapper G., Kelly D. English law. Second edition. New York: Routledge & Cavendish, 2007. P. 702.

⁸⁸ Civilinio proceso kodekso 7 straipsnis.

berekalingų procesinių veiksmų nagrinėjant bylą atsisakymo. Šio principo pagrindinė idėja – subjektinės teisės turi būti apgintos kiek įmanoma operatyviau, kuo mažesniais valstybės ir dalyvaujančių byloje asmenų kaštais⁸⁹. Žinoma, jog ilgas teisminis procesas yra žalingas, ilgai nagrinėjant bylą sunkiau nustatyti tikrąsias faktines aplinkybes, nustatyti ir įsitikinti, jog tam tikros aplinkybės iš tiesų buvo. Be to, ilgas nagrinėjimas vargina bylos šalis, o priimtas sprendimas daro mažesnę atkuriamos tiesos ir teisingumo poveikį, kadangi nukentėjusioji šalis⁹⁰ pamiršta, susigyvena su teisių ar teisėtų interesų jos atžvilgiu pažeidimu, todėl priimtas sprendimas turi mažesnę socialinę reikšmę. Pernelyg ilgas teisminis procesas, be kita ko, mažina ir teismo vaidmenį, teismo darbo našumą, visuomenės pasitikėjimą teismu, pažeidžiamas visuomenės „noras žinoti“, kadangi suinteresuotumą kėlusi bylą yra pamirštama. Taigi teisminės gynybos veiksmingumas yra tiesiogiai priklausomas ir nuo bylos nagrinėjimo trukmės. Dėl šios priežasties procesiniuose įstatymuose yra numatomos įvairios priemonės šiam principui pasiekti, t. y. nustatomi terminai procesiniams veiksams atlikti, taikomos sankcijos už proceso pažeidimus. Tokius įvairius būdus, siekiant kuo operatyvesnio teismo nagrinėjimo, yra numačiusios įvairios šalys. Pavyzdžiui, Švedijos teismo proceso kodekso⁹¹ 42 skyriaus 14 straipsnyje yra numatyta, kad šalys taip turi pasiruošti bylai, kad, jei įmanoma, būtų reikalingas ne daugiau nei vienas paruošiamasis posėdis (sesija). Todėl net liudytojų parodymai, šalių paaiškinimai ir pan. gali būti gaunami naudojant telefoninį ryšį. Kadangi Švedijoje egzistuoja ir administracinių teismų sistema, tai šis bendrasis Teismo proceso kodeksas taikytinas ir procesams administraciniuose teismuose.

Atkreiptinas dėmesys, jog ABTĮ ne tik kad nėra numatyti administracinio proceso tikslai, bet nėra paminėta ir pareiga operatyviai nagrinėti bylą. Nepaisant to, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas savo praktikoje vis gi taiko šį principą. Štai Teismas 2008 m. balandžio 16 d. sprendime administracinėje byloje Nr. A⁴⁴⁴–619/2008⁹² pažymėjo, jog „Vienas iš administracinio proceso tikslų yra operatyvus iškilusio teisinio ginčo išsprendimas. Šio tikslo neatitiktų pirmosios instancijos teismo sprendimo panaikinimas ir bylos gražinimas iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui, jeigu padaryta formalių ar nedidelių pažeidimų, kurie atitinkamoje instancijoje gali būti ištaisyti. Tokia nuostata atsispindi ir administracinio proceso įstatyme”.

⁸⁹ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 389.

⁹⁰ Turima omenyje šalis, kurios subjektinės teisės buvo pažeistos.

⁹¹ The Swedish Code of Judicial Procedure//<http://www.sweden.gov.se/content/1/c4/15/40/472970fc.pdf>; prisijungimo laikas: 2008-11-30.

⁹² Lietuvos vyriausiosiojo administracinio teismo 2008 m. balandžio 16 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A⁴⁴⁴–619/2008⁹². (Aprobuota: Administracinių teismų praktika, Nr. 14).

Operatyvumo principas gali būti laikomas kaip viena iš tinkamo viešumo įgyvendinimo sąlygų. Pernelyg ilgas bylos nagrinėjimas administraciniuose ir bendrosios kompetencijos teismuose kartu yra ir viešumo principo pažeidimas, kadangi Lietuvos teismuose išsivyravus tokiai praktikai, kad byla tikriausiai bus atidedama ir neišnagrinėta per pirmąjį teismo posėdį, mažinamas visuomenės noras stebėti bylos nagrinėjimą, kadangi galvojama, jog jis vis tiek neįvyks, todėl nuėjimas į dominančios bylos nagrinėjimą bus tik veltui sugaištas laikas. Be to, toks nusistovėjęs požiūris kartu skatina ir bylos šalis aplaidžiau vertinti teismo nagrinėjimo, šaukimo į teismo posėdį reikšmę. Kam eiti, kai byla bus nukelta? Todėl už proceso šalis į teisinius nagrinėjimus dažnai eina jų atstovai advokatai. Taigi, dėl nusistovėjusios praktikos manyti, jog byla tęsis ilgai, t. y. nebus išnagrinėta vieno teismo posėdžio metu, yra vienas iš veiksnių, skatinančių viešumo principo netinkamą įgyvendinimą.

Be kita ko, pernelyg ilgi bylų nagrinėjimo terminai, skatindami visuomenės nedalyvavimą nagrinėjimuose bei mažindami visuomenės aktyvumą bei susidomėjimą nagrinėjamomis bylomis, manytina, didina nepasitikėjimą teismu bei nuomonę, jog teismai neva vykdo „kabinetinį teisingumą“, t. y. visuomenei bylų nagrinėjimo procesas tampa vis mažiau prieinamas, kadangi jį vilkinant, yra užkertamas kelias jame dalyvauti.

Europos Žmogaus Teisių Teismas 1987 m. balandžio 23 d. sprendime byloje *Erkner & Hofauer ir Poiss prieš Austriją* konstatavo Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą, teigdamas, kad „proceso terminų protingumas turi būti vertinamas atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes bei Teismo praktika suformuluotus vertinimo kriterijus, konkrečiai: bylos sudėtingumą, pareiškėjų elgesį ir kompetentingų institucijų elgesį. Žemės konsolidavimas pagal savo prigimtį yra sudėtingas procesas. Tačiau, nepaisant bylų sudėtingumo, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, šie terminai buvo neprotingi, ypač turint omenyje valdžios institucijų pareigą veikti greitai, kylančią iš laikino žemės perkėlimo. Dėl valdžios institucijų delsimo pareiškėjų bylą nebuvo išnagrinėta per protingą terminą“^{93, 94}.

Manytina, jog administraciniuose teismuose, kuriuose (kalbant apie ginčo teiseną) yra ginčijamas tam tikras administracinis aktas ar veiksmas (neveikimas), kurių pagrindu asmenims yra apribojama tam tikra jų turima teisė ar teisėtas interesas, bylos turėtų būti sprendžiamos ypatingai griežtai laikantis protingos proceso trukmės principo. Tai skatintų ne tik labiau pasitikėti

⁹³ Europos Taryba. Viešasis administravimas ir privatūs asmenys. Vilnius: Justitia, 2004. P. 95.

⁹⁴ Analogiškai Teismas konstatavo ir 1993 m. vasario 26 d. sprendime byloje *Salesi prieš Italiją*.

administraciniais teismais, bet kartu labiau įpareigotų ir valstybė valdžios institucijas⁹⁵. Prancūzijos pasirinktas „kovos“ su bylos vilkinimu modelis tuomet, kuomet bylą vilkina proceso šalys, manytina, būtų tinkama priemonė įgyvendinti ir Lietuvos teismuose, kovojant su begaliniu bylų atidėjimu dėl proceso šalių kaltės. Prancūzijos civilinio proceso kodekso⁹⁶ 3 straipsnis šią problemą sprendžia suteikdamas teisėjui daugiau galių įtakojant ir nustatant proceso trukmę (terminus). Pavyzdžiui, jeigu proceso šalys aktyviai vilkina bylos nagrinėjimą, nevykdant teismo nurodymų, teismas turi teisę išbraukti tokią bylą iš nagrinėjamų bylų tvarkaraščio, o tokiu atveju, jeigu daugiau nei dvejus metus nei viena iš šalių neparodo noro tęsti teismo proceso, vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 386 straipsniu, bylą nutraukti⁹⁷. Lietuvos administracinių teismų bei bendrosios kompetencijos teismų veikloje tokių galių suteikimas teisėjams būtų vienas iš galimų sprendimo būdų „auklėti“ proceso šalis „nežaisti“ su teismo proceso vilkinimu.

2.3. Bylos medžiagos ir teismų sprendimų paskelbimo viešumas

Viešumo principas yra taikytinas ne tik teismo posėdžiams, t. y. teismams vykdam teisingumą, bet ir jį įvykdžius. Tai reiškia, kad viešumo principas yra taikomas ir išnagrinėtos bylos medžiagai. ABTĮ 12 straipsnyje yra nustatyta, jog „Išnagrinėtos administracinės bylos medžiaga, išskyrus medžiagą tų bylų, kurios buvo išnagrinėtos uždareme teismo posėdyje, yra vieša ir su ja gali susipažinti suinteresuoti asmenys, įskaitant ir byloje nedalyvavusius asmenis. Tokią teisę šie asmenys įgyja, kai sprendimas byloje arba nutartis nutraukti bylą ar pareiškimą palikti nenagrinėtą įsiteisėja“. Kaip matyti, bylos medžiagos viešumas reiškia tai, jog kiekvienas suinteresuotas asmuo, pateikęs nustatytos formos prašymą, turi teisę susipažinti su išnagrinėtos bylos medžiaga, išskyrus tuos atvejus, kuomet byla buvo nagrinėjama uždareme posėdyje. Tačiau kyla klausimas, nuo kokio amžiaus galima teikti prašymą bei susipažinti su išnagrinėtos bylos medžiaga? Vadovaujantis ABTĮ 8 straipsnio 1 dalimi, taip pat Civilinio proceso bei Baudžiamojo proceso kodeksais, bylos nagrinėjimą teismo posėdžių salėje gali stebėti ne jaunesni kaip šešiolikos metų asmenys, jeigu jie nėra proceso dalyviai. Vadovaujantis loginiu bei sisteminiu teisės normų aiškinimu, jeigu asmeniui nuo šešiolikos metų leidžiama stebėti teismo posėdį teismo posėdžių salėje, vadinasi, jam turėtų būti leidžiama susipažinti ir su išnagrinėtos bylos medžiaga. Nors šiuo aspektu gal ir nereikėtų išvelgti

⁹⁵ Be abejo, protinga proceso trukmė turėtų būti užtikrinama ir administracinių teisės pažeidimų bylų teisenoje, kadangi, kaip minėta, galimos sankcijos asmeniui, traukiamam administracinėn atsakomybėn, gali būti itin didelės bei susijusios.

⁹⁶ Code of civil procedure // <http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=39&r=7076>; prisijungimo laikas: 2008-11-30.

⁹⁷ Ten pat.

problemos, tačiau bet kokių atvejų, įstatymiškai tinkamai neįtvirtinus amžiaus ribos, nuo kurios asmeniui gali būti leidžiama pateikti prašymą bei susipažinti su išnagrinėtos bylos medžiaga, paliekama išimtinė teisė teismams individualiai spręsti, nuo kokio amžiaus leisti susipažinti, o nuo kokio neleisti. Taigi neišvengiamai galima susidurti su dvigubų standartų taikymu tiek tame pačiame, tiek skirtinguose teismuose.

Kitas aspektas, kurį reikėtų paminėti kalbant apie bylos medžiagos viešumą yra tai, kad viešame teismo posėdyje priimdamas sprendimą arba nutartį nutraukti bylą ar pareiškimą palikti nenagrinėtą arba gavęs prašymą susipažinti su bylos medžiaga, teismas turi teisę proceso dalyvių prašymu ar savo iniciatyva motyvuota nutartimi nustatyti, kad bylos medžiaga ar jos dalis yra nevieša, kai reikia apsaugoti žmogaus asmens, jo privataus gyvenimo ir nuosavybės slaptumą, informacijos apie sveikatą konfidencialumą, taip pat jeigu yra rimtas pagrindas manyti, kad bus atskleista valstybės, tarnybos, profesinė ar komercinė paslaptis (ABTĮ 12 straipsnio 2 dalis). Analogiška nuostata įtvirtinta ir Civilinio proceso kodekso 10 straipsnio 2 dalyje. Taigi, tai yra dar viena viešumo principo ribojimo galimybė. Tačiau, kaip kad nurodyta Civilinio proceso kodekso komentare, „Teismas privalo nurodyti motyvus, kodėl nusprendžia, kad visa bylos medžiaga ar jos dalis yra nevieša“⁹⁸, manytina dėl tos priežasties, kad tokia teismo nutartis gali būti skundžiama atskiruoju skundu. Buvo kalbėta, jog sprendžiant asmens civilinio pobūdžio klausimus, prioritetą turėtų būti teikiamas tiems asmenims, kurie kreipėsi į teismą teisminės gynybos, todėl teismas turi užtikrinti ne tik teisingumo vykdymą toje byloje, bet kartu ir tų asmenų apsaugą nuo galimos žalos jiems padarymo, tame tarpe ir sprendžiant dėl viešumo principo ribojimo. Tačiau visgi kalbant apie administracinės teisės reguliuojamus santykius ir teisminius ginčus dėl jų, viešumo ribojimai, tame tarpe ir bylos medžiagos, turėtų būti taikomi tik išimtiniais atvejais. Priešingu atveju, bylos medžiagos viešumo ribojimas gali tapti taisykle, o ne išimtimi, kadangi pagrįstai galima teigti, jog kiekviena byla, būdama individualaus pobūdžio, yra viešumo principo ribojimo objektas, nes kiekvienoje iš jų yra tam tikra grynai su bylos šalimis susijusi informacija, dėl kurios atskleidimo nenorėjimo gali apeliuoti tiek bylos šalys, tiek teismas. Toks traktavimas paneigtų teisinės valstybės esmę.

Kvestionuotinas aspektas yra tai, jog numatyta, kad nutartį dėl bylos medžiagos neviešumo galima skųsti atskiruoju skundu. Klausimas, kada, kokių būdu ir kas gali apskųsti tokią teismo nutartį tuo atveju, kai to prašo proceso dalyviai? Žinome, jog tokia nutartis oficialiai nėra skelbiama, taigi niekas iš tikrųjų nežinos apie tokios nutarties priėmimą iki tol, kol norės susipažinti su tos

⁹⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius: Justitia, 2004. P. 77.

bylos medžiaga. Įstatymas neva išsprendžia šį klausimą pabrėždamas tai, kad „viešame teismo posėdyje priimdamas sprendimą“, tačiau bet kokių atveju atskirojo skundo padavimo galimybė yra tik tuomet, kuomet asmeniui paprašius susipažinti su išnagrinėtos bylos medžiaga, teismas nusprendžia neleisti bei paskelbti tą medžiagą nevieša. Kitais atvejais, o ypač kai to prašo bylos šalys, reali tokios nutarties apskundimo galimybė neegzistuoja.

Nagrinėtinas klausimas yra ir teismo sprendimo paskelbimo viešumas. Teismo sprendimas skelbiamas viešai ir su juo galima susipažinti kaip su sudėtine bylos medžiagos dalimi. Teismo sprendimo viešumas yra taikomas nepaisant to, ar byla buvo nagrinėjama žodinio, ar rašytinio proceso tvarka. Netgi uždareme bylos nagrinėjime priimto teismo sprendimo rezoliucinė dalis privalo būti skelbiama viešai. Vienintelę išimtį daro Civilinio proceso kodeksas, kurio 9 straipsnio 3 dalyje bei 487 straipsnio 7 dalyje numatyta, kad įvaikinimo bylose rezoliucinė sprendimo dalis neskelbiama, t. y. visas teismo sprendimas skelbiamas uždareme teismo posėdyje. Tuo tarpu nei ABTĮ, nei ATPK teismo sprendimo rezoliucinės dalies viešumo ribojimų nenumato⁹⁹ ir tai turėtų būti vertinama teigiamai dėl tos priežasties, kad nors ir nežinant motyvų ir kitų bylos duomenų, rezoliucinės dalies paskelbimas informuos visuomenę apie viešojo administravimo subjekto neteisėtus veiksmus ar neveikimą (jei viešojo administravimo subjektas bus pripažintas neteisiu), kas bent teoriškai garantuos teisę į valstybės valdžios kontrolę bei informaciją, susijusią su jos veiksmis ar neveikimu.

Teisinėje literatūroje pabrėžiama, jog teismo sprendimo paskelbimo viešumas įgyvendina ir galimybę užtikrinti teismų praktikos prieinamumą ir nuspėjamumą¹⁰⁰, o kartu užtikrina ir galimybę vienodos teisminės praktikos formavimui.

Teismų vykdomos vienodos teisminės praktikos formavimo veiklos srityje nemažai sumaišties ir taikymo keblumų įnešė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas¹⁰¹, kuriuo Konstitucinis Teismas Lietuvos teisinėje sistemoje iš esmės įtvirtino teisminio precedento egzistavimą. Akivaizdu, jog pagal šiuo metu galiojančias įstatymų redakcijas pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai nėra įpareigoti vienodos teisminės praktikos

⁹⁹ Pavyzdžiui, Baudžiamojo proceso kodekso 9 straipsnio 5 dalis įtvirtina imperatyvą, kad „teismų nuosprendžių, priimtų neviešai išnagrinėjus bylą, rezoliucinės dalys visais atvejais paskelbiamos viešai“.

¹⁰⁰ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 271.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 2 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai// Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.

(precedentų) plėtojimu, tačiau įpareigoti pagal Konstitucinio Teismo nutarimą. Kadangi Konstitucinio Teismo nutarimai turi privalomąją galią, galima pagrįstai teigti, jog nuo 2006 m. kovo 31 d.¹⁰² Lietuvos teisinėje sistemoje egzistuoja precedentinė teisė. Šiuo nutarimu įtvirtinus visų teismų priedermę plėtoti jurisprudencijos tęstinumą bei išaiškinus, jog visi bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų precedentų, t. y. sprendimų analogiškose bylose, sąlygojo ir viešumo principo, susijusio su bylos medžiagos skelbimu, netinkamą užtikrinimą bei tam tikrą neatitiktį įstatymuose (ypatingai Teismų įstatymo bei ABTĮ), kuriuose yra įtvirtinta teismų kompetencija. Taigi asmuo, kreipdamasis kad ir į pirmosios instancijos teismą, turi teisę vadovautis tos instancijos teismo, į kurią kreipiasi, priimtais sprendimais tos kategorijos bylose, tokiu būdu galėdamas kontroliuoti teismą dėl nevienodos tos instancijos teismo praktikos formavimo, nukrypimo nuo jos, taip pat skundžiant priimtą sprendimą vienu iš motyvų nurodyti pirmosios instancijos teismo nukrypimą tiek nuo savo paties, tiek nuo aukštesniųjų teismų suformuotos teisminės praktikos ir pan. Akivaizdu, jog tokios teisės įgyvendinimas asmenims šiuo metu nėra užtikrintas, kadangi nėra galimybės susipažinti su žemesniųjų instancijų teismų sprendimais, naudojantis vieša tokių sprendimų paieškos sistema. Daugelis teismų (ypatingai kalbant apie apylinkės teismus) net neturi savo internetinio tinklalapio, ką jau kalbėti apie viešą sprendimų paskelbimą. Šis viešumo principo ribojimas šiuo metu laikytinas vienu esminių, kalbant apie galimybę susipažinti su visų instancijų teismų sprendimais, pažeidimų. Todėl Infolex duomenų bazė turėtų būti papildyta visų instancijų teismų įsigaliojusių sprendimų paskelbimu. Juo labiau, kai Teisėjų taryba 2006 m. spalio 30 d. išvadoje „Dėl asmenų vardų ir pavardžių pakeitimo inicialais skelbiant teismo sprendimus internete“¹⁰³ pastebėjo, kad „kalbant apie teismų sprendimų viešą skelbimą, dažnai pamirštami du iš esmės skirtingi informacijos apie teismo sprendimus pateikimo visuomenei tikslai:

- 1) Informacija apie teismų procesinius sprendimus visuomenei turi būti pateikiama siekiant informuoti ją apie konkrečias bylas (rezonansines ar kitas viešąjį interesą turinčias bylas);
- 2) Informacija apie teismų procesinius sprendimus visuomenei turi būti pateikiama informuoti ją apie teismų praktiką, teisės aiškinimo taisykles ir precedentus“.

¹⁰² Minimo Konstitucinio nutarimo įsigaliojimo data.

¹⁰³ Teisėjų tarybos 2006 m. spalio 30 d. išvada „Dėl asmenų vardų ir pavardžių pakeitimo inicialais skelbiant teismo sprendimus internete“// www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20061124-560.doc; prisijungimo laikas: 2008-11-30.

Teismų tarybos 2005 m. rugsėjo 9 d. nutarimu Nr. 13 P-378 patvirtintų Teismų sprendimų, nuosprendžių, nutarimų ir nutarčių skelbimo internete tvarkos¹⁰⁴ 4.1. punkte yra pažymėta, jog administracinėse bylose turi būti skelbiami „<...> visi įsiteisėję apygardų administracinių teismų procesiniai sprendimai, kuriais administracinė byla išsprędžiama iš esmės arba užbaigiama nepriėmus teismo sprendimo, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo procesiniai sprendimai, priimti iš esmės išnagrinėjus byla pagal apeliacinį ar atskirąjį skundą, procesiniai sprendimai, priimti išnagrinėjus byla dėl norminio administracinio akto teisėtumo, rinkimų byla ir kitas bylas, nagrinėtinas vienintelės instancijos tvarka, procesiniai sprendimai, kuriais bylos nagrinėjimas užbaigiamas nepriėmus teismo sprendimo, procesiniai sprendimai, priimti išnagrinėjus prašymą dėl proceso atnaujinimo. Procesinius sprendimus priėmusio teisėjo, teisėjų kolegijos, taip pat atitinkamo teismo pirmininko, pirmininko pavaduotojo ar pirmininko įgalioto asmens patvarkymu internete gali būti skelbiami ir kiti įsiteisėję teismo procesiniai sprendimai, kuriais išsprędžiamas atskiras procesinis klausimas byloje (pavyzdžiui, dėl ekspertizės paskyrimo, reikalavimo užtikrinimo priemonių taikymo, bylos sustabdymo, nušalinimo, ir pan.), jeigu būtina užtikrinti visuomenės informavimą apie teisės aiškinimo ir taikymo praktiką administraciniuose teismuose”. Dėl šios tvarkos Teisėjų taryba minėtoje išvadoje „Dėl asmenų vardų ir pavardžių pakeitimo inicialais skelbiant teismo sprendimus internete“ pažymėjo, kad „Teismų tarybos 2005 m. rugsėjo 9 d. nutarimu Nr. 13 P-378 patvirtina Teismų sprendimų, nuosprendžių, nutarimų ir nutarčių skelbimo internete tvarka nėra teismų uždaro, o priešingai – teismų atviro plėtojimo priemonė. Ji sudaro prielaidas visuomenei lengvai ir patogiai pasiekti anksčiau niekur neskelbtus teismų sprendimus, juose formuluojamas teisės aiškinimo taisyklės bei precedentus. Atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo formuojamą jurisprudenciją, pagal kurią teismo precedentais laikytini ir apylinkių teismų sprendimai, aptariama tvarka galėtų būti koreguojama dar labiau išplečiant skelbtinų teismų sprendimų ratą iki apylinkės teismų sprendimų. Taigi minėta Tvarka išplečia ir sudaro prielaidas dar labiau išplėsti teismų ir procesinių sprendimų, kuriuos būtina skelbti internete, ratą <...>”. Tačiau tenka apgailestauti, jog tokia Teismų tarybos pozicija yra kol kas tik deklaratyvi, atitinkanti idėjinį viešumo principo įgyvendinimą, tačiau neįtvirtinta praktikoje, kadangi nei apygardų administracinių teismų sprendimų, nei, juo labiau, atskirai juose išnagrinėtų klausimų (pavyzdžiui, nutarčių dėl atsisakymo skirti ekspertizę byloje), tai pat kitų teismų sprendimai iki šiol visuomenei nėra prieinami.

¹⁰⁴ Teismų tarybos 2005 m. rugsėjo 9 d. nutarimu Nr. 13 P-378 patvirtinta Teismų sprendimų, nuosprendžių, nutarimų ir nutarčių skelbimo internete tvarka// www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20050909-378.doc; prisijungimo laikas: 2008-11-30.

Paminėtini svarbūs klausimai, dėl ko pagrįstai galima teigti esant nepakankamam priėjimui prie teismų priimtų sprendimų, t. y.:

1. Teismų svetainėse sukurta sprendimų (nutarimų, nutarčių) vieša nemokama paieška yra per daug sudėtinga, kadangi norint surasti sprendimą, nutarimą ar nutartį reikia žinoti konkrečius bylos duomenis, t. y. sprendimo priėmimo datą, bylos numerį, šalis ir pan. Tuo tarpu asmenys tokios informacijos dažnai neturi, be to, jiems rūpi ne tiek konkreti byla, kiek konkrečiai išspręstas atitinkamas klausimas. Anksčiau buvusi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo internetinėje svetainėje įdiegta paieška pagal atitinkamų bylų kategoriją vertintina kaip buvusi tinkama, kadangi pagal nurodytą kategoriją buvo atverčiami visi priimti tuo klausimu teismo sprendimai. Tačiau tokios „patogios“ sprendimų paieškos sistemos buvo atsisakyta. Galima kelti retorinį klausimą, ar sprendimų paieškos sistemos pasunkinimas buvo nepavykęs siekis palengvinti galimybę prieiti prie teismo sprendimų, ar tiesiog esant tokiai patogiai naudotis sistemai nebuvo reikalinga ar buvo ne taip plačiai naudojama mokama Infollex portalo duomenų bazė? Taigi, iš esmės turime neva viešą ir nemokamą, tačiau beveik neprieinamą teismų duomenų bazę, taip dėl akių įgyvendinant demokratinei valstybei būtiną teismų sprendimų viešo paskelbimo principą, tačiau pažeidžiant Teismų įstatymo 39 straipsnio 5 dalies nuostatą, jog duomenų bazės turi būti aprūpintos elektroninėmis paieškos priemonėmis.

2. Pirmame punkte įvardintą problemą tartum išsprędžia patogi Infollex duomenų bazė¹⁰⁵. Tačiau už šios duomenų bazės naudojimą reikia mokėti visai nemažą metinį mokestį. Be to, net ir sumokėjus mokestį bei gavus asmeninį prisijungimo vardą ir slaptažodį, prisijungimų galimybė iš skirtingų darbo vietų yra ribojama laike. Iš dalies yra suprantama, jog mokestis už uždarosios akcinės bendrovės „Lexnet“ surinktą ir tvarkomą duomenų bazę yra mokestis ne už pačią informaciją, bet už informaciją operuojančią sistemą. Tačiau tai nepaneigia paties fakto, jog priėjimas prie teismų skelbiamų dokumentų visuomenei yra ribotas ir dėl to negali būti laikomas visiškai viešu, bei, kad yra pažeidžiama Teismų įstatymo 39 straipsnio 5 dalies nuostata, jog „prieiga prie šio straipsnio nustatyta tvarka internete skelbiamos informacijos yra vieša ir nemokama“.

3. Turi būti supaprastinta susipažinimo su visos išnagrinėtos bylos medžiaga procedūra. Šiuo metu egzistuojanti procedūra, t. y. teikiant prašymą, bei iš teismo pirmininko gaunant leidimą, yra pernelyg ilga bei nepatogi. Dažnai leidimo reikia laukti kelias savaites, o nuvykus susipažinti su bylos medžiaga, nėra sudarytų patogių sąlygų su ja susipažinti, reikia atskirai prašyti dirbančių

¹⁰⁵ Reikia paminėti, kad šioje duomenų bazėje apylinkių ir apygardų teismų sprendimų taip pat negalima rasti.

darbuotojų daryti bylos medžiagos kopijas ir pan. Dėl šios priežasties yra apsunkinamas susipažinimas su išnagrinėtos ir neišslyptintos bylos medžiaga.

Manytina, jog išvardintus probleminius klausimus būtų galima spręsti keliais būdais:

1. Pavyzdžiui, teismuose kartu su bylų archyvais galėtų būti įrengtos skaityklų pobūdžio salės, kuriose būtų galima nemokamai naudotis Infolex duomenų baze, kartu leidžiant vietoje užpildžius prašymą, susipažinti su išnagrinėtų bylų medžiaga. Tuomet mokama Infolex portalo sistema būtų suprantama tuo aspektu, jog tie, kurie nori turėti laisvą asmeninį prisijungimą, pavyzdžiui, namuose, kontoroje ir pan., turi sumokėti, tačiau nenorint ir/ar negalint to padaryti, nueiti į tam skirtas specialiai sukurtas vietas.

2. Kadangi išnagrinėtos bylos yra grąžinamos saugoti į pirmosios instancijos teismo archyvą, su jomis susipažinti yra nepatogu, nes dažnai tenka važinėti po kelis teismus. Sprendimą būtų galima rasti įkuriant bendrąjį teismų archyvą - biblioteką (pavyzdžiui, prie Nacionalinės teismų administracijos), kuriame būtų galima rasti visas išnagrinėtas bylas bei naudotis Infolex duomenų baze.

2.4. Teismo skelbiamų sprendimų nuasmeninimo, viešumo principo ir teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą santykio problema

Su teismų sprendimų skelbimo, bylos medžiagos bei bylos nagrinėjimo viešumu yra tiesiogiai susijęs ir teismo skelbiamų sprendimų nuasmeninimo bei teisės į privataus gyvenimo neliečiamumo santykio klausimas.

Teisėjų taryba minėtoje išvadoje „Dėl asmenų vardų ir pavardžių pakeitimo inicialais skelbiant teismo sprendimus internete“ pažymėjo, kad teismų veiklos viešumo principas nėra absoliutus ir negali paneigti asmens duomenų ir privataus gyvenimo apsaugos principų. Išvadoje pabrėžta, jog yra labai svarbu įvertinti didesnius asmens duomenų bei privataus gyvenimo apsaugos reikalavimus, ypač tuomet, kai yra kalbama apie automatizuotą atitinkamos informacijos tvarkymą ir skelbimą elektroninėje erdvėje, nes modernios informacinės technologijos atveria kur kas platesnių galimybių neteisėtai, automatinio būdu rinkti, sisteminti, saugoti bei panaudoti asmens duomenis ir įsiskverbti į privačią žmogaus erdvę. Dėl šios priežasties nebuvo atsisakyta asmens vardų ir pavardžių nuasmeninimo skelbiant teismų sprendimus internete.

Iš tiesų, galima pritarti tokiai Teismų tarybos išvadai, juolab, kad ji atitinka Europos Tarybos 1981 m. sausio 28 d. konvenciją „Dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu“¹⁰⁶ ir Europos Parlamento ir Tarybos 1995 m. spalio 24 d. direktyvą 95/46/EB „Dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo“¹⁰⁷. Tačiau skelbiant nuasmenintus teismo sprendimus, susiduriama su tam tikra kuriozine situacija. Lietuvoje egzistuojant juridiniams asmenims - individualioms įmonėms – jų pavadinimą dažniausiai sudaro įmonės savininko vardas ir/ar pavardė. Kadangi juridinio asmens pavadinimas ir pagrindiniai duomenys yra laikomi vieša informacija, bylose, susijusiose su individualiomis įmonėmis, nuasmeninimo klausimas tampa keblus, kadangi nuasmeninus patį savininką, lieka nenuasmenintas įmonės pavadinimas¹⁰⁸, iš kurio labai lengva atsekti, kas kartu yra ir tas nuasmenintasis asmuo. Taigi, šiuo atveju tarp viešosios informacijos, kurios prieinamumas yra privalomas, bei asmens duomenų teisinės apsaugos kyla tam tikra kolizija.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnis, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnis, Civilinio kodekso 2.23 straipsnis įtvirtina asmens teisę į privatų gyvenimą ir jo neliečiamumą. Civiliniame kodekse pabrėžta, jog informacija apie asmens privatų gyvenimą gali būti skelbiama tik jo sutikimu, o po jo mirties – sutuoktinio, tėvų ar vaikų sutikimu.

Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo¹⁰⁹ 2 straipsnio 1 dalis asmens duomenis apibūdina kaip bet kurią su asmeniu susijusią informaciją, kurio tapatybė yra žinoma arba gali būti tiesiogiai ar netiesiogiai nustatyta pasinaudojant tokiais duomenimis kaip asmens kodas, vienas arba keli asmeniui būdingi fizinio, fiziologinio, psichologinio, ekonominio, kultūrinio ar socialinio pobūdžio požymiai. Duomenų teikimas, remiantis to paties įstatymo 2 straipsnio 3 dalimi, yra asmens duomenų atskleidimas perduodant ar kitu būdu padarant juos prieinamus (išskyrus paskelbimą visuomenės informavimo priemonėse).

Kadangi viešumo principas apima tiek bylos nagrinėjimo, tiek bylos medžiagos viešumą, o viešumo principo ribojimas gali būti tik išimtinis, kyla klausimas, ar leidžiant visuomenės atstovams

¹⁰⁶ Europos Tarybos 1981 m. sausio 28 d. konvencija „Dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu“//Valstybės žinios, 2001, Nr. 32-1059.

¹⁰⁷ Europos Parlamento ir Tarybos 1995 m. spalio 24 d. direktyva 95/46/EB „Dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo“// Official Journal, 1995, Nr. 281-31.

¹⁰⁸ Kaip iliustruojantį pavyzdį galima pateikti: Pareiškėjas Vardenis Pavardenis kreipiasi į administracinę teisumą, nes jam nebuvo išduota licencija Vardenio Pavardenio individualios įmonės veiklai. Nuasmeninimas: Pareiškėjas V. P. kreipėsi į administracinę teisumą dėl neteisėto atsisakymo išduoti licenciją, reikalingą Vardenio Pavardenio individualios įmonės veiklai.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas// Valstybės žinios, 1996, Nr. 63-1479.

dalyvauti teismo posėdžių nagrinėjime, kuriuose yra atskleidžiama privati informacija apie asmenį bei jo asmens duomenys (bylos nagrinėjimo metu jie nėra slepiami), o vėliau, t. y. bylą išnagrinėjus bei įsiteisėjus teismo sprendimui, leisti susipažinti su išnagrinėtos bylos medžiaga, nėra pažeidžiama asmens teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą bei teisė į asmens duomenų apsaugą.

Vadovaujantis Konvencijos 8 straipsnio 1 dalimi, kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. Remiantis šio straipsnio 2 dalimi, valstybės institucijos negali apriboti asmens teisių, nurodytų Konvencijos 8 straipsnio 1 dalyje, išskyrus įstatymų numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti. Kaip matyti, asmens teisei į privatumą gali būti daroma išlyga, tačiau tik Konvencijoje 8 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų pagrindų prasme, tuo tarpu pagrindinė teisė – negali būti ginčijama, o šioje dalyje įtvirtintų pagrindų sąrašas, pagal Europos Žmogaus Teisių Teismą, turi būti laikomas baigtiniu. Taigi, „darytina išvada, kad saugotinių asmens duomenų atskleidimas arba paskelbimas be išankstinio duomenų subjekto sutikimo yra traktuojamas kaip duomenų subjekto teisių pažeidimas pagal Konvencijos 8 straipsnį, išskyrus atvejus, kai duomenis atskleisti arba paskelbti leidžia įstatymas, atitinkantis 8 straipsnio 2 dalyje numatytus kriterijus, arba tai yra pateisinama duomenų valdytojo arba kito asmens prioritetinių interesų įgyvendinimu“¹¹⁰. Kyla klausimas, ar ABTĮ 12 straipsnis, įtvirtinantis bylos medžiagos viešumą, yra teisingas Konvencijos 8 straipsnio, Civilinio kodekso bei Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo nuostatų prasme?

Civilinio proceso teisės literatūroje pasakyta, jog „iš tokio Konvencijos 8 straipsnio reglamentavimo aišku, kad galimybė tretiesiems asmenims susipažinti su bylos dokumentais turi būti suteikta tik kiekvienos atskiros bylos pagrindu, jei duomenų valdytojo arba trečiojo asmens interesai turi prioritetą. Įrodinėjimo, kad egzistuoja minėti viršesni interesai, pareiga turi tekti asmeniui, siekiančiam susipažinti su teismo dokumentais; bet koks kitoks Konvencijos 8 straipsnio supratimas iš esmės silpnintų teisę į privatumą“¹¹¹. Iš tokio aiškinimo būtų galima daryti išvadą, jog iš tikrųjų viešumo principas turi būti taikomas tik išimtiniais atvejais. Be to, būtų galima pagrįstai kelti ir klausimą, ar teismo posėdžių viešumas nėra Konvencijos 8 straipsnio 1 dalies pažeidimas. Galima būtų analizuoti šį klausimą labai plačiai, tačiau, tyrime laikantis vieningos nuomonės, jog

¹¹⁰ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 273.

¹¹¹ Ten pat. P. 273.

viešumas vis dėlto turėtų būti taisyklė, o ne išimtis, manytina, jog tik išimtiniais atvejais, kuomet galėtų būti atskleidžiamos asmeniui itin nemalonios aplinkybės, privataus gyvenimo faktai ir kitokia panašaus pobūdžio informacija, viešumo principas teismuose galėtų būti ribojamas.

Teisėjų taryba 2006 m. spalio 30 d. išvadoje „Dėl asmenų vardų ir pavardžių pakeitimo inicialais skelbiant teismo sprendimus internete“ aptariamam klausimui akcentavo, jog „siekiama informuoti visuomenę apie teismų praktiką, teisės aiškinimo taisykles ir precedentus, negalima ignoruoti asmens teisės į privataus gyvenimo ir asmens duomenų apsaugą, juolab kad tokia informacija, atsižvelgiant į aptariamą tikslą, netgi visiškai nereikalinga (juk svarbios teisės aiškinimo taisyklės, o ne proceso dalyvių pavardės, adresai, asmens kodai, komercinės paslaptys ir kt.). Atsižvelgiant į tai, pastebėtina, jog teismai, siekdami informuoti visuomenę apie konkrečias bylas, gali ir turi skelbti tokią informaciją, kuri leistų visuomenei atpažinti komentuojamą ir aptariamą bylą. Tačiau tokie tikslai gali būti pasiekti ne skelbiant teismų sprendimus, o pateikiant naujienas, pranešimus spaudoje, specialiai visuomenei suprantama kalba parengiant teismų sprendimų santraukas ir pan., kur atskirais atvejais gali būti nurodyti ir kai kurie būtini bylai identifikuoti asmens duomenys, pavyzdžiui, asmens vardas, pavardė bei gimimo data. Tačiau ir tokia informacija elektroninėje erdvėje negali būti saugoma ir publikuojama ilgą laiko tarpą, priešingai nei gali būti elgiama skelbiant nuasmenintus teismų sprendimus. Šiuo aspektu dabartinė teismų veikla yra nepakankama ir, kaip jau minėta, jos negalima bei neįmanoma kompensuoti vien tik paskelbiant nenuasmenintus teismų sprendimų versijas”.

Kaip matyti, Teismų taryba, išvelgdama esamą viešo ir privataus intereso sankirtą, nesiūlo jokių konkrečių sprendimo variantų. Jeigu, kaip kad teigia Taryba, visuomenė apie teismų sprendimus būtų informuojama tik naujienomis, pranešimais spaudoje, o ne publikuojant ir viešai prieinant prie tokių sprendimų, manytina, jog apie bylą nagrinėjimo bei bylą medžiagos viešumą Lietuvoje būtų galima pamiršti.

Aišku, galima būtų svarstyti bylos šalių sutikimo davimo klausimo galimybę, t. y. teismas, išnagrinėjęs konkrečią bylą, galėtų prašyti byloje dalyvavusių asmenų sutikimo, dėl leidimo tretiesiems asmenims susipažinti su jų byla. Tačiau, manytina, būtų susiduriama su kur kas didesne viešumo principo įgyvendinimo problema nei yra iki šiol, nagrinėjant viešumo principo bei teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą sankirtą.

2.5. Teisė į teismo sprendimo išaiškinimą

Į viešumo principo sąvoką patenka ne tik teismo posėdžio viešumas, t. y. galėjimas asmenims iš šalies (nesusijusiems su nagrinėjama byla) stebėti teismo procesą, bet galutinių teismo sprendimų, arba tų teismo dokumentų, kurie turi ypatingos reikšmės asmenų teisėms bei pareigoms ar užkerta kelią tolesniai bylos eigai ir pan., suprantamumas. Svarbu yra tai, kad teismų sprendimai visuomenei būtų suprantami, kad būtų žinomi motyvai, kuriais remiantis jie buvo priimti. Todėl viešai skelbiant teismo baigiamąjį aktą, būtina jame išdėstyti visus argumentus, kuriais jis grindžiamas. Tačiau nors ir išdėsčius visus argumentus, asmenims be teisinio išsilavinimo gali būti sunku suvokti teismo baigiamajame akte surašytus teiginius, atsižvelgiant į specifinę teisinę terminiją, sakinių konstrukciją ir kitus specifiskumus. Tai, kad visuomenė ir žiniasklaidos atstovai nesupranta ir iškraipo teismo sprendimo prasmę ir motyvus dėl pernelyg sudėtingos teisinės kalbos ir specialiųjų teisinių žinių stokos, pabrėžė ir Teismų Taryba išvadoje „Dėl asmenų vardų ir pavardžių pakeitimo inicialais skelbiant teismo sprendimus internete“. Šią problemą Teismų taryba įvardijo kaip ypatingai dažną problemą Lietuvoje, kuri nuolat menkina pasitikėjimą teismais.

ABTĮ 94 straipsnyje, Civilinio proceso kodekso 278 straipsnyje, nustatyta galimybė proceso šalims kreiptis į teismą su prašymu išaiškinti priimtą teismo sprendimą. Teismas taip pat gali tai padaryti ir savo iniciatyva, tačiau bet kokių atveju teismo sprendimo išaiškinimas negali keisti paties procesinio dokumento turinio. Sprendimo išaiškinimo klausimas išsprendžiamas teismo posėdyje, apie posėdžio laiką ir vietą pranešant dalyvaujantiems byloje asmenims. Tačiau, kaip matyti, ši teisė priklauso tik proceso šalims, tuo tarpu kitiems, t. y. visuomenės nariams, tokia teisė nėra suteikta, nors teismų sprendimai, ypatingai administracinių teismų, kurių specifika atsižvelgiant į daugybės poįstatyminių aktų aiškinimą ir taikymą juose, asmenims ypatingai sunkiai suprantami, tuo tarpu administracinių teismų veikla, bent jau teoriškai atsižvelgiant į šių teismų „vykdomo teisingumo specifika“ vien jau dėl to, kad viena šalis visuomet yra valstybės valdžios ar vietos savivaldos institucija, visuomenei yra ypatingai aktuali ir sukelia kur kas didesnę atgarsį ir susidomėjimą.

Kita vertus, jeigu kiekvienam suinteresuotam asmeniui jam asmeniškai prašant būtų aiškinami teismų priimti sprendimai, matyt, susidurtume su dar didesne problema, kadangi teismai būtų užversti prašymais išaiškinti teismo sprendimus, be to, kaip minėta, išaiškinimams pateikti būtų skiriami teismo posėdžiai, kas būtų absurdiška. Tačiau šią problemą būtų galima spręsti tiksliai nustatant teismų ryšį su visuomene, įdiegiant prieinamesnę informavimo sistemą juose, įsteigiant veikiančią teismų ryšių su visuomene, kartu ir konsultacinę, tarnybą, į kurią galėtų kreiptis asmenys,

o ypatingai žiniasklaidos atstovai, kad jiems būtų išaiškinti administracinių teismų primami sprendimai tose bylose, kurios yra rezonansinio pobūdžio (pavyzdžiui, bylose dėl nelegalių statybų, dėl Kuršių Nerijos nacionalinio parko ir pan.), t. y. apie kurias bus daromi informacinio pobūdžio pranešimai visuomenės informavimo priemonėse. Taip kartu būtų išsprendžiama ir teismų uždarmo problema.

2.6. *Techninių priemonių naudojimas teismo nagrinėjimo metu*

Kitas, nors ir rodos, sureglamentuotas klausimas, tačiau praktikoje labai įvairiai traktuojamas bei taikomas neatsižvelgiant į teisinį reglamentavimą, yra techninių priemonių naudojimo teisme klausimas. ABTĮ 11 straipsnyje yra nurodyta, jog teismo posėdžio eigai, įrodymams fiksuoti ir tirti teismas gali naudoti bet kokias technines priemones. Proceso šalys savo procesinėms teisėms įgyvendinti gali daryti garso įrašą teismo posėdžiui užfiksuoti, apie daromą garso įrašą informuojant teismą. Taigi, pats teismas teismo posėdžio eigai fiksuoti gali naudoti bet kokias technines priemones be jokių apribojimų, tačiau byloje dalyvaujantys asmenys, vadovaujantis ABTĮ 11 straipsniu, gali daryti tik garso įrašą, apie tai informavę teismo posėdžio pirmininką. Labai svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad asmeniui yra numatyta pareiga informuoti teismą apie daromą garso įrašą, teismui nenumatant teisės uždrausti ir neleisti to daryti. To paties straipsnio 3 dalyje yra įtvirtintas imperatyvas, draudžiantis kitiems asmenims teismo posėdžio metu filmuoti, fotografuoti, daryti garso ar vaizdo įrašus ir naudoti kitas technines priemones, už šio imperatyvaus paliepimo pažeidimą asmenims numatant atsakomybę. Tačiau draudimas naudoti technines priemones byloje nedalyvaujantiems asmenims neapima draudimo naudoti kitus leistinus fiksavimo būdus, t. y. užsirašinėti posėdžio eigą, pastabas ir pan.

Tačiau iš praktikos žinome, jog kai kurie administracinių teismų sprendimai, keliantys ypatingą susidomėjimą visuomenėje (pavyzdžiui, nelegalių statybų bylose), yra skelbiami žurnalistams dalyvaujant bei tą sprendimo paskelbimą filmuojant. Taigi klausimas yra toks, ar ABTĮ 11 straipsnyje numatytas draudimas taikytinas tik bylų nagrinėjimui, kuomet apklausiami liudytojai, tiriami įrodymai, ar apima tik/ir sprendimo, kaip galutinio teismo akto byloje, paskelbimą. Manytina, jog draudimas su byla nesusijusiems asmenims naudoti technines priemones turėtų būti be išimties taikomas visos bylos nagrinėjimo, tame tarpe ir sprendimo paskelbimo, metu, taip išvengiant spaudimo teismui bei posėdžio eigos trikdymo. Juk nepaisant to, kad sprendimo paskelbimo stadija yra paskutinė, tačiau ji įgyvendinama teismo pastate teismo posėdžių salėje,

kurioje turi būti laikomasi rimties bei pagarbos ir yra viena iš bylos nagrinėjimo stadijų. Manytina, jog teisingumo vykdymas, nepaisant jo viešo pobūdžio, neturėtų tapti filmavimo aikšte. Tokia praktika iš esmės yra taikoma daugelyje valstybių. Pavyzdžiui, Švedijos teismo proceso kodeksas nenumato galimybės filmuoti teismo proceso, tame tarpe ir sprendimo paskelbimo. Šio Kodekso 5 skyriaus 9 dalyje numatyta, kad teismas gali uždrausti tretiesiems asmenims įrašinėti, jeigu tai gali kaip nors neigiamai paveikti (sugėdinti) asmenis. Fotografuoti bet koku atveju yra draudžiama. Australijos teismuose negalima daryti jokių įrašų, fotografuoti nei teisėjo, nei byloje dalyvaujančių asmenų bylos nagrinėjimo metu. Žiniasklaidos atstovams yra leidžiama užsirašinėti, tačiau filmavimo galimybė taip pat nėra numatyta.

Nepaisant ABTĮ 11 straipsnyje įtvirtinto imperatyvo, iš praktikos galima pagrįstai teigti, jog filmavimas skelbiant teismo sprendimą šiuo metu yra kiekvieno teisėjo, nagrinėjančio atitinkamą bylą, požiūrio ir asmeninio reikalo klausimas. Vieni teisėjai šį atrodytų imperatyvų straipsnį taiko ne taip griežtai, nes leidžia sprendimo paskelbimo procesą filmuoti, kiti – neleidžia apskritai. Manytina, kad tokia praktika vis dėl to ydinga, kadangi pažeidžia teisinio tikrumo principą, nes neišvengiama skirtingų traktavimų šio straipsnio taikymo, o kartu ir viešumo principo įgyvendinimo, praktikoje, todėl šį techninių priemonių naudojimo teisme klausimą reikėtų sureguliuoti tiksliau ir atidžiau. Norint leisti filmuoti teismų sprendimų paskelbimą, būtų galima nebent tiems žiniasklaidos atstovams, kurie būtų gavę atitinkamą leidimą (akreditaciją)¹¹² ir būtų griežtai įpareigoti laikytis tinkamo elgesio bei tinkamo tokio reportažo pateikimo visuomenei.

¹¹² Pavyzdžiui, iš Nacionalinės teismų administracijos.

3. Kai kurie teismo institucinio viešumo principo įgyvendinimo problematikos aspektai

3.1. Teismų institucinio viešumo samprata ir reikšmė

Dažniausiai viešumo principo samprata yra siejama tik su teismų vykdomos teisingumo funkcijos įgyvendinimu, teismams nagrinėjant konkrečias bylas. Teisinėje literatūroje, nagrinėjančioje viešumo principo sąvoką ir turinį, viešumo principo taikomumas yra siejamas su:

1. Teismo posėdžio viešumu;
2. Teismo sprendimo paskelbimo viešumu;
3. Bylos medžiagos viešumu¹¹³.

Be to, viešumo principo sąvoka, kuri yra suprantama siaurąja ir plačiąja prasmėmis, taip pat siejama išimtinai su teismo posėdžių viešumu¹¹⁴, kadangi, siauroji viešumo samprata pabrėžia procese dalyvaujančių asmenų teisę dalyvauti teismo posėdyje, o plačioji – visuomenės narių teisę stebėti, kaip yra įgyvendinamas teisingumas. Iš tiesų tokia samprata yra teisinga, kuomet yra analizuojamas teismo proceso viešumas teismams įgyvendinant teisingumo funkciją, tačiau viešumo principą analizuojant plačiau, tokia samprata tampa per siaura, kadangi pamiršamas teismo veiklos apskritai, t. y. kuomet teismai nenagrinėja bylų, institucinis viešumas.

Šiuo metu galiojanti Teismų įstatymo redakcija išskiria dvi kategorijas principų, t. y. teismų darbo organizavimo ir veiklos principus, išdėstytus Įstatymo 1 dalies 1 skyriuje, bei bylų nagrinėjimo principus, išdėstytus Įstatymo 34 straipsnyje. Teismų įstatyme įtvirtintas viešumo principas yra priskiriamas tiek prie teismų darbo organizavimo ir veiklos principų (7 straipsnis), tiek prie teismo proceso viešumo. Nors pagal Teismų įstatymo 7 straipsnyje įtvirtinto teismų veiklos viešumo principą akivaizdu, jog jis nevisiškai atitinka institucinio viešumo ir prieinamumo sąvoką, kadangi yra tapatinamas su bylų nagrinėjimo viešumu, tačiau įstatymo skyriaus pavadinimas šiam principui suteikia kitokį, t. y. platesnį atspalvį, leidžiantį kalbėti ne tik apie teismo proceso, bet kartu ir apie teismo kaip institucijos viešumą.

¹¹³ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 271-272.

¹¹⁴ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V., Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 165.

Teismo institucinis viešumas turėtų būti kildinamas ne tik iš demokratinėse valstybėse pripažįstamo teismų teisingumo įgyvendinimo viešumo, bet iš Konstitucijoje įtvirtinto valdžių padalijimo principo, pagal kurį valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Nors teismas kaip viena iš valdžių yra specifinis tuo aspektu, kad turi labai konkrečią veikimo sritį (turima omenyje, teisingumo vykdymą) bei tuo, kad valdžią įgyvendina ne savo iniciatyva ir ne nuolatinė kryptinga veikla (kaip tai daro, pavyzdžiui, Vyriausybė leisdamą poįstatyminius teisės aktus, spręsdama kasdienio pobūdžio klausimus, dažnai atstovaudama Lietuvą įvairiuose tarpvalstybiniuose susitikimuose, derybose ir pan.), bet pagal individualius kreipimus dėl įstatymo saugomų teisių ir teisėtų interesų pažeidimo. Nepaisant teismų veiklos specifškumo lyginant ją su kitomis dvejomis valstybės valdžiomis, pagrįstai galima teigti, jog, būdama viena iš valstybės valdžių, ji įgaliojimus gauna iš tautos kaip vienintelio valdžios galių suvereno. Atsižvelgiant į tai, tam tikra atskaitomybė, taip pat veiklos skaidrumas ir viešumas, kaip ir kitoms valstybės valdžioms, kurios yra išlaikomos iš biudžeto (t. y. mokesčių mokėtojų pinigų), turi būti privalomas ir teisminėje valdžioje. Be abejo, atsižvelgiant į vykdomos veiklos (kompetencijos) specifškumą, t. y. teisingumo vykdymą, o kartu ir žmogaus teisių ir teisėtų interesų apsaugą, veiklos principai turi tam tikrą skirtybę (turint omenyje teisminį procesą), tačiau instituciniu požiūriu teismui kaip vienos iš valstybinės valdžios institucijai turėtų būti taikomas analogiškas viešumas, jį suprantant kaip informacijos ne tik apie vykdomą veiklą viešumą, bet ir kaip institucinio sudarymo (turint omenyje teisėjų paskyrimą bei teismų savivaldos institucijų sudarymą), lėšų panaudojimo, vidaus darbo organizavimo, susijusio su „teisingo“, skaidraus ir atviro (t. y. prieinamo) teisingumo įgyvendinimo funkcijos vykdymu. Kalbant būtent apie šį aspektą, išskirtini trys toliau tyrime nagrinėtini klausimai, t. y.:

1. informacijos apie teismus prieinamumas ir suprantamumas;
2. teismų ir žiniasklaidos santykis;
3. bylų paskirstymo teisėjams klausimas, įgyvendinant viešumą.

3.2. Informacijos apie teismus prieinamumo ir suprantamumo problema

Visuomenės pasitikėjimas teismine valdžia bei jos požiūris ir nusiteikimas dėl teismų veiklos bei vykdomos funkcijos labai priklauso ir pirmiausia yra susijęs su teismo veiklos viešumu bei veiklos suprantamumu. Dėl to veiklos viešumas yra sietinas ne tik su atskaitomybe visuomenei bei jos teise sergėti teisingumo vykdymo procesą, bet kartu su pasitikėjimu, kuris stiprina teismų

prieinamumo visuomenei (individui) jausmą. Pasitikėjimas, be kita ko, yra sietinas su suprantamumo sąvoka. Profesiniu požiūriu teismas kaip viena iš trijų valstybės valdžių yra labiausiai koncentruota valdžia, lyginant ją su įstatymų leidžiamąja ir vykdomąja valdžiomis, kadangi teisingumo vykdymo funkciją yra įgalinti atlikti tik teisininkai profesionalai, kuriems yra nustatyti griežti įstatymuose įtvirtinti išsilavinimo, profesinės patirties bei reputacijos reikalavimai, todėl ir jos vykdoma veikla yra specifinė. Pagrįstai galima teigti, jog būtent tai yra vienas iš veiksnių, sąlygojančių teisminės, kaip teisės mokslo krypties, veiklos nesuprantamumą. Be abejo, galima kalbėti apie daugelį sričių, kurių nesupranta atitinkamo išsilavinimo neturintys asmenys, tačiau teismų veiklos suprantamumo svarbos atžvilgiu tai paaiškintina tuo, jog teismai yra ne šiaip organizacija ar bendrovė, tačiau yra viena iš valdžių, tarnaujančių žmogui bei turinčių konstitucinę priedermę tai daryti, kartu – atsiskaityti už savo veiklą tautai kaip pagrindiniam valdžios šaltiniui.

Iš teismų vykdomos veiklos, o tiksliau – priimtų sprendimų, nesuprantamumo dėl specifinės teisinės terminijos, procesinių taisyklių, nemokėjimo naudotis teisės aktais, šalyje nevykdant sisteminio teisinio švietimo, asmenys yra linkę vis labiau nepasitikėti teismais. Iš tiesų sutiktina su teiginiu, jog „visuomenė yra linkusi nepasitikėti tuo, ko ji nesupranta“¹¹⁵, o tai reiškia, jog „<...> žinių apie teismo veiklą stoka neskatina visuomenės narių pasitikėti teismais“¹¹⁶. Galima būtų paprasčiausiai nekreipti dėmesio į tokį nepasitikėjimą dėl nežinojimo ar nesupratimo, tačiau toks įsivyravęs požiūris į teismus skatina vis didesnę šios valdžios galių menkinimą, sprendimų nevykdymą, taigi – tam tikra prasme ir teisinį nihilizmą, apatiją. Šis reiškinys kartu skatina ir teismų uždaramą kaip natūralią reakciją į visuomenės narių „puolimą“.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjas Virgilijus Valančius tokį teismų ir visuomenės savitarpio supratimo nebuvimą ar supratimo stoką sieja ir su kitu teismų veiklos specifiskumu. „<...> nedideli pasitikėjimo teismu rodikliai nėra vien Lietuvos ypatybė ir iš dalies tą galima paaiškinti pačia teismų veiklos specifika – paprastai su teismais susiduriama ne savo noru, viena iš teisiniame ginče dalyvavusių šalių lieka nepatenkinta teismo priimtu sprendimu“¹¹⁷. Sutiktina su tokiu teiginiu, tačiau kartu galima vėl iškelti klausimą, ar šalių nepasitenkinimas teismų priimtais sprendimais neparodo, viena vertus, teisinių žinių stokos, o kita vertus –per mažo teismų stengimosi būti atviresniems, prieinamesniems? Tai, kad šiuo metu Lietuvos teismai yra „užversti“

¹¹⁵ Žurnalistės Mercedes Sprouse išsakyta nuomonė 2000 m. lapkričio 2-3 d. Vilniuje vykusio seminaro „Teismo nepriklausomumas bei visuomenės pasitikėjimas teismu: Baltijos valstybių ir Lenkijos patirtis“ // Ambrasaitė G. Teismo nepriklausomumas ir visuomenės pasitikėjimas teismu// Justitia, 2000 Nr. 6. P. 11.

¹¹⁶ Valančius V. Pasitikėjimas teismu: kai kurie teismo veiklos viešumo aspektai. // Jurisprudencija, 2005, t. 78(70). P. 85.

¹¹⁷ Ten pat. P. 86.

bylomis nereikia teismų atvirumo ar juo labiau – pasitikėjimo teismais aukšto lygio. Manytina, jog tai paradoksalus reiškinys, kuomet asmuo, nors ir nepasitikintis teismu, į jį kreipiasi dėl to, jog daugiau nėra kur, arba dėl to, jog norint kreiptis į tarptautinę teisminę instituciją kaip Europos žmogaus teisių teismą, tiesiog yra privalu pereiti visą instancinę sistemą šalies viduje.

Taigi kokie veiksniai iš tiesų lemia visuomenės nepasitikėjimą teismu? Yra keletas išskirtinų priežasčių, t. y.:

1. Teismo veiklos viešumas (informacijos trūkumas, veiklos nesuprantamumas ir pan.);
2. Proceso trukmė (Lietuvoje retai vadovaujamosi operatyvumo principu, todėl bylas nagrinėjant ilgai, prarandamas suinteresuotumas byla tiek bylos šalių, tiek visuomenėje, apsirantama su teisių ir teisėtų interesų pažeidimu, prarandama viltis dėl teisingumo įgyvendinimo ir realių teismo galių įgyvendinant teisingumą, taigi pamirštama, kad proceso trukmė yra vienas iš labai svarbių teisinės gynybos veiksmingumo rodiklių)¹¹⁸;
3. Teisėjo asmeninės, profesinės savybės bei etika (procesinė elgsena)¹¹⁹ (šis aspektas yra daugiau svarbus tiems asmenims, kurie buvo susidūrę su teismų veikla asmeniškai ir todėl gali pareikšti savo nuomonę dėl teismo veiklos, be to, šiuo aspektu nuomonę dažnai formuoja kiti proceso dalyviai, t. y. advokatai, prokurorai).

Teismas – tai viena iš valstybės valdžių, kuriai yra priskirta teisingumo vykdymo funkcija, t. y. žmogaus teisių ir laisvių apsauga, todėl natūraliai išvestina imperatyvi taisyklė, jog teismas negali būti aukščiau visuomenės. Tuo tarpu informacijos stoka apie teismų veiklą yra ne kas kita, kaip šios taisyklės pažeidimas. Žinios apie teismų veiklą sudaro galimybę asmenims ir visai visuomenei susipažinti su ta informacija ir jos pagrindu reikšti savo nuomonę apie teismų veiklą, kartu ir pastabas, į kurias teismai turėtų atsižvelgti. Kita vertus, teismo veiklos viešumas yra naudingas ir reikalingas ne tik visuomenei, bet ir pačiam teismui kaip institucijai, kadangi pasitikėjimas jais didina teismų autoritetą, o kartu ir jų galią. Aišku, būtina pabrėžti ir visiems suprantamą faktą, jog teismo veiklos specifiškumas natūraliai skatina tam tikrų asmenų nepasitenkinimą teismais vien todėl, kad teismai jų byloje priėmė jiems nepalankų, nors ir teisingą bei pagrįstą, sprendimą. Ši problema, manytina, yra ypatingai aktuali administraciniuose teismuose kaip teismuose, vykdančiuose teisingumą bylose dėl viešosios valdžios subjektų galimai neteisėtų veiksmų. Todėl natūralu, jog privačiam asmeniui priėmus nepalankų sprendimą, šis galvos, jog įtakos tokiam

¹¹⁸ Apie proceso trukmę kalbėta šio tyrimo 2 dalyje.

¹¹⁹ Dėstant šiuos tris veiksnius remiamasi doc. dr. V. Valančiaus straipsniu „Pasitikėjimas teismu: kai kurie teismo veiklos viešumo aspektai“. // Jurisprudencija, 2005, t. 78(70). P. 85.

sprendimui turėjo kita bylos šalis (t. y. viešojo administravimo subjektas). Tad dar kartą pabrėžtina, jog visuomenės pasitikėjimas ir pagarba teismui yra teismo veiklos veiksmingumo garantija. „Visuomenei nepasitikint teismais teisėjams tenka dirbti „priešiškomis sąlygomis“ – teismams „klijuojama“ uždaros ir kartu nekontroliuojamos institucijos etiketė, abejojama jų sprendimais, juos vengiama vykdyti. Nepagrįsta teismų ir teisėjų jų priimamų sprendimų kritika žiniasklaidos priemonėse, priešiškas visuomenės narių požiūris negali neturėti įtakos ir konkretaus teisėjo nepriklausomumui. Taip iškyla ir tam tikro „uždaro rato“ grėsmė – nepasitikėjimas lemia veiklos efektyvumo mažėjimą, o šis savo ruožtu neišvengiamai „atsiliepia“ dar didesniu visuomenės nepasitikėjimu“¹²⁰. Iš to matyti, jog teismai ir patys turėtų būti suinteresuoti skatinti visuomenės pasitikėjimą jais, o ne laukti iš visuomenės „raginimų“ ir nepasitenkinimų būti atviresniems. Tą daryti ypatingai turėtų administraciniai teismai, kadangi net teismo pavadinimas „administracinis“ suponuoja biurokratinį atspalvį ir jų vykdomo teisingumo atžvilgiu, nepaisant to, jog tai nėra teisinga, o turima kompetencija, numatyta ABTĮ II skirsnyje, iš tiesų yra paini ir nesuprantama.

Šiuo aspektu sveikintinos administracinių teismų pastangos būti atviresniems. Tai matyti iš Vyriausiojo administracinio teismo bei Vilniaus apygardos administracinio teismo internetinių tinklalapių. Pavyzdžiui, Vyriausiojo administracinio teismo tinklalapyje¹²¹ yra nurodyta ne tik teismo struktūra ir kontaktai, bet ir pateikta visa būtina informacija, reikalinga norint kreiptis į administracinius teismus, t. y. įvardinta administracinių teismų kompetencija bei teisingumas, informuojama apie tam tikruose ginčiuose būtiną kreipimąsi į ikiteismines administracinių ginčų nagrinėjimo institucijas ir nurodomi pavyzdžiai, kontaktai, taip pat kreipimosi į administracinį teismą terminai, apibrėžiamas skundo turinys (t. y. tai, ką besikreipiantis asmuo skunde turi nurodyti), taip pat informacija apie mokėtiną žyminį mokesį, apie galimybę apskųsti administracinio teismo sprendimą, apie galimybę gauti nemokamą teisinę pagalbą. Šiame informaciniame tinklalapyje yra pateikiami ir skundų pavyzdžiai, taip pat išsamus teismo lankstinukas. Be kita ko, nors šioje internetinėje svetainėje įdiegta informacijos paieškos sistema yra per sudėtinga¹²² (nors, pastebėtina, prienamesnė nei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo), tačiau yra pateikiamas visos Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo konsultacijos, pagal konsultuotus klausimus. Be to, yra prienami šio teismo praktikos biuletiniai bei metinės ataskaitos. Nuo Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo šiuo klausimu neatsilieka ir Vilniaus apygardos administracinis teismas. Taigi, kaip matyti, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo internetiniame tinklalapyje

¹²⁰ Valančius V. „Pasitikėjimas teismu: kai kurie teismo veiklos viešumo aspektai“ // Jurisprudencija, 2005, t. 78(70). P. 88.

¹²¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo tinklalapio adresas: www.lvat.lt.

¹²² Ši viešumo ribojimo problema yra išdėstyta tyrimo 2 dalyje, todėl pakartotinai 3 dalyje nebus nagrinėjama.

pateikiama informacija yra orientuota į asmenis, norinčius kreiptis į administracinius teismus teisminės gynybos. Problema yra ta, jog visa informacija nors ir patalpinta internetiniuose tinklalapiuose, nėra visiškai žinoma tuo aspektu, jog: 1. Asmenys gali nesugalvoti ieškoti tokios informacijos internete; 2. Nėra žinomi teismų internetiniai adresai. Todėl prie bendros informacijos skelbimo internetiniuose tinklalapiuose turėtų būti vykdoma ir lankstinukų leidyba, kuriuos būtų galima nemokamai gauti įvairiose valstybinėse ir privačiose institucijose bei organizacijose (pavyzdžiui, knygynuose, bibliotekuose, paštuose, galbūt, net kavinėse ir pan.).

Kitas paminėtinas aspektas yra tai, jog nepasitikėjimo, baimės, netikrumo ir nesaugumo jausmą kažkiek lemia ir teismo pastato uždarumas. Neabejotina tuo, jog teismo pastatas turi būti saugomas, teisėjų kabinetai ir pasitarimų kambariai turi būti atskirti su tikslu užtikrinti tiek teisėjo asmens saugumą, tiek draudimo daryti poveikį teismui bei teisėjų nepriklausomumo ir nešališkumo principo įgyvendinimui, tačiau pats pastatas, t. y. „visuomeninė“ pastato dalis turėtų būti atviresnė, prieinamesnė klausimams, turėtų būti tikslesnės nuorodos į posėdžius bei posėdžių sales. Šiuo aspektu paminėtinas Australijos pavyzdys, kuomet kiekvienas teismas turi savo biblioteką, kuri yra prieinama studentams, teisininkams bei suinteresuotiems asmenims, be to, ne darbo valandomis yra galimos ekskursijos po posėdžių sales, teisės studentai turi galimybę atlikti teismo inscenizacijas tikroje teismo posėdžių salėje, kuriems gali padėti net patys teisėjai, įgyvendindami tam tikrą švietimo funkciją. Be to, tuose teismo pastatuose, kurie turi istorinę reikšmę, veikia muziejai (pavyzdžiui Vokietijos federaliniame administraciniame teisme savaitgaliais vyksta ekskursijos, teismo pastate veikia viena seniausių ir dižiausių teisinės literatūros bibliotekų¹²³). Taip teismo pastatas, atrodantis uždaras kaip kalėjimas, virsta atviru. Atviras pastatas kartu psichologiškai įtakoja ir supratimą apie atvirą teisingumą, prieinamumą, neturėjimą ką slėpti. Be to, Australijoje yra leidžiami informaciniai leidiniai, kuriuose yra aprašytas kiekvienas teismas, jo kompetencija, darbo valandos, kontaktai, teikiamos papildomos paslaugos (pavyzdžiui, biblioteka, teisinė informacija ir pagalba), net informacija apie galimybę šalia teismo pastato pasistatyti automobilį, papietauti ir pan. Taip, pagrįstai manytina, yra skatinamas visapusiškas suprantamas informacijos pateikimas apie visus galimai kilsiančius klausimus, susijusius su kreipimusi į teismą.

Paminėtina ir tai, jog negalimumas laisvai „prieiti“ prie teisėjo asmens jo tarnybinėse patalpose bei tai, kad teisėjas negali komentuoti savo priimtų sprendimų, gali sukelti pasipiktinimą ir nuomonę, jog teisėjai ir teismai yra uždari, neprieinami. Šiuo klausimu, kaip ir visame tyrime, laikomasi griežto teiginio, jog tiek teismo instituciniam viešumui, tiek viešumui, įgyvendinant

¹²³http://www.bundesverwaltungsgericht.de/enid/d98dd9ef5838eada325c22fc046fdfb8,0/Information_in_English/The_Federal_Administrative_Court_g3.html; prisijungimo laikas: 2008-11-30.

teisingumą, yra ribos, kurias nustato tiek nacionaliniai, tiek tarptautiniai teisės aktai, ir kurios yra kildinamos, visų pirma, iš teismo priedermės vykdyti teisingumą ir įgyvendinti žmogaus teisių apsaugą. Taigi, nepaneigiant nuostatos, jog yra būtina didinti teismų atvirumą, kartu ne tik skatinant pasitikėti teismais, bet ir visuomenės teisinio švietimo tikslais, absoliutus teismo viešumas yra negalimas. Juo labiau, nereikėtų pamiršti, kad teismas, nors ir būdamas viena iš trijų valstybės valdžių negali būti atskaitinga jokiai politinei valdžiai, t. y. teisėjas negali ir neturi pasiaiškinti dėl nagrinėjamų ir išnagrinėtų bylų, priimtų sprendimų, o priimti sprendimai gali būti panaikinti tik aukštesnės instancijos teismo. Dėl to, didinant teismų atvirumą visuomenei, kartu reikėtų informuoti ją apie galimus viešumo principo ribojimus, kaip numatytus įstatymuose ir tarptautiniuose teisės aktuose, taip pat apie teisėjų nepriklausomumo garantijas, kurios yra numatytos su tikslu tinkamai įgyvendinti Konstitucijos nuostatą, jog teismai Lietuvos Respublikoje vykdo teisingumą. Taigi visuomenė turėtų suprasti, jog viešumas negali būti įgyvendintas pažeidžiant Konstitucijos nuostatas ir įstatymus vien dėl to, kad būtų patenkinamas visuomenės smalsumas.

3.3. „Ikiteisminis“ viešumas: teisė žinoti ar teismo nešališkumo ir nepriklausomumo bei šalių teisių pažeidimas?

Būtina bent trumpai aptarti „ikiteisminio“ (*angl. pre trial*) viešumo sąvoką ir su tai susijusias problemas. „Ikiteisminiu“ viešumu laikytinas toks reiškinys, kuomet bylai esant neišnagrinėtai ar dar net nepasiekus teismo, žiniasklaidos priemonėmis yra svarstomas ar kategoriškai konstatuojamas tam tikrų faktų buvimas ar nebuvimas, kitaip tariant – pateikiama nuomonė dėl bylos baigties, kuria formuojamas visuomenės požiūris į nagrinėjamą bylą, o kartu ir tikėjimas, jog byla turi būti išspręsta būtent taip. Lietuvoje, kaip ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, vis labiau ėmė ryškėti žiniasklaidos vykdomas teisingumas, t. y. įvykus tam tikram įvykiui, dėl kurio pradedamas tyrimas ar paduotas skundas teismui, pastarajam nespėjus išnagrinėti bylos ar įgaliotiems pareigūnams nebaigus bylos tyrimo, yra konstatuojamas kaltės (neteisėtų veiksmų) buvimas ar nebuvimas, nagrinėjamos bylos aplinkybės ir net apklausiami potencialūs liudytojai¹²⁴, dėl ko visuomenėje yra suformuojama išankstinė nuomonė dėl bylos baigties, taip trukdant bei kenkiant tikrajam tyrimui bei teisminiam nagrinėjimui. Taigi susiduriama su viešumo, teisės į teisingą teismą, teismo nešališkumo bei nepriklausomumo, teisės į žodžio, spaudos ir informacijos laisvės principų susikirtimu. Blogiausia yra tai, kad žiniasklaida, siekdama padidinti savo populiarumą, sukeliant didesnį

¹²⁴ Atkreiptinas dėmesys, jog šiuos „apklausos ir kitus „tyrimo“ veiksmus atlieka ne profesionalai, o žurnalistai.

visuomenės susidomėjimą, skleidžia tų bylų aplinkybes, kurios yra rezonansinio pobūdžio, t. y. sukeliančios ypatingą susidomėjimą visuomenėje, ir kurių baigtis psichologiškai bei emocionaliai turės didelį atgarsį ne tik bylos šalims, bet ir visai bendruomenei. Be abejo, toks „ikiteisminis“ viešumas ypatingai yra pavojingas baudžiamosiose bylose, kurios natūraliai visuomenėje sulaukia didžiausio atgarsio, ypatingai, jei baudžiamoji byla yra susijusi su sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo kvalifikavimu¹²⁵. Tačiau administracinėse bylose ikiteisminis viešumas taip pat gali turėti neigiamų pasekmių dėl išankstinės visuomenės bei teismo nuomonės formavimo.

Iš tiesų, pagrįstai galima manyti, daugiausia žalos ikiteisminis viešumas padaro tose valstybėse, kuriose egzistuoja prisiekusiųjų teismai, kadangi sprendimą byloje priima „asmenys atrinkti iš gatvės“, kurie labiau linkę nukrypti į emocijas, nei teisėjai profesionalai. Pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose ši problema yra vis dažniau keliamą ir vis dažniau sulaukia neigiamo atgarsio teismams įgyvendinant teisingumą. Be to, bylos šalys tampa gudresnės, nes neigiamą verdiktą traktuoja kaip susidarytą išankstinę nuomonę, o ne kaip tinkamą visų bylos aplinkybių bei įrodymų įvertinimą.

Kaip matyti iš šių dienų Lietuvos, žiniasklaida iš tiesų įgyja vis daugiau galių ir yra neribojama, atskleidžiant ir komentuojant neišnagrinėtos bylos aplinkybes. Tai, viena vertus, žiniasklaidos neribojimas, kuris vertintinas teigiamai, kadangi taip visuomenė apsaugoma nuo „slapto teisingumo“ vykdymo, tačiau kita vertus, žiniasklaida, būdama įtakinga jėga, gali pakenkti teismo nepriklausomumui, daryti poveikį teismo vidiniam įsitikinimui, kuris yra laikomas būtinu priimančiam sprendimą byloje. Administracinėse bylose ikiteisminis viešumas taip pat laikytinas žalingu tiek kalbant apie ginčo teiseną, tiek apie administracinių teisės pažeidimų bylų procesą (ypatingai, kai nutraukiama baudžiamoji byla ir pradeda administracinio teisės pažeidimo byla).

Utrechto apygardos teismo teisėja Rosa Jansen 2000 m. lapkričio 2-3 dienomis Vilniuje vykusio seminaro „Teismo nepriklausomumas bei visuomenės pasitikėjimas teismais“ metu pažymėjo, kad „skleidžiama apie teismo veiklą informacija gali kelti pavojų nešališkam teismo procesui dviem būdais: neapgalvotas išankstinis bylos aplinkybių skelbimas gali turėti neigiamą įtaką teisingai išnagrinėti bylą, o per visuomenės informavimo priemones daromas visuomenės spaudimas teismui proceso metu gali lemti būsimą teismo sprendimą“¹²⁶. Bylai esant neišnagrinėtai, tačiau plačiai esant aptariamai, yra iškraipomi bylos faktai, byla „iš anksto“ išsprendžiama, taip dažnai supriešinama teismų bei visuomenės pozicija. Skirtumas tas, kad teismai turi įgaliojimus

¹²⁵ Ypatingai bylose dėl vaikų nužudymų (primintina Almos Bružaitės (Jonaitienės) byla), dėl pareigūnų nusikalstamų veikų (primintina Sauliaus Pauliko byla) ir pan.

¹²⁶ Ambrasaitė G. Teismo nepriklausomumas ir visuomenės pasitikėjimas teismu// Justitia, 2000 Nr. 6. P. 12.

priimti sprendimus byloje, kurie bylos šalims tampa įstajmo galią turinčiais įpareigojimais, o visuomenė ne.

Išsamiai neanalizuojant šio klausimo, bet koku atveju būtina pasakyti, jog ši problema egzistuoja ir kuo toliau, tuo darosi vis akivaizdesnė, reikalaujanti atskiro tyrimo ir galimų sprendimų įgyvendinimo. Tačiau būtina atkreipti dėmesį į tai, kad bylai esant teisme, ar dar jo nepasiekus, t. y. nepradėjus teismo nagrinėjimo, bylos aplinkybės, nesvarbu, ar administracinės, ar baudžiamosios, ar civilinės bylos, neturėtų būti atskleistos, o juo labiau – vertinamos. Manytina, jog žiniasklaida šiuo atveju turėtų būti ne *kvazi* teisingumą įgyvendinanti institucija, o priemonė informuoti visuomenę apie konkrečios bylos buvimą teisme, jos nagrinėjimo datą ir vietą. Dėl šios priežasties teismų ryšių su visuomene pareigybės ar atskiros institucijos įkūrimas, kuri veiktų kaip visuomenės bei žiniasklaidos konsultacinė ir informacinė institucija, būtų vienas iš galimų sprendimo variantų.

3.4. Teismų ir žiniasklaidos santykis įgyvendinant viešumą

Žiniasklaida neoficialiai yra vadinama ketvirtąja valstybės valdžia. Būtent ji informuoja visuomenę apie įvykius valstybėje ir užsienio šalyse, komentuoja ir kritikuoja, dažnai versdama „nepatogiai“ pasijusti net ir įtakingiausius visuomenės (tame tarpe ir politikos) veikėjus, viešuosius asmenis, valstybės vadovus. Nepaneigiamas faktas, jog žiniasklaida, priešingai nei Konstitucijoje įtvirtintos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos, yra suprantama, prieinama, atvira bei įdomi. Dėl šios priežasties tikriausiai nebus suklysta teigiant, jog pasitikėjimas žiniasklaida yra kur kas didesnis nei teismais.

Visuomenė nėra linkusi suvokti, jog teisė į informaciją negali pažeisti kitų žmogaus teisių, tokių kaip teisės į privataus gyvenimo slaptumą, teisės į garbę ir orumą, o žiniasklaida tokį supratimą tik mažina. Todėl šiuo metu egzistuojanti priešprieša ir tarpusavio nesutarimai tarp teismo valdžios ir žiniasklaidos, taip „draskant“ ir visuomenės pasitikėjimą bei nuomonę apie teismus, turėtų būti sprendžiama teismo ir žiniasklaidos bendradarbiavimo, pagalbos viena kitai pagrindu.

Minėto 2000 m. lapkričio 2-3 d. Vilniuje vykusio teisėjų seminaro „Teismo nepriklausomumas bei visuomenės pasitikėjimas teismais“ metu buvo padaryta išvada, jog „teismų ir žiniasklaidos santykiams bendra yra tai, kad tiek vieni, tiek kiti siekia to paties tikslo – informuoti visuomenę ir formuoti jos teisinę sąmonę. Tik glaudus šių institucijų bendradarbiavimas gali padėti

visuomenei suvokti, kaip yra vykdomas teisingumas, ir tuo pačiu užtikrinti pasitikėjimą teismais¹²⁷. Žinoma, tai nereiškia, jog žiniasklaida turi tapti priklausoma nuo teisminės valdžios pateiktos informacijos bei būti jos kontroliuojama, tačiau tam tikras „susikalbėjimas“ yra būtinas, siekiant užtikrinti teisinį stabilumą, pagarbą bei autoritetą teismui.

Visuomenės informavimo priemonių (žiniasklaidos) ir teismų santykio problema aktuali ir opi ne tik Lietuvoje ir tai parodo įvairūs bandymai spręsti šių dviejų „institūtų“ santykio priešpriešas. Pavyzdžiui, 1994 m. sausio 18 -20 d. Madride įvyko Tarptautinės teisininkų komisijos sušauktas teisininkų ir žurnalistų atstovų susirinkimas, kurio tikslai buvo: 1) išanalizuoti žiniasklaidos ir teismų nepriklausomumo santykį; 2) suformuluoti principus, skirtus santykiui, tarp laisvės skleisti informaciją, teisės į informaciją bei teismų nepriklausomumo, sureguliuoti. Šio susirinkimo metu buvo priimti Madrido principai¹²⁸, kuriuose įtvirtinta, visuomenės informavimo priemonių pareiga gerbti teismų nepriklausomumą, tuo pačiu teisminei valdžiai pripažįstant žiniasklaidos laisvę, kaip sudėtinę teisės į žodžio laisvę dalį, kuri yra būtinas teisinės valstybės rekvizitas. Pagal šiuos principus, visuomenės informavimo priemonės turi teisę tiek rinkti, tiek pateikti informaciją visuomenei apie teismų veiklą, tačiau tokia savo veikla neturi pažeisti teismų nepriklausomumo bei nekaltumo prezumpcijos. Dėl šios priežasties tokia teisė tam tikrais atvejais turi būti ribojama, tačiau tik įstatymo pagrindu ir tik teismo sprendimu.

Lietuvoje Teisėjų taryba dar 2003 m. lapkričio 7 d. nutarimu Nr. 160 patvirtintoje „Darbo grupės dėl informacijos apie teismų veiklą pateikimo visuomenei išvadoje“ pabrėžė būtinybę iš esmės keisti teismų ir žiniasklaidos santykius ir spręsti esamas problemas teismuose steigiant spaudos atstovų, kurie rengtų pranešimus spaudai apie rezonansinėse bylose priimtus teismų sprendimus, teiktų nuolatinę informaciją apie tokių bylų eigą, paaiškintų priimtų procesinių sprendimų motyvus, pareigybes, pasinaudojant užsienio šalių praktika¹²⁹. Šia išvada siūloma svarstyti galimybę rengti teismuose spaudos konferencijas, kuriose būtų pateikiama informacija apie jau išnagrinėtas visuomenei itin aktualias bylas, taip pat organizuoti susitikimus su visuomene¹³⁰,

¹²⁷ Ambrasaitė G. Teismo nepriklausomumas ir visuomenės pasitikėjimas teismu// Justitia, 2000 Nr. 6. P. P. 12.

¹²⁸ The Madrid Principles on the Relationship between the Media and Judicial Independence // <http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/ba4aa28729b3df7180256775004ec1c4?Opendocument>; prisijungimo laikas: 2008-10-29.

¹²⁹ Kai kuriose užsienio šalyse (pvz. Jungtinėje Karalystėje) teismuose yra net gi Teismų informacinės tarnybos ruošiančios kasdinius teismų naujienų pranešimus, santraukas (*daily news briefing*). Kitose šalyse (pvz. Vokietijos atskiruose teismuose) pranešimus kartą į savaitę spaudai ruošia bei teismo vardu bendrauja su žiniasklaida vienas iš teismo pirmininko paskirtų teisėjų, kuriam mažinamas darbo krūvis, Švedijoje teismo vardu su žiniasklaida bendrauja teismo pirmininkas.

¹³⁰ Atkreiptinas dėmesys, jog Teismų taryba pažymėjo, kad „Tokiuose renginiuose turėtų dalyvauti teisėjai, galintys pakomentuoti visuomenei aktualiose bylose priimtų sprendimų motyvus“, kas iš esmės prieštarauja Teismų įstatymui, Konstitucijai, teisėjo nepriklausomumui, nešališkumui, draudimo daryti poveikį principui.

atnaujinti piliečių priėmimų teismuose praktiką ir nustatyti administravimą teismuose atliekančių subjektų pareigą pagal skelbiamą grafiką organizuoti piliečių priėmimą jiems rūpimais klausimais, susijusiais su teismo veikla, visuose teismuose paskirti valstybės tarnautojus, atsakingus už piliečių priėmimą ir informacijos, nesusijusios su konkrečia nagrinėjama byla, suteikimą.

Nepaisant tokių užmojų, svarstytų dar 2003 metais, iki šiol neturime jokio praktinio rezultato, ką pagrindžia esama nepasitikėjimo teismais, bei „žiniasklaida sau, o teismas sau“ situacija. Lietuvos vyriausiajame administraciniame teisme šiuo metu yra įsteigta primininko patarėjo ryšiams su visuomene pareigybė, Vilniaus apygardos administraciniame teisme – teismo ryšiams su žiniasklaida ir visuomene pareigybė, tuo tarpu, pavyzdžiui, Kauno apygardos administraciniame teisme tokios panašios pareigybės nėra. Be to, ar galime teigti, jog nors ir įsteigtos pareigybės atlieka savo pagrindinę funkciją? Manytina, kad ne. Kaip pažymi Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjas Virgilijus Valančius „Šiandieninis teismo valdžios indėlis į informacijos apie teismų veiklą skleidimą nėra svarus. Tenka konstatuoti, kad siekiant realių postūmių teismo vykdomų funkcijų viešinimas turi būti sprendžiamas kompleksiskai, į šį procesą įtraukiant teismų savivaldą. Nors Teismų tarybos sudaryta darbo grupė pasiūlė tam tikras visuomenės informavimo apie teismų veiklą priemones <...> šių priemonių įgyvendinimas kol kas „stringa“¹³¹. Manytina, jog tokią situaciją vis dėlto skatina nepakankamas žiniasklaidos bei teismų bendradarbiavimo svarbos supratimas, nepakankamas teismų aktyvumas, o parengtos priemonės, tokios kaip 2007 m. balandžio 27 d. Teisėjų tarybos nutarimu Nr. 13P-60 patvirtintos Informacijos apie teismų veiklą teikimo visuomenei ir visuomenės informavimo priemonės taisyklės, lieka mažai kam reikalingos.

Kalbant konkrečiai apie administracinius teismus, kuriuose priimami sprendimai yra itin sunkiai suprantami dėl ypatingos administracinių bylų specifikos (daug poįstatyminių teisės aktų nuostatų, institucijų kompetencijų klausimų ir pan.), reikėtų įsteigti nedidelę, bet vieną administracinių teismų ryšiams su visuomene instituciją¹³², konsultuojančią, teikiančią informaciją žiniasklaidos atstovams dėl priimtų sprendimų rezonansinėse ir kitose susidomėjimą keliančiose bylose, rengiančią pranešimus, organizuojančią konferencijas, susitikimus, teikiančią interviu ir t. t. Taip būtų užtikrinama vieninga ir kryptinga informacijos apie administracinių teismų veiklą teikimo tvarka, didinamas pasitikėjimas bei įgyvendinamas viešumas administraciniuose teismuose, kartu sprendžiama „išankstinio bylos išnagrinėjimo“ problema.

¹³¹ Valančius V. „Pasitikėjimas teismu: kai kurie teismo veiklos viešumo aspektai“ // Jurisprudencija, 2005, t. 78(70). P. 91.

¹³² Veikiančią, pavyzdžiui, prie Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo arba Nacionalinės teismų administracijos.

3.5. Bylų paskirstymo teisėjams ir viešumo principo įgyvendinimo santykis

Viena iš teisės į tinkamą teismo procesą sąlygų ir garantijų yra tai, kad byla turi būti išnagrinėta teisėtos sudėties teismo. Bylos išnagrinėjimas neteisėtos sudėties teismo, vadovaujantis yra ABTĮ 142 straipsnio 2 dalies 1 punktu, yra vienas iš absoliučių teismo sprendimo negaliojimo pagrindų. Taigi tai, kad bylos nagrinėjimas negali būti paskirtas „bet kaip“ ir „bet kam“ patvirtina, jog vidinis teismo darbo organizavimas turi esminę reikšmę tinkamai teisingumo vykdymo funkcijai įgyvendinti. Su tuo tiesiogiai yra susijęs bylų paskirstymo teisėjams klausimas.

Teismų tarybos 2004 m. birželio 11 d. nutarimu Nr. 241¹³³ patvirtintose Bylų paskirstymo teisėjams Lietuvos apeliaciniame, apygardų, apygardų administraciniuose teismuose taisyklėse pažymėta, jog galimi bylų teisėjams paskirstymo būdai pirmosios instancijos teismuose yra: 1. abėcėlinis (pagal atsakovo pavardės ar pavadinimo pirmąsias raides ar pagal teismojo pavardės pirmąsias raides); 2. skaitmeninis (pagal bylos numerio paskutiniuosius skaičius); 3. mišrus (teisėjų specializaciją derinant su bylų paskirstymo būdais, nurodytais 1 ir 2 punktuose). Taigi, bylų paskirstymas pagal tokią taisyklę priklausė patiems teismams (tiksliau – teismų pirmininkams), vidaus tvarkos taisyklėmis pasirinkus ir nusistačius vieną iš šių būdų. Be to, šioje Tvarkoje taip pat nurodyta, jog išimtiniais atvejais, tokiais kaip, bylos perdavimo kitam teismui pagal teisingumą, jeigu teisėjams tenka nevienodas darbo krūvis, dėl kitų svarbių priežasčių, yra galima nukrypti nuo patvirtinto bylų paskirstymo plano. Tokiu atveju bylos priskyrimo teisėjui klausimas išsprendžiamas teismo ar skyriaus pirmininko vienasmenišku motyvuotu rašytiniu patvarkymu.

Akivaizdu, jog tokia galiojusi tvarka absoliučiai negarantavo bylų paskirstymo teisėjams skaidrumo ir atvirumo (viešumo), kadangi kiekvienas iš nurodytų paskirstymo būdų galėjo būti lengvai apeinamas.

Vėlesnėmis Bylų paskirstymo teisėjams Lietuvos apeliaciniame, apygardų, apygardų administraciniuose teismuose taisyklėmis, patvirtintomis Teisėjų tarybos 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimu Nr. 13P-506¹³⁴, bylų paskirstymo klausimas taip pat nebuvo išspręstas. Priešingai, buvo įvesta tarsi dvigubų standartų sistema, t. y. Taisyklėse pasakyta, jog tuose teismuose, kuriuose yra

¹³³ Bylų paskirstymo teisėjams Lietuvos apeliaciniame, apygardų, apygardų administraciniuose teismuose taisyklės, patvirtintos Teismų tarybos 2004 m. birželio 11 d. nutarimu Nr. 241. //www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20040611-241.doc, prisijungimo laikas: 2008-11-30.

¹³⁴ Bylų paskirstymo teisėjams Lietuvos apeliaciniame, apygardų, apygardų administraciniuose teismuose taisyklės, patvirtintos Teisėjų tarybos 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimu Nr. 13P-506. //www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20060819-506.doc, prisijungimo laikas: 2008-11-30.

įvesta ir veikia „Liteko“ bylų skirstymo programa, bylų skirstymo tvarka turi būti nustatyta tokia, kad atitiktų „Liteko“ bylų skirstymo programos galimybes. Taip išeina, kad tuose teismuose, kuriuose tokios sistemos nėra, bylos paskirstomos kitaip (vadovaujantis teismo vidaus darbo taisyklėmis). Akivaizdu, jog toks teisinis reguliavimas buvo netinkamas, kadangi sąlygojo skirtingų sistemų taikymą teismuose, įgyvendinančiuose tą pačią Konstitucijoje numatytą teisingumo vykdymo funkciją. Be to, buvo nustatyta, jog kiekvienu atveju, kai teisėjas negalėjo imtis atitinkamos bylos, ji buvo priskiriama kitam teisėjui kaip išimtis, t. y. nesivadovaujant nustatytu paskirstymo būdu. Kaip matyti, tuo atveju, jeigu „konkreči“ byla turėjo atitekti „konkrečiam“ teisėjui, tai buvo nesunkiai įgyvendinama, o patikrinti tokios procedūros buvo praktiškai neįmanoma, kadangi bylų paskirstymo tvarka buvo kiekvieno teismo vidinio darbo organizavimo prerogatyva. Tuo pačiu, suinertuotiems asmenims buvo ribojama ir teisė į bylų paskirstymo tvarkos (taisyklių) žinojimą (viešumą).

2008 m. spalio 10 d. nutarimu Nr. 13P-178-(7.1.2) pagaliau patvirtinus Bylų paskirstymo naudojant informacines technologijas laikinąsias taisykles¹³⁵, buvo prieita prie patikimesnės ir objektyvesnės bylų paskirstymo teismuose tvarkos. Pagal šias Taisykles bylos teisėjams turi būti skiriamos atsižvelgiant į skirtingų instancijų ir skirtingų rūšių bylų ypatumus, į galiojančius teisės aktus. Taigi bylos skirstomos su tikslu užtikrinti bešališkumą, skaidrumą ir tolygumą, todėl, kaip nurodyta Taisyklėse, „siekiant užtikrinti bylų paskirstymo tikslus, vadovujamasi tikimybinio (atsitiktinio), paprasto bylos paskyrimo konkrečiam teisėjui ar kolegijai principais“. Toks tikimybinis bylų paskirstymas, atrodytų, yra tinkamas būdas užtikrinti objektyvų ir netikslinį bylos „atsiradimą“ pas konkretų teisėją. Tačiau, atsižvelgus į bylas teisėjams paskirstančio asmens galimybę naudotis paskirstymą operuojančiomis funkcijomis, skaidrumas vis gi tampa sąlyginis.

Taisyklių 4 punkte nurodyta, jog bylas teisėjams paskirstantis asmuo, priskirdamas bylas, gali naudotis funkcijomis: 1. „paskirti bylą teisėjui“ (sistema parenka teisėją, kuriam paskiriama byla, kai ji nagrinėjama vienasmeniškai); 2. „sudaryti teisėjų kolegiją“ (sistema pradžioje parenka teisėją pranešėją bei kitus teisėjų kolegijos narius; esant reikalui kolegijos narių parinkimas gali būti atidėtas vėlesniam laikui); 3. „pakeisti teisėją kitu“ (programa po to, kai į sistemą įvedami ar pasirenkami teisėjo pakeitimo motyvai, pasiūlo šį teisėją pakeisti kitu, automatizuotu atrankos būdu parinktu, teisėju); 4. „pakeisti teisėjų kolegiją“ (programa po to, kai į sistemą įvedami ar

¹³⁵ Bylų paskirstymo naudojant informacines technologijas laikinosios taisyklės, patvirtintos 2008 m. spalio 10 d. Teismų tarybos nutarimu Nr. 13P-178-(7.1.2). //www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20081010-178.doc, prisijungimo laikas 2008-11-30.

pasirenkami teisėjų kolegijos pakeitimo motyvai, pasiūlo kolegiją pakeisti kita, automatizuotu atrankos būdu parinkta, kolegija); 5. „pasiūlyti posėdžio datą, laiką ir paskirti bylą teisėjui ar sudaryti teisėjų kolegiją“ (sistema parenka artimiausią galimą posėdžio datą ir laiką, paskiria bylą teisėjui arba sudaro teisėjų kolegiją).

Nerimą ir abejones kelia funkcijos „pakeisti teisėją kitu“ ir „pakeisti teisėjų kolegiją“. Suprantama, jog dėl tam tikrų priežasčių atitinkamas teisėjas ar teisėjų kolegija gali negalėti nagrinėti tos bylos, tačiau klausimas, ar funkcija „pakeisti“ neišmanoma operuoti tol, kol byla bus paskirta tam teisėjui, kuriam reikia. Taisyklėse numatytas saugiklis, jog sistema pakeis teisėją tik tada, kai bus įvesta pakeitimo priežastis, matyt, yra pakankamas, kadangi Taisyklėse nurodyta, jog sistema fiksuoja visą paskyrimo išklotinę. Be to, Taisyklių 26 punktą suponuoja tai, kad į bylą turi būti segtiną teisėjo paskyrimo dokumentas. Atsižvelgiant į tai, yra sudaryta sudėtingesnė procedūra bylas skirstyti teisėjams pagal „reikalingumą“, o asmenys, byloje matydami, teisėjo paskyrimo išklotinę, galės vertinti ir bylos nagrinėjimo objektyvumą bei nešališkumą, ir, pagrįstai galima manyti, jog tai galės būti vienu iš pagrindų apskūsti teismo sprendimą nepaisant to, jog teisėjo paskyrimo nagrinėti bylą apskūdimas nėra numatytas.

Taigi pati sistema, manytina, yra tinkama, atitinkanti numatytus procesinius teisės principus bei įgyvendinanti „atstiktinį“ bylos paskyrimą teisėjui, taip užkertant kelią draudimo teisėjui nagrinėti konkrečią bylą pažeidimui. Šiuo atveju tinkamas sistemos naudojimas priklausys nuo to, kaip bus įgyvendinamas bylų paskirstymo elektroniniu būdu kontrolės mechanizmas. Manytina, jog bylų paskirstymo kontrolę turėtų įgyvendinti Nacionalinė teismų administracija, kuriai būtų prieinama visų teismų kompiuterinė sistema bei su šia sistema atliktų veiksmų išklotinė.

Be to, visuomenė turėtų būti informuojama apie bylų paskirstymo teismuose tvarką bei tai, kad konkrečios bylos paskyrimo teisėjui išklotinė turi būti įsegama į bylą kaip sudėtinė bylos medžiagos dalis. Taip pačios bylos šalys galėtų vykdyti bylų paskirstymo teisėjams kontrolę¹³⁶, o bylų paskirstymas taptų atviresnis ir vienodesnis visuose teismuose.

¹³⁶ Paminėtina, kad tokiu atveju galėtų kilti piktnaudžiavimo skundais dėl neva neteisėto teisėjo paskyrimo problema. Ypatingai tuo naudotūsi bylą pralaimėjusios šalys (ypač advokatai). Tačiau įvertinus praktikoje susiklostysiančią situaciją, būtų galima įtvirtinti atitinkamus saugiklius, reikalingus nepagrįstų skundų prevencijai.

IŠVADOS

Apibendrindama tyrimo rezultatus autorė daro išvadą, kad tyrimo pradžioje ikelta hipotezė pasitvirtino iš esmės. Atlikto tyrimo pagrindu autorė formuluoja šias išvadas:

1. Viešumo principo svarba ypatingai atsiskleidžia administracinių teismų veikloje, kadangi šis principas reikšmingas ne tik kaip proceso dalyvių teisinių garantijų užtikrinimo priemonė, bet ir kaip kiekvieno asmens (visuomenės) teisė kontroliuoti viešojo administravimo subjektų veiklą bei būti informuotam apie jų veiksmus, todėl viešumo principo ribojimai administraciniuose teismuose turėtų būti taikomi tik išimtiniais atvejais ir tik esant aiškiems tokio ribojimo pagrindams.

2. Kadangi viešumo principas yra tiesiogiai susijęs su kitais procesinės bei materialinės teisės principais, todėl jo netinkamas įgyvendinimas sietinas ir su kitų procesinių garantijų bei teisių nepakankamu užtikrinimu:

2.1. Administraciniuose teismuose ir toliau turėtų vyrauti žodinis, o ne rašytinis, bylų nagrinėjimas.

2.2. Administraciniuose teismuose ypatingai turėtų būti laikomasi protingos proceso trukmės principo, nes tai skatintų ne tik labiau pasitikėti administraciniais teismais, bet kartu labiau įpareigotų ir viešojo administravimo subjektus reaguoti į kilusius teisinius ginčus dėl jų veiksmų (neveikimo) bei siekti išvengti tokių ginčų kilimo ateityje.

2.3. Lietuvos teisinėje sistemoje įtvirtinus teismo precedento egzistavimą, sprendimų paskelbimų viešumas viešojo paieškos sistemoje turėtų apimti visų instancijų teismų įsiteisėjusius sprendimus, taip pat kitus įsiteisėjusius teismo procesinius sprendimus, kuriais išsprendžiamas atskiras procesinis klausimas byloje (pavyzdžiui, dėl ekspertizės paskyrimo, reikalavimo užtikrinimo priemonių taikymo, bylos sustabdymo, nušalinimo, ir pan.), jeigu būtina užtikrinti visuomenės informavimą apie teisės aiškinimo ir taikymo praktiką administraciniuose ir bendrosios kompetencijos teismuose.

2.4. Teismų svetainėse sukurta sprendimų (nutarimų, nutarčių) vieša nemokama paieška yra per daug sudėtinga, o patogiai operuoti Infolex duomenų bazė yra gana brangi, be to, net ir sumokėjus mokestį bei gavus asmeninį prisijungimo vardą ir slaptažodį, prisijungimų galimybė iš skirtingų darbo vietų yra ribojama laike. Iš dalies suprantant tai kaip mokestį ne už informaciją, bet už informaciją operuojančią sistemą, vis dėlto

nepaneigiamas pats faktas, jog priėjimas prie teismų skelbiamų dokumentų visuomenei yra ribotas ir dėl to negali būti laikomas visiškai viešu.

2.5. Skirtinga ABTĮ 11 straipsnio taikymo praktika yra ydinga, kadangi pažeidžia teisinio tikrumo principą, nes neišvengiama skirtingų traktavimų viešumo principo įgyvendinimo plotmėje.

3. Viešumo principas dažniausiai yra siejamas tik su teismo posėdžio (kartu ir bylos medžiagos bei sprendimų paskelbimo) viešumu. Toks viešumo principo suvokimas yra per siauras, kadangi visapusiškas viešumo principo įgyvendinimas gali būti tik jį suvokiant ir kaip teismo institucinį viešumą:

3.1. Teismai, teismus administruojančios bei teismų savivaldos institucijos, taip pat įstatymų leidėjas bei Vyriausybė nepakankamai suvokia teismų bei žiniasklaidos bendradarbiavimo svarbą, todėl beveik nėra skiriamas dėmesys šio klausimo sprendimui.

3.2. Egzistuoja informacijos apie teismus prieinamumo ir suprantamumo problema, ko pasekoje visuomenėje skatinamas mažesnis pasitikėjimas teismais, o didesnis pasitikėjimas žiniasklaida. Dėl to dažnai kyla išankstinės visuomenės bei teismo nuomonės formavimo bei išankstinės bylos išsprendimo visuomenės informavimo priemonėmis problema, skatinamas vis didesnis teisminės valdžios galių menkinimas, teismų sprendimų nevykdymas. Todėl teismo veiklos viešumo bei suprantamumo didinimas yra naudingas ir reikalingas ne tik visuomenei, bet ir teismų autoriteto ir galios didinimui.

PASIŪLYMAI

Atlikto tyrimo bei suformuluotų išvadų pagrindu, siekiant kaip įmanoma labiau užtikrinti viešumo principo tinkamą įgyvendinimą, siūlytina:

1. Lietuvos Respublikos Seimui:

1.1. pakeisti Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymą, įtvirtinant protingos proceso trukmės principo įgyvendinimo mechanizmą, pritaikant Prancūzijos pasirinktą „kovos“ su bylos vilkinimu modelį, suteikiantį bylą nagrinėjančiam teisėjui daugiau galių, t. y. proceso šalims akivaizdžiai vilkinant bylos nagrinėjimą, nevykdant teismo nurodymų, suteikti teisę išbraukti tokią bylą iš nagrinėjamų bylų tvarkaraščio, o bylą vilkinant daugiau nei dvejus metus dėl šalių kaltės - bylą nutraukti. Taip pat įtvirtinti sprendimo „už akių“ priėmimo institutą.

1.2. Pakeisti šiuo metu galiojančią Teismų įstatymo redakciją, griežtai atskiriant, įvardijant bei apibrėžiant teismų darbo organizavimo ir veiklos bei bylų nagrinėjimo principus, tame tarpe įtvirtinant ir teismo institucinio viešumo (atvirumo) principą.

2. Nacionalinei teismų administracijai:

2.1. sprendžiant teismų sprendimų prieinamumo, naudojantis nemokama duomenų paieškos sistema, problemą, teismuose kartu su bylų archyvais įrengti skaityklų pobūdžio sales, kuriose būtų galima nemokamai naudotis Infolex duomenų baze, kartu leidžiant vietoje užpildžius prašymą, susipažinti su išnagrinėtų bylų medžiaga, arba įkurti bendrąjį teismų archyvą - biblioteką, kurioje būtų galima rasti visas išnagrinėtas bylas bei naudotis Infolex duomenų baze, taip pat teisine literatūra.

3. Nacionalinei teismų administracijai ir Teismų tarybai, bendradarbiaujant su Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija:

3.1. pateikti projektą dėl teismų veiklos atvirumo ir suprantamumo, į projektą įtraukiant:

- a) Teismų ir žiniasklaidos tarpusavio bendradarbiavimo klausimą, t. y. informacijos pateikimo ir paaiškinimo žiniasklaidos atstovams mechanizmą, apsvarstant galimybę įkurti atskirą teismų ryšių su visuomene departamentą/ skyrių, kuris veiktų kaip visuomenės bei žiniasklaidos atstovų konsultacinė ir informacinė tarnyba.
- b) Viešos informacijos apie teismus skelbimą, susijusios ne tik su teismų kompetencija, mokėtiniu žyminiu mokesčiu ir pan., bet kartu pateikiant platesnę informaciją apie

galimybę gauti iš teismų informaciją, apie galimybes atvykus į teismą pasistatyti automobilį, apie galimybę papietauti, pasinaudoti interneto ryšiu ir pan.

- c) Teismo pastato atvirumo klausimą, numatant galimybę suinteresuotiems asmenims (studentams, moksleiviams ir kitiems asmenims) susitikti su teisėjais, užduoti klausimus, surengti teismines inscenizacijas ir pan.

4. Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui bei Lietuvos Aukščiausiajam Teismui:

- 4.1. leidimo žiniasklaidos atstovams filmuoti sprendimo paskelbimą klausimu suformuoti vienodą teisminę praktiką.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas// Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-308.
3. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas// Valstybės žinios, 1985, Nr. 1-1.
4. Lietuvos TSR administracinių teisės pažeidimų kodeksas, Vilnius: Mintis, 1985.
5. Lietuvos Respublikos administracinių teismų įsteigimo įstatymas//Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-309, 36-1068.
6. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas// Valstybės žinios, 1996, Nr. 63-1479
7. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas// Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas// Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
9. Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodeksas. Vilnius: Mintis, 1985.
10. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
11. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas// Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.
12. Lietuvos TSR civilinio proceso kodeksas. Vinius: Mintis, 1983.
13. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija //Valstybės žinios, 2000, Nr. 96-3016.
14. Europos Ministrų komiteto 1984 m. vasario 28 d. rekomendacijos Nr. R(84)5 „Dėl civilinio proceso principų, turinčių pagerinti teisingumo sistemos funkcionavimą“ priedas „Civilinio proceso principai, sukurti teisingumo sistemos funkcionavimui gerinti” //prieiga per internetą: [www.etib.lt/site_files/Ministru%20Komiteto%20dokumentai/MK\(84\)5.doc](http://www.etib.lt/site_files/Ministru%20Komiteto%20dokumentai/MK(84)5.doc).
15. Europos Tarybos 1981 m. sausio 28 d. konvencija „Dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu“//Valstybės žinios, 2001, Nr. 32-1059.
16. Europos Parlamento ir Tarybos 1995 m. spalio 24 d. direktyva 95/46/EB „Dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo“//Official Journal, 1995, Nr. 281-31.
17. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas //Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851.
18. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas//Valstybės žinios, 1999, Nr. 105-3019.

19. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas// Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288.
20. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497.
21. Teisėjų tarybos 2006 m. spalio 30 d. išvada „Dėl asmenų vardų ir pavardžių pakeitimo inicialais skelbiant teismo sprendimus internete“ //prieiga per internetą: www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20061124-560.doc.
22. Teismų tarybos 2005 m. rugsėjo 9 d. nutarimu Nr. 13 P-378 patvirtinta Teismų sprendimų, nuosprendžių, nutarimų ir nutarčių skelbimo internete tvarka //prieiga per internetą: www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20050909-378.doc.
23. Bylų paskirstymo teisėjams Lietuvos apeliaciniame, apygardų, apygardų administraciniuose teismuose taisyklės, patvirtintos Teismų tarybos 2004 m. birželio 11 d. nutarimu Nr. 241. //prieiga per internetą: www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20040611-241.doc.
24. Bylų paskirstymo teisėjams Lietuvos apeliaciniame, apygardų, apygardų administraciniuose teismuose taisyklės, patvirtintos Teisėjų tarybos 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimu Nr. 13P-506. //prieiga per internetą: www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20060819-506.doc.
25. Bylų paskirstymo naudojant informacines technologijas laikinosios taisyklės, patvirtintos 2008 m. spalio 10 d. Teismų tarybos nutarimu Nr. 13P-178-(7.1.2). //prieiga per internetą: www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20081010-178.doc.
26. The Swedish Code of Judicial Procedure //prieiga per internetą: [//http://www.sweden.gov.se/content/1/c4/15/40/472970fc.pdf](http://www.sweden.gov.se/content/1/c4/15/40/472970fc.pdf).
27. Code of civil procedure //prieiga per internetą: <http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=39&r=7076>.
28. The Madrid Principles on the Relationship between the Media and Judicial Independence //http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/ba4aa28729b3df7180256775004ec1c4?Op=OpenDocument

Specialioji literatūra:

29. Ambrasaitė G. Teismo nepriklausomumas ir visuomenės pasitikėjimas teismu// Justitia, 2000 Nr. 6.
30. Andrews N. Principles of civil procedure. London: Sweet & Maxwell, 1994.
31. Andruškevičius A. Administracinės teisės principai: konglomeratas ir katalogas// Teisė, 2004, Nr. 53.

32. Bakaveckas A., Dziegoraitis A., Dziegoraitienė A. Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
33. Baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
34. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. Ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
35. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
36. Europos Taryba. Viešasis administravimas ir privatūs asmenys. Vilnius: Justitia, 2004. P. 41.
37. Jarašiūnas E. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir konstitucinė justicija// prieiga per internetą: www.etib.lt/site_files/Lietuvos%20narystei%205/Egidijus%20Jarasiunas.doc.
38. Kolektyvinė monografija. Lietuvos Civilinio proceso kodekso įgyvendinimo problemos. Nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
39. Konstitucijos komentaras//Teisės problemos, 1999, Nr. 1-2.
40. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. I dalis. Vilnius: Teisės institutas, 2000.
41. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius: Justitia, 2004.
42. Lietuvos TSR galiojančių įstatymų sisteminis rinkinys. 1 dalis. Vilnius: Mintis, 1974.
43. Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1989.
44. Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1980.
45. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vadovėlis, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
46. Mačys Vl. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas: Teisių fakultateto leidinys, 1924.
47. Mikelėnas V. Civilinis procesas. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 1997.
48. Paužaitė – Kulvinskienė J. Administracinė justicija: teorija ir praktika. Vilnius: Justitia, 2005.
49. Petkevičius P. Administracinių teisės pažeidimų bylų teiseną. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
50. Slapper G., Kelly D. English law. Second edition. New York: Routledge & Cavendish, 2007.
51. Šedbaras S. Administracinė atsakomybė. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2005.
52. Šedbaras S. Administracinio proceso teisinio reglamentavimo problemos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Justitia, 2006.

53. Užsienio šalių konstitucijos. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
54. Valančius V. Pasitikėjimas teismu: kai kurie teismo veiklos viešumo aspektai.// Jurisprudencija, 2005, t. 78(70).

Teisminė praktika:

55. Europos žmogaus teisių teismo 1999 m. liepos 22 d. sprendimas byloje Scarth v. United Kingdom//<http://www.echr.coe.int>.
56. Europos žmogaus teisių teismo 2005 m. kovo 15 d. sprendimas byloje Yakovlev v. Russia // <http://echr.coe.int>.
57. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1976 m. vasario 24 d. sprendimas byloje Matthews prieš Eldridge//<http://supreme.justia.com/us/424/319/case.html>.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. vasario 26 d. nuotartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-182/2001.
59. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. spalio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N⁴⁴⁴-5219/2008.
60. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios: 1995, Nr.9-199.
61. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 2 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.
62. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 57 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo 10 straipsnio 4 dalies (1999 m. lapkričio 25 d. redakcija), 11 straipsnio (1999 m. lapkričio 25 d. redakcija) 1, 2 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios: 2007, Nr.54-2097.

Internetinės svetainės:

63. www.bundesverwaltungsgericht.de

64. www.echr.coe.int
65. www.etib.org
66. www.lat.lt
67. www.teismai.lt
68. www.teismupraktika.lt
69. www.lrkt.lt
70. www.lrs.lt
71. www.lvat.lt
72. www.supreme.justia.com
73. www.sweden.gov.se
74. www.unhchr.ch
75. www.wikipedia.lt

Santrauka lietuvių kalba

Magistro baigiamojo darbo tema: Viešumo principo įgyvendinimas teismų veikloje

Raktiniai žodžiai: administracinė justicija, teismo procesas, viešumas, problema.

Magistro baigiamajame darbe yra analizuojama viešumo principo įgyvendinimo administraciniuose ir bendrosios kompetencijos teismuose problematika, atskleidžiant šio principo ypatingą svarbą tiek žmogaus, tiek visos visuomenės teisių ir teisėtų interesų apsaugos srityje.

Pirmojoje tyrimo dalyje yra nagrinėjama viešumo principo samprata, turinys ir esmė, taip pat teisinis įtvirtinimas tiek Lietuvos nacionaliniuose, tiek tarptautiniuose teisės aktuose, pabrėžiama šio principo ypatinga svarba administracinių teismų veikloje. Šioje tyrimo dalyje viešumo principas atskleidžiamas kaip viena iš teisės į tinkamą teismo procesą įgyvendinimo sąlygų, analizuojami galimi jo ribojimai bei su ribojimu susijusi problematika.

Antroje tyrimo dalyje analizuojamas viešumo principo įgyvendinimas administraciniams teismams vykdant teisingumo funkciją. Viešumo principas vertinamas kitų procesinių ir materialinių garantijų kontekste, t. y. atskleidžiamas viešumo principo ir teismo proceso trukmės santykis, nagrinėjama bylos medžiagos ir teismų sprendimo paskelbimo viešumo, teismo skelbiamų sprendimų nuasmeninimo, viešumo principo ir teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą santykio problema, teisės į teismo sprendimo išaiškinimą galimybė, techninių priemonių naudojimo teismo nagrinėjimo metu praktika.

Trečioji tyrimo dalis skirta atskleisti būtinumą viešumo principą traktuoti ne tik kaip teismo proceso, bet kartu kaip teismo institucinio viešumo principą, kuris yra būtinas teismo, kaip vienos iš trijų valstybės valdžių, atributas, ir kuris kildinamas iš viešųjų struktūrų kontrolės principo. Dėl to šioje dalyje yra trumpai aptariama teismo institucinio viešumo samprata ir reikšmė, analizuojama informacijos apie teismus prieinamumo ir suprantamumo problema bei teismų ir žiniasklaidos santykis, įgyvendinant viešumą. Kartu yra išskiriamas ir bylų paskirstymo teisėjams klausimas, kaip vienas tiesiogiai susijusių teismo institucinio viešumo užtikrinimo sąlygų.

Tyrimo pabaigoje, įvertinus visus su viešumo įgyvendinimu susijusius probleminius aspektus, daromos išvados, patvirtinančios iškeltą hipotezę, jog Lietuvoje egzistuojantis viešumo principo teisinis reglamentavimas bei siauras jo praktinės reikšmės supratimas negali būti laikomas pakankamu tiek byloje dalyvaujančių asmenų, tiek ir visos visuomenės teisių bei teisėtų interesų įgyvendinimo garantu.

Santrauka anglų kalba (Summary)

MA paper subject: The Implementation of the Principle of Publicity in Judiciary Practice

Main concepts: administrative justice, court process, publicity, problem.

This MA paper is based on the analyses of problematic issues of the implementation of the principle of publicity in administrative and general jurisdiction courts, showing peculiar importance of this principle in the sphere of protection of human and society rights and legal interests.

The first part of the study is intended for the analyses of the conception, the essence and legal regulation of the principle of publicity, emphasizing the specific importance of the principle in the practice of administrative courts. The principle of publicity is indicated as one of the conditions and essential components of due process of law. Possible restrictions and related problematic issues are considered.

In the second part of the survey the principle of publicity is analysed in the sphere of administering justice in both administrative and general jurisdiction courts. The principle of publicity is assessed in the context of other procedural and substantive law guarantees, i. e. the relation between the principle of publicity and the reasonable duration of the trial is shown, the problematic issues of case material and court decision announcement publicity, the compatibility between the right to publicity and the right to privacy are discussed.

The third part analyses the necessity to approach the concept of the principle of publicity not only as a principle of court proceedings, but also as a principle of institutional court publicity, which is an essential attribute of one of the three state powers. Thus this part of the survey gives a short review of the concept of the institutional publicity of the court, the significance of the relation between the media and courts, the problematic issues of comprehensibility and accessibility of the information of court practice.

At the end of the analysis, all the problematic aspects related to the implementation of the principle of publicity having been assessed, conclusions are drawn which confirm the hypothesis that legal regulation and the constricted comprehension of the practical importance of the principle of publicity in Lithuania cannot be considered as a sufficient protection of both of the parties and public rights and legal interests.